

Сн 11307

БАЛКАНСКИ ПРЕГЛЕД

СПИСАНИЕ ЗА ЛИТЕРАТУРА
ПОЛИТИКА И СТОПАНСТВО

ГОДИНА I

КНИГА 9-10

XI - XII

1946

СОФИЯ

БАЛКАНСКИ ПРЕГЛЕД

МЕСЕЧНИК ЗА ЛИТЕРАТУРА, ПОЛИТИКА И СТОПАНСТВО

ГОДИНА I

СОФИЯ — 1946

КНИГА 9—10

ПЕШО

ЙОРДАН ВЪЛЧЕВ

— Бе, къде е Пешо, дали сте го виждали?

Сред насъбраните войници се появи един едър войник, като държеше в ръцете си разтворено писмо.

— Кой, Пешо ли къде е? — почеса се с палец по врата един и отпусна между коленете си разглобената и мазна картечница. — Стоянчо мамин, къде може да бъде Пешо?! — Ей го е, в ливадата, ходи покрай глоговете и занича. Пак бърбре той със света, а може направо с дяда Господа да бърбре! — засмя се картечарят гърлесто.

Стоян, който носеше писмото, тръгна натам, но го спряха.

— Какво, да не би наш Пешо писмо да има?!

— А, не. Писмо аз имам, но ще му го дам — заедно да го прочетем. Да знае какво има по село — нали и нему е голяма мъка.

— Ти, Стояне, само с Пешо се разправяш!

— Защо да не се разправам! — Какви сте вие хора, бе! Човек е! Каквото ще да е, нали е тръгнал да мре заедно с нас. Какво току се присмивате? Вас си не видите, на другите се смеете!

— Стоян е прав, прав е! — рече един, който кърпеше самар, защото беше коневод. — Кому Пешо е направил зло?! Ама бил малко чудноват, негова работа си е. . . и на Господа.

— А бе, вие двамата със Стояна ще ме уморите от смях! — смееше се на воля картечарят. — Пешо е пърнат малко, затова всички му се присмиват. Разбра ли? — Не е като другите, като нас.

Когато работят нещо, както сега чистият оръжието, кърпят се или потягат снаряжението, войниците много обичат да спорят на висок глас, като че се карат. Заради това появата на Стояна и особено застъпничеството на коневода бяха запалки, които възпламениха на бърза ръка всички, та се дигна такъв шум, че се насъбра за минута цялата рота.

— Че Пешо не е като другите, не е — горещеше се коневодът и размахваше голямата самарджийска игла. — Но какво му е лошото като разправяш, че бил пърнат? Какво прави той: гледа земята, която си и ти орал, мой човек. Мило му е, само че е някак като децата. Той ли е виновен, че Господ му дал снага, па ума му оставил като на дете.

— Пешо си няма никого, — допълни Стоян — балканджия е като мене, но е сам и живее кажи-речи само на кошарата. Открай време си е такъв — не прилича на другите с тая доброта и с тая умисленост, каточе вижда не това, което е. Може с това да изглежда някому на глупавичък, но в село го обичаме и никой не го закача.

— Така де, — викаше още по-разпалено коневодът — като ни разправя Пешо, че не обича войната, я помисли, не е ли прав, помисли де, помисли!

— Слушай сега, стой, аз да кажа нещо! — поедъх картечарят. И за да уязви противника си, той го оскърби: — Аз не съм толкова умен, колкото обозлиите!

— Не е право да ме обиждаш, знаеш че съм малко болнав.

— Ето, това е то! — извика тържествено картечарят, намерил силния си довод. — Ти си болнав и Пешо е болнав. А ние не сме и не слушаме бабини деветини. Ако Пешо беше много прав, нямаше е-е преди време, нали помниш, ротният да го заплаши, че ако е все такъв, може да иде и в затвора. Не му било кеф да се бие човека! Ааа, къде дават така!

— Е, какво де, ротният не го ли остави на мира, това забравяш. Видя го, че е особняк и го остави!

— А бе, няма какво да се карате, май че и двамата сте прави — намеси се един стар войник.

— Не е то така! — заядаше се картечарят.

— Така е, така е. В това време никой не знае, кой крив, кой прав — за Пешо приказвам. Оставете хората да си живеят, кой как намери. Вярно е, че Пешо е особняк и не е за в ротата — това всички знаем. Но ротният се смили, защото Пешо не иска да се раздели от Стояна. Той му е единственият земляк и го пази. Нека каже и Стоян!

Но Стоян вече го нямаше. Видяха го да бърза към едно неорано тая пролет стърнище край ливадите и да размахва разтвореното писмо.

Тъкмо войниците да продължат разговора и покрай къщите се появи ротният командир. Войниците се разшаваха и оттук-оттам се чува сподавени гласове:

— Ротният, да станем!

Картечарят, който бе най-старши и минаваше за един от най-стегнатите войници, заедно със Стояна, рипна и изкомандува за ставане и за почест.

Поручикът заповяда да се събере цялата рота на колело, кой с каквата работа е в ръцете, защото ще говори нещо. Събра се ротата, насядаха всички в кръг. В това време пристигнаха Стоян и Пешо запъхтени и поискаха позволение да останат. Пешо беше едър, като всеки балканджия, но лицето му имаше бледен цвят, с едва наболи мустаци и със светли очи, все загледани някъде надалеко.

Поручикът махна с ръка, и те седнаха със Стояна между другите. Съседът на Пешо го запита иронично:

— А бе, Пешо! . . . Пешо, бе! Я кажи, пак ли хвана някоя муха, или в пазвата си пак носиш врабче, а?

Пешо го изглежда недоверчиво, защото знаеше много добре, че винаги го взимат на подбив. Помисли малко, па отговори тихо и кротко:

— Погледни зад тебе — макове са цъфнали вече. И тук имало макове! — И простря ръка назад.

Войникът извърна глава. Из ливадите на това голямо поле, което се виждаше като на длан, защото войниците седяха в крайнината на селото, стотици макове клатеха червените си шапки. „Бе вярно, че имало макове! — помисли войникът. — Тоя Пешо не можеш да го разбереш: уж, какъв ли не, пък по някога ще те накара да се замислиш най-сериозно.“

Ротният отдавна вече говореше за опитите от досегашните боеве, ту хвалеше ротата, че заради подготовката си е дала само две жертви, ту предупреждаваше, че трябва още много и много старание.

Пешо не внимаваше, а току подпитваше Стояна:

— Та, добре били всички в село и никаква суша нямало?

— Да, Пешо, да!

— И на мене твоята булка ми праща много здраве! Гледай ти — че какъв съм аз?

— Тя пише — „от мене и от всички наши селяни“. Всички, Пешо, мислят за нас — длъжни са да мислят, защото ние сме на война.

— Сетили са се. . . Балканите, балканитеее — Стояне, мъка ми е!

— Всекиму е мъчно, ама ха де!

— И децата ти били добре. . . Като пишеш, да поздравиш и тях и всички, и да им кажеш, че и аз мисля за тях. Да са живи!

Ротният командир забеляза, че войниците не са много внимателни и че дори тук-там се шушука. Затова реши да изостри вниманието им като дигне Пешо, който имаше най-слаби военни познания. Като чу името си, Пешо стана. Опъна куртката и отговори малко смутолевено:

— Заповядайте, господин поручик!

Войниците впериха очи към Пешо и към ротния. Знаеха, че както други път и сега ще падне малко смях.

— Пешо, заговори ротният командир. — Ти сега, знаеш ли какво, ще кажеш нещо по атаката.

Пешо премести тежестта на тялото си от единия крак на другия и преглътна.

— Какво атаката, господин поручик. . . атаката. . . дето тичаме и мушкаме кой къде свари и тече ли тече кръв.

— Чакай де, много бързаш — усмихна се поручикът. — Под ред: ти, да речем, как тичаш и как мушкаш?

Пешо се огледа набързо, като че ли самия него ей сега отнякъде ще мушнат и каза с такова отвращение, като че ли в устата си имаше бурен:

— Кой, аз ли? . . . Аз, господин поручик, аз. . . не мога да мушкам. . . хич не ща! — и гласът му упадна като на болник.

— Как бре Пешо, и таз добра сега!

Ротният обичаше Пешо и търпеше странните му маниери. Стремеше се да не го излага пред другите войници. Но те вече надуваха бузи и се канеха да се смеят.

— Не, Пешо, продължаваше ротният, не бива така! Я ми кажи, кое те кара да мислиш така?

Пешо се стесняваше да говори, или пък не умееше да отвърне, и се въртеше на мястото си.

— Пешо, ние имаме правилници и закони. Как така няма да се мушка!

— Не мога . . . аз ми е така . . . някак . . . — И пак се запъна.

В това време дотича един войник, изкозирува и доложи:

— Господин поручик, викат Ви в щаба на дружината.

Всички изпуснаха въздуха от надутите си бузи. Дали пак ще тръгнат нанякъде. Ротният не изрази нищо на лицето си, освободи цялата рота, а на едного поръча да намери взводните командири и да им каже да го чакат в квартирата му . . .

От това повикване на ротния командир излезе една бърза бойна готовност. Дигна се олелия, каквато има само при знака за тревога.

Ротният бързо се бе завърнал с прочертана карта, поговори с взводните, после прегледа строената рота и я поведе след останалите роти на дружината.

Извървяха един дълъг преход, който продължи и през нощта. На разсъмване започнаха да слушат бумтене на оръдия и трясък на мини. Пръснаха се във верига. В ляво и в дясно се разгънаха и другите роти. Из полето плъзна огромен мравуняк от въоръжени хора.

Пешо лазеше заедно с всички и само гледаше да е по-близо до Стояна. Чакаше всеки миг да го удари куршум и да се превърголи в локва кръв. Мразеше всичко, каквото виждаше и чуваше наоколо, но мисълта, че Стоян и другите ще останат тук, не му даваше да изостане ни най-малко назад. Мислеше за село и за баирите. Главата му се въртеше от пукотевицата, и той се чувствуваше в някаква просъница. Не разбираше, кое е истина и кое действителност: това, за което мислеше, или това, което усещаше наоколо.

Боят завърши чак след пладне. Ротата се оттегли малко и се окопа за през нощта. Войниците се отпуснаха уморени и гладни до смърт, и с някакъв смут: убит беше Стоян. За него скърбяха всички, не само защото един човек повече загина, но и защото Стоян бе добра душа, а знаеха още, че има и много деца. Ала смущението у войниците не дойде толкова, от самата смърт на Стояна, колкото от Пешо.

Пешо беше неузнаваем. От полесражението той домъкна трупа на Стояна, и го носеше като дискус пред себе си. Гърдите на Стояна бяха продупчени на решето и приличаха на скълцано месо. Коремът и краката бяха дошли неестествено близо до главата, защото ребрата бяха потрошени. От тая кървава маса шуртеше кръв, последната кръв на Стояна, и мокреше дрехите на Пешо, та чак и в ботушите му беше навлязла. Пешо плачеше с хълцане и в очите му гореше див огън, като че ли ей сега би разкъсал някого. Тези очи бяха толкова уголемени и изпъкнали, щото всекиму изглеждаше, че те сега-сега ще паднат на земята. Пешо положи трупа сред войниците и викаше:

— Стоянее, Стоянее! Как ще с'ида в село, Божкее! Олеле, майко, убиха човека! . .

От това състояние на тежка мъка по единствения си другар, Пешо преминаваше в гняв:

— Вие го убихте. Казвах ви — ето сега. Луд съм, а, луд съм. Кой е луд: аз или вие, дето се мислите за умни! Ето сега, кой ще погледне децата му . . . Малее, убиха човека! . .

В тези думи на Пешо, когото винаги мислеха за полуумен, за човек с нездрав мозък, имаше толкова мъчителна болка и толкова правдина, щото всички мълчеха и му съчувстваха. А картечарят, който толкова

държеше на заповедите, навеждаше глава и разбираше, че не става дума за болнавост, както той вчера обиди Пеша и коневода. Имаше нещо по-друго, и именно наивният Пешо го бе доловил. Картечарят си казваше на ума: „А бе лошо е войната, нали и мене утре може да убият, а и мене ме чакат . . . ама . . . ама как . . .“ — и повече не можеше да разбере, защото беше селянин-човек и не умееше да мъдрува.

Из раните на Стояновия труп Пешо измъкна едно смачкано парче олово — рекуширал куршум, който попаднал заедно с другите в гърдите на Стояна, но не можал да излезе из гърба.

— Ето, ето, етооо! — плачеше Пешо като жена в безнадеждната си мъка. — Защо умря Стоян? Как ще с'ида в село! Защо мене не убиха?

Коравите войнишки сърца се топеха. Да можеха да дигнат Стояна, те на драго сърце биха дали по една ръка или по един крак от своите, но само Стоян ли е!

Най-после Пешо дигна трупа и го отнесе в лазарета на полка, за да го погребат. Върна се в ротата и помоли ротния фелдфебел да пази раницата на Стояна, за да даде в България дрехите му на неговата жена. И се свря между войниците. Смълча се. Куртката и панталоните му лепнеха от кръвта, която се бе изсипала по тях, а из ботушите му прокапваха капки от същата кръв. Той все мълчеше и гледеше земята . . .

Привечер дойде записка: пред всяка рота да се пратят леки нападателни патрули, за да уловят пленници . . . Значи трябваша доброволци. Пешо пръв подскочи.

— Д'ида аз, господин поручик. Те убиха Стояна, аз щ'ида!

След него се изправи картечарят, който каточе искаше да изкупи всичките си оскръблени, нанесени на Пешо. Станаха мнозина. Дойде и коневодът от обоза. Той най-много разбираше Пешо, а и заради вчерашната подигравка, че бил обозлия, искаше да покаже, че може да прави всичко, каквото е необходимо във време на война.

И поручикът избра именно тях тримата: Пешо, защото омразата го правеше силен и дързък; картечарят, защото беше най-добре обучен; и коневодът, защото много настояваше. Даде им наставления, поръча да се въоръжат само с картечни пистолети и ги пусна в тъмнината към противника . . .

Нямаше ги цяла нощ. Ротният ходеше измежду набързо изкопаните трапчета. Страхуваше се да не би тъкмо патрулът да е попаднал в засада и да е пленен от противника.

Но патрулът се завърна. А под мишницата си Пешо стискаше един пленник, увързан и превит на две като добиче, когато ще го подковават.

Всички очакваха, че Пешо ще бъде доволен от отмъщението си и че това отмъщение ще го направи истински войник. Но той хвърли пред краката на ротния командир увързания пленник и вместо да го скрита като куче, той се отстри и седна, каточе ли нищо не е станало. По лицето му се изписа старата мъка за Стояна и ужасът от шуртешката кръв. Поручикът, който винаги го наблюдаваше и се стараше да разбира тоя мечтателен и добродушен човек, забеляза, че Пешо съвсем не е удовлетворен от залавянето на пленника. Може би му се е видяла малка отплатата за Стояна. Поручикът се отдалечи от войниците и по-вика при себе си Пеша.

— Е, какво! — Ти сега затвори на всички устата с подвига си. Да знаеш, че ще те представя за орден!

Пешо опъваше отвреме-навреме куртката си и все така гледаше нанякъде, като че не внимава в това, което му говорят.

— Не ща аз нищо, господин поручик . . . Стоян го няма. — Това не беше войнишки отговор, а смутен, объркан шепот.

— Така било писано, но ти пък отмъсти за него както трябва! — ободряваше го поручикът.

— Не съм отмъстил аз . . . нищо не съм отмъстил . . .

— Как така?

— Тоя не е убил Стояна.

— Е, то се знае! Но Стоян е бил убит от някой като него, някой от неговия стан.

— Може да е така, господин поручик, ама тоя, дето е убил Стояна, дали е сакал да го убие! . . . Може и да е баш тоя, дето съм го донесъл . . . Като го сграбих, той захърка в ръцете ми. Като го влачех, гледам — скимучи, плаче. Може и него да го чакат деца у дома.

Пешо преглъщаше.

— Аз мислех . . . па то все човеци сме били . . . Господин поручик, ще ме пропъдят от село и ще ме кълнят, че не съм загинал аз, като ми се смеят и така и така всичките. И право е . . . Стоян деца има и жена, а аз, баре аз да бях.

Пешо се смъкна и седна на земята, изтощен от умора и от своите бълнувания.

— Кое ни избива нас, хората, бе, господин поручик, кой какво е направил?!

Ротният командир гледаше тоя сиромас, усещаше как те двамата се изправят самотни в унгарската Пуста, двама обикновени човеци, и се чудят кое избива хората.

Подухваше вятър. Поручикът се чудеше какви думи да намери, за да успокои безутешния Пешо.

ИЗКУСИТЕЛ

БОРИС РАЗМОВ

Разрушената многоетажна сграда имаше наистина ужасен вид. Две бомбени попадения бяха обърнали горните етажи и вътрешните части на апартаментите, ведно със стълбището от втория етаж нагоре, в куп развалини.

Стоях на улицата пред запазения скелет на фасадата, която имаше поражения само на няколко места, и озадачен гледах към най-горния етаж, където през разкъртения и зеещ прозорец се червенееше отворената врата на моя гардероб. Това бе ъгловатата стая на апартаментата, която бях пригледил за спалня, и гардеробът, който виждах, бе поръчан навремето от мене и изработен от познат майстор с голямо усърдие и вещина. Широкият и иначе шумен булевард бе пуст и тих. Слънцето клонеше към залез, и слаб, но остър ветрец появяваше от време на време откъм долната част на булеварда.

След деветмесечно принудително отсъствие бях отново пред жилището си, което оставих набързо, отнасяйки само най-необходимите и леко преносими вещи. Преживените през тези мрачни и тежки месеци страдания и несгоди не бяха заличили внедрената във всеки един от нас и скътана дълбоко в душата ни надежда, че пак ще се завърнем един ден в огнищата си, за да се опитаме отново да възстановим един живот, разстроен и пресечен из основи.

Картината, която обаче виждах пред себе си, не бе в състояние да ме обнадежди. Трите стаи на моето жилище, наредени надлъж с лице към булеварда, на който се намирах, бяха запазени вероятно с покъщнината, която се намираще вътре, но салонът, кухнята, банята и изобщо цялата останала част на жилището липсваха. Липсваше и стълбата, единственият възможен достъп до запазените стаи, която от втория етаж нагоре представляваше куп развалини.

Аз не бях дошъл само с намерението да наблюдавам едно зрелище, което се повтаряше почти на всяка крачка в разрушения и бомбардиран град. Мисълта да намеря начин да сваля покъщнината от останалата непристъпна част на апартаментата ме занимаваше вече от няколко дни. И сега бях обладан от твърдото желание да направя всичко възможно да се добера до изоставените стаи на своето жилище. Един път изкачен горе, останалото щях да наредя според случая и възможностите. От съседите по апартамент, които срещнах случайно в града, където преживях известно време след бягството, научих, че техният син и негов приятел бяха успели да се покатерят по струпаните развалини и с помощта на въжета да изтеглят почти всичко. Това мислех да направя и аз. Но как?

Случайният зрител, който би ме видял как стоя на плочника и гледам нагоре, може би не би прозрял моите намерения. И с право, защото общият ми вид съвсем не отговаряше в момента на вида на човек, който се кани да прави такова трудно пътешествие, което бих нарекъл с основание ултрамодерно планинарство по развалините на един разрушен европейски град.

Все пак, независимо от липсата на каквато и да е екипировка, ръководен единствено само от моето упорство и желанието да се намеря час по-скоро горе всред вещите и нещата, чиято липса тези девет месеца бях почувствувал особено остро, реших да действам.

Още при влизането в коридора на приземния етаж ме облъхна онзи особен мирис, тъй характерен за всички изоставени сгради. Едно съчетание от влага, застоен въздух, излъчвания от стритите на прах мазилки, както и от онова странно въздействие върху околната атмосфера, което липсата на човека създава в изоставените жилища. Този мирис ми бе вече добре познат и събуждаше в душата ми тъга и потиснатост.

Бързо изкачих двата етажа по запазените, но покрити с дебел слой прах и мазилка стълби и се отзовах на горната площадка на стълбището между втория и третия етаж, откъдето започваха развалините.

Ако в самия акт на разрушението се крие известна частица от странна и ужасяваща красота, то в гледката, която се откри пред мене, имаше безспорно елементи на живописност и оригиналност. Стълбата на горните етажи бе смачкана като свита хармоника, а струпаните помежду и върху нея бетонни блокове и откъси от зидовете, заедно с разхвърляната тук-таме повредена и изпочупена покъщнина, създаваха общия вид на странно безредие, което се налагаше на погледа. Зидарията и подовете на горните етажи бяха отрезани като с нож и вътрешностите на жилищата се откриваха ясно с безсрамието на случайно обнажена голота.

Погледнах към петия етаж. Големият полюлей в салона, върху който често пъти полулегнал в тихите часове на настъпващата нощ спирах разсеян поглед, висеше цял и невредим — безстрастен свидетел на разигралата се драма. Камината, засегната в частта към отрязаната стена, се червенееше в дъното. Отделни дървени квадратчета висеха полуоткъснати от прегънатия и висящ надолу паркетен под на салона. Входната врата на апартамента, кой знае по каква случайност, беше цяла и запазена, и взирайки се внимателно различих даже и металната плочка с моето име върху нея.

От площадката, на която се намирах, подпирайки се с ръце и стъпвайки внимателно върху струпаните развалини, успях да се покатеря лесно до равнището на третия етаж. Спрях за малко да поема дъх и да обмисля по-нататъшното изкачване. Чувствах, че тепърва ще започнат трудностите. Един бетонен блок бе паднал наклонен, и въпреки че бе посипан с дебел слой мазилка и парчета от тухли, представляваше нещо като мост нагоре. Не знаех устойчивостта на така струпаните развалини и доколко ще издържат в това случайно равновесие, в което взривът ги беше поставил, моята тежест. Все пак реших да опитам. Точно в момента, когато вдигнах крак да се покатеря върху този импровизиран мост, нещо здраво ме вкопчи и върна обратно. Погледнах учуден надолу. Бях стъпил без да забележа в една продънена кофа, която

от своя страна бе закачена за една изкривена желязна пръчка, подаваща се въвн от един бетонен откъс. Изтеглих внимателно крака си и, служейки си с ръце, се намерих върху наклонения бетонен блок. Полазих полека и внимателно. Той не мръдна. Достигнах края и седнах върху един доста широк къс зидария. Оставаше само един етаж и щях най-после да вляза в изоставеното си жилище.

Сега идваше най-трудната част от изкачването. Кой знае по какъв странен каприз на стихията на разрушението вторият по-горен откъс от стълбището, между четвъртия и петия етаж, бе запазен цял, заедно с една част от площадката на петия етаж, именно тази пред съседния на моето жилище апартамент. Но площадката пред входната врата бе напълно пропаднала в разтворената, като шахта, дупка чак до избата. Така че от здравата част на площадката можех да вляза в дома си само със силно разкрачване и добър акробатически похват. Освен това, долната част на тази стълба липсваше напълно и за да се изкача на първото стъпало на горната част, трябваше да се издигна през полегат, но силно наклонен куп от развалини, обилно посипан със стрита на пясък вар и прах. Този полегат откъс от пътя, който ми предстоеше, както и първото стъпало на висящата горна част на стълбата, бяха току до пропастта, която петте етажа на сградата откриваха над вътрешния двор.

Да размишлявам повече нямаше смисъл — трябваше да се върви напред. Хванах се здраво за едно подаващо се из развалините желязо, вероятно от бетонна мрежа, и стъпвайки внимателно с единия крак полулегнах върху полегатия куп. Постоях така няколко секунди, и помагайки си с ръце и крака, бавно се придвижих нагоре. Обилната, превърната на прах мазилка, която усещах под себе си, се оказа крайно опасна подпора. Малките, но твърди частици, които я образуваха, лесно се търкаляха под мене, и цялата тази движуща се маса правеше всяко мое движение опасно и нецелесъобразно. Чувствах липсата на здрава опора и място, където да се вкопча с разранените си вече ръце, за да избегна заплашващото ме хлъзгане надолу към пропастта. Какво струва един човешки живот? Най-малкото непредпазливо движение и от мене и от всичките ми грижи и тревоги нямаше да остане нищо.

Станах още по-внимателен в движенията си, и в следващите няколко минути, които ми се сториха цяла вечност, успях да достигна първото стъпало. Жадно се залових за него и с последни усилия се изкачих върху стълбата, върху която легнах почти изнемощял. Дълго стоях така с празни мисли и свито сърце, и като че ли целият нагон и непобедимо желание, които ме теглеха да видя жилището си, бяха изчезнали от съзнанието ми, прогонени от завладялата ме апатия и умора. И наистина, за какво ми бяха тези вещи? . . . Не живях ли толкова месеци без тях, и не умират ли те, един път далеч от нас, скъсявайки чрез разстоянието невидимите нишки, които ни свързват?

Не щях ли да се почувствувам след малко чужденец в собственото си жилище, чиято душа бе убита в онази злокобна нощ, когато разрушението, с което небето обилно посипа града, бе обгърнало с хищните си ръце и тази сграда? Какво оставаше в него? — Трупове и само трупове на вещи и предмети, които ми бяха близки и с които ме свързваха невидимите нишки на хиляди спомени от един многогодишен съвместен живот.

— Наистина, неудобно положение. . . Нали?

Вдигнах глава поразен. На отсрещния полусъборен зид, над пропастта на вътрешния двор, видях непознат човек. Въпреки опасното положение, в което се намираше, той изглеждаше напълно спокоен. Облечен цял в черно, той ме гледаше с една особена, полусъчувстваща, полуиронична усмивка, и с неподправено безгрижие люлееше своите надвиснали над пропастта нозе. При изкачването си не бях забелязал никакви следи от присъствието на когото и да било. Взех го за неправи шегобиец и му отговорих някак си интимно:

— А на теб твоето положение как ти изглежда?

Той махна с ръка, и с изражение на престорена скромност каза:

— О, аз. . . аз съм вече свикнал!

Този странен отговор ме изненада. Изгледах изпитателно непроницаемостта му лице и се помъчих да си представя скритите му зад наведените клепачи очи. Той като, че ли схвана моето намерение и се усмихна с загадъчна усмивка.

— Докато ти се изкачваше, аз бях тук горе и те наблюдавах, — гласът му загуби своя подигравателен оттенък, и аз долових нотка на сериозност в него — Разбира се, ти не ме видя, но твоята безсмислена настойчивост да излагаш живота си ми направи впечатление. А трябва да ти кажа, че не всичко е в състояние да ми направи впечатление.

Умората и напрежението, които последваха първоначалния ми устрем, ме накараха да му отговоря най-равнодушно:

— Че си ме виждал да се изкачвам, допускам. Но не ми е ясно, кога и как ти си се изкачил на мястото, където се намираш сега!..

Никога не ще забравя очите му, чийто мрачен блясък ме прониза като нагорещен меч. Той заклати крака над пропастта и с полунасмешлив, полусериозен глас забеляза:

— О, за мен това не представлява кой знае каква трудна задача. Трябва да ти кажа, че вашите физически закони нямат обсег върху мен.

Върху думата „вашите“ той многозначително наблегна и мрачният блясък на очите му се засили. Почувствувах странно притеснение и лека тревога и необяснимо чувство на болка и съжаление за нещо безвъзвратно загубено и недостижимо се промъкна в съзнанието ми. Изгледах странния си събеседник съсредоточено. Тревожната мисъл, която бавно пропълзя в мене, криейки лице зад тъмно було, се помъчи да отхвърли маската на неопределеност и покаже истинското си лице.

— Нима. . . нима това е възможно? — неволно си помислих.

Той схвана като че ли немия въпрос, който си зададох някъде в най-скритите гънки на своето аз, и като погледна надолу, кимна утвърдително с глава.

Бях зашеметен и ужасен от неочакваното откритие.

Ненадейно той ловко се изправи, стъпи спокойно върху тесния зид и, протягайки ръце към мен, каза:

— Виж, какво правя аз от вашите физически закони!

Изведнаж той стъпи върху самия ръб на зида и, наклонявайки се прав върху зеещата под него пропаст, започна да ходи в най-неестествено положение, почти в диагонал, по стърчащия зид, останка от вътрешната фасада на многоетажното здание. Тялото му беше странно изправено и образуваше остър ъгъл с зида, върху който спокойно стъпваше.

Останах изумен. Разтърках очи да се уверя, че не халюцинирам. По ударите на сърцето си разбрах, че нещо особено се е случило с мене. Непознатият отново седеше на старото си място.

Реших до се покажа любезен дотолкова, доколкото състоянието ми в момента позволяваше това. С широк жест посочих обкръжаващите ни отвсякъде стърчащи развалини на разрушения град.

— Трябва да си доволен от разрушителното си дело!.. Добре извършена работа!

Той бавно се извърна в полукръг и изгледа внимателно необикновената гледка, която се откриваше пред нас. Докъдето поглед стигаше, стърчеха полусъборени и разрушени зидове, изтърбушени покриви, опушени и почернели от огнената стихия стени, и между тях купища — купища разхвърляни в най-живописно безредие тухли вар, бетонни късове, желяза, керемиди, счупена покъщнина и какво ли не още, което човешката ръка бе изработила за своя употреба, и което лежеше сега ненужно и негодно.

Някои от полусъборените сгради стърчеха като осакатени мъртвци, които вдигат към разяреното и безпощадно небе с нямо и злокобно отчаяние отрезаните си лакти и рамене. Каточе ли опустошителната стихия с дива радост бе тъпкала стройния и уреден град, за да го превърне в такава неузнаваема маса от развалини.

Той беше свършил своя оглед и навел очи махаше надвисналите си над зида нозе с нескрито изражение на загриженост и сериозност.

— Грещиш, — гласът му бе дълбок и твърд — грещиш!.. Това не е мое дело. Това надхвърля моите възможности! — замисли се един миг и продължи:

— Разбери ме добре, това наистина надхвърля моите възможности. Аз, в действителност, съм в състояние да направя доста неща, но това... това далеч не е в кръга на обикновените ми и тъй да кажа традиционни постижения. Най-после и аз имам известен репертоар, от който черпя при нужда. А ти сам виждаш, че това е нещо ново, недостигнато до днес. Трябва да призная, че човешкият род ми задава напоследък все повече грижи!

Изглеждах го смаян.

— Позволи ми да те запitam нещо. Как трябва да се разбира твоето твърдение, че това не е твое дело?

Той едва не се разсърди. Гневна сянка мина по безстрастното му лице.

— Само буквално. Как искаш иначе?

Не бях се изяснил, затова добавих:

— По-скоро забележката ми беше в връзка със семето. Доколкото е изяснено, семето е било посадено от теб.

Той бързо, почти светкавично ме погледна, и аз цял изтръпнах.

— Нима отричам това? Но откъде бих могъл да зная формите и резултатите, до които ще се достигне? Семето си е семе, развитието му се движи в определени рамки, но тук положението е съвсем друго. Я се опитай да поставиш някои микроби в специална благоприятна среда може би те биха станали по-едри от човека?

В това имаше безспорна логика, и аз поклатих глава. Той повиши глас:

— Разбери ме правилно: материалът, в който посадах своето семе, е наистина необикновен и затова резултатите могат да бъдат непредвидени. Как искаш да считам тогава, че това е мое дело?

Изглежда, че лицето ми изрази учудване и любопитство, и той продължи:

— Аз имам, тъй да се каже, свое гравитационно поле на действие. Мислите и действията, които са в моя обсег, търпят неотразимо и невидимо на пръв поглед отклонение, което лесно би могло да опише в края на краищата затворен кръг, и да се върне към първоначалната изходяща плоскост. Естествено, това важи и за даден исторически процес, но както вече ти казах тук имаме непредвидени фактори — благоприятна среда, за която аз не съм и не мога да бъда държан отговорен. При това, трябва да повтора отново, репертоарът ми е ограничен и почти известен. А тук имаме нови форми, които самият аз трябва да изследвам.

Всичко това той изрече със спокоен и твърд глас, продължавайки да гледа надолу. Затова аз му бях донякъде благодарен, тъй като, въпреки интересът, който представляваха за мене неговите необикновени мисли, погледът му ме отблъскваше. Това той изглежда схващаше добре, иначе не бих си обяснил старанието, с което криеше очите си.

Той продължи все така спокойно и аз долових нотка на скрита тъга в гласа му.

— Мене ме наричат с разни имена, едно от друго по-лоши. И защо? В края на краищата ти и твоите съвременници, като изключим чисто специфичните за естеството ви несъвършенства, в някои отношения далеч не превъзхождате. Наистина има неща, които аз трябва да уча от вас.

Това вече ми се стори преувеличено и му го казах. Той явно се разгорещи.

— Но аз казвам самата истина, колкото и да ми е противно това. Вие имате повече системност във вашата работа и сте някак по-съвременни. Понякога ми се струва, че съм остарял и че всичките ми методи на действие ми изглеждат овехтели и несъвременни. Както ти е известно, целият ми арсенал, с който аз тъй се гордеех почти доскоро, изглежда днес просто смешен.

Не се съдържам и побързах да забележа, че е всеобщо прието, че старите рецепти са все пак най-добрите.

— Наистина, това е донякъде така, и струните, на които съм свикнал да свиря, продължават да дават резултати, но отскоро животът се промени основно и аз просто се губя. Ето сега например, стоя тук и разговарям с тебе, но каква полза от това, каква полза?

Това негово неочаквано и донякъде обидно изявление ме изненада. Почти възкликнах:

— За Бога, каква полза смятате? . . . — но спрях в същия миг, съзнал грешката си.

Моят събеседник обаче бе вече изчезнал. Полусъбореният зид стърчеше срещу мен неприветлив и грозен, и нищо не би дало основание да се предполага, че до преди миг върху него се намираше такъв странен обитател. . . .

С известно усърдие и ловкост успях да се прехвърля от площадката през вратата на моето жилище. Почувствувах се в него като в

клетка. Животът от него бе изчезнал. Идвал ли съм по-рано в тая клетка? На кое място аз почивах, милван от погледа на моята другарка и от веселия смях на милите ми рожби. Представих си живо, че стоя заедно с тях над зеещата пропаст и един див страх ме овладя. Грабнах някои любими неща от покъщнината и ги хвърлих на двора. Първият опит ме ожесточи и аз започнах да хвърлям всичко, каквото ми попаднеше в ръцете . . .

Как се измъкнах от тая клетка и как слязох на здрава, сигурна почва не зная. Само едно помня, че се видях седнал върху куп дрехи. И имах чувството, че аз — човекът, не съм нищо друго, освен захвърлен, излязъл от употреба домашен предмет.

МУЗИКАЛНИЯТ ЧОВЕК

ПРОФ. АНДРЕЙ СТОЯНОВ

Вашият съпътник, простицък селянин, се е загледал през прозореца на купето и си тананика нещо. Дали не се мъчи да налучи песента, която е слушал снощи на селската седянка? Вслушвате се: неточно, с неверни интервали, обезобразено. А едно място съвсем не излиза и песента издъхва в некрасива извивка. . . Но той продължава да я повтаря, ето вече за стотни път: унесен в песента и в спомените, свързани с нея, той не чувства присъствието ви, още по-малко подозира досадата ви . . . Не му се сърдете! В простия, неук работник се заражда нещо хубаво: пробужда се нова дата от музика. Вие присъствувате на първите му колебливи стъпки в света на тоновете. Колко дълъг път ще трябва да измине той, докато придобие вкус към композициите, които са скъпи за вас — докато стигне до Баха, Бетовена, Шопена, Чайковски!

Вие твърдите, че Х. или У. е музикален. Но какво собствено искате да кажете с това? Няма качество по-неопределено от това — „музикален“. Строго погледнато, вие не би трябвало да отречете музикалност и на вашия съпътник във влака. А повечето люде, които се смятат за музикални, стоят по-близо до него, отколкото до оногова, който се е сродил със света на гениалните. Всеки, който пее, свири или обича да слуша музика, би могъл да мине за музикален. Где е мярката?

Мярка има, разбира се, но малцина си спомнят за нея. А някои и съвсем я не познават. Доказателство за това фактът, че мнозина минават за музикални, дори за много музикални, без да са такива. Всъщност днес, когато концертните зали се пълнят с публика и се слуша толкова много музика по радиото и на всяка стъпка в живота, едва ли е учтиво да се пита, дали Х. е музикален или не. Много по-уместен, по-безобиден, пък и по-важен е въпросът: доколко е той музикален? От какво качество е неговата музикалност?

Чувство към музиката, отзивчивост към изящното в музикалните творения — ето какво се разбира обикновено под музикалност. Но това чувство и тази отзивчивост познават най-различни степени: от първобитната музикалност на вашия съпътник във влака до оная, художествена и безкрайно диференцирана, която позволява на заслушаната душа да сподели неземните преживелици на музикалните гении.

*

Не са малко предубежденията, свързани с понятието „музикалност“. За мнозина, например, достатъчно е човек да притежава музикален слух, за да бъде провъзгласен за музикален. В действителност не всеки, който притежава музикален слух, е музикален — например, мнозина от акордьорите на пиана. Музикалният слух е само способност да се долавя и оп-

ределя точната височина на тоновете, да се схващат и определят и интервалите помежду им. И абсолютният слух, колкото и удивителни да са понякога проявите му, не е залог за музикалност. Срещал съм лица с абсолютен слух, които разпознават безпогрешно най-сложни съзвучия, но чиято музикалност едва достига средното равнище.

Ако се намират немусикални или маломусикални люде, надарени с музикален слух, едва ли съществува музикален човек, още по-малко добър музикант, който да е лишен от музикален слух. Развитият музикален слух — той може да бъде и само релативен (относителен) — се предполага у него. И колкото е той по-развит и по-изтънчен, толкова човек по-лесно се ориентира — ако и другите условия, необходими за това, са налице — в света на тоновете. Благодарение на него, той възприема музикалната творба като последовност от интервали и съзвучия, и вниква във формалния ѝ строеж.

Но музикалният слух е само един от белезите на музикалността. Той е недостатъчен да ни разкрие връзката между тоновете, тяхната логична последовност, поетичния смисъл на композицията, с две думи — художествено-музикалното ѝ съдържание. Защото, всеки знае, музикалното творение не е само сбор от тонове, интервали, акорди, модуляции и т. н. Не са ли това само музикално-техническите елементи, които образуват звучащата форма на композицията? Не са малко лицата, които са неспособни да минат отвъд формата, отвъд изразните средства на композитора. Те не долавят музикално-творческата стихия, зад която стоят живи емоции, поетични преживявания. Не схващат онова, което осмисля композицията като цялостна творба и придава поетично значение на всяка нейна подробност. Тяхната музикалност е, би могло да се каже, само формална.

Лица с подобна музикалност, предимно формална, се срещат често дори и между професионалните музиканти. Кой не е срещал дипломирани музиканти отлично школувани, но музикално незрели? Тяхната музикалност се оказва недостатъчно просмукана от художествена емоционалност — не стои под знака на поетичното. Те може да се справят виртуозно с техническата страна на композициите, които изпълняват, без да са в състояние да вникнат в художествено-музикалното съдържание, което ги одухотворява.

У други музиканти намираме обратното: едно предимно емоционално отношение към музиката. В това отношение може да се оглежда една особеност на личността на музиканта, но то може да свидетелства и за едностранчива школа, за недостатъчна музикална култура. Музикантът от този род, би казал човек, не мисли, когато изпълнява или слуша музика. Музикалните му представи се оказват много често неясни. Посредничеството на мисълта му изглежда излишно, и той неохотно прибегва към него. Музикалното изкуство не представя никакви проблеми за него. Случва се дори, че той не долавя грешки и неточности, несъобразности между изпълнението и оригинала — по простата причина, че не познава достатъчно последния. Отношението му към музиката е непосредно, интуитивно. Той може да бъде добър, дори отличен изпълнител или ценител на творби, които му допадат, но се оказва незрял за ония, които изискват специална подготовка, задълбочена музикална култура и съзнателно отношение към музикалното изкуство.

Две различни отношения към музиката — два вида музикалност, ако мога тъй да се изразя, — които издават едностранчивост и незрялост. Една синтеза от двете би дала желаната хармонична и пълнокръвна музикалност. Тази синтеза изключва общите, неопределени и неясни представи на музикалния любител и на недостатъчно образования музикант. Заедно с това, обаче, тя е наситена с необходимата художествена емоционалност. Слухът на истински музикалния човек е в състояние да проследи звучащата тъкан на всяка композиция, колкото и сложна да е тя — да чуе отделните тонове и интервали, да проследи хода на хармониите, движението на гласовете, модулациите, развоя на темите, да схване и общата ѝ архитектуроника. Но той възприема композицията не само като изящна постройка от тонове, а като жив организъм, и открива поетичния смисъл на всяка нейна съставка.

Това е особено вярно за музикалния изпълнител. Майстор на своя инструмент, той има възможност да вникне и се вживее в подробности и тънкости, до които слухът на оногова, който не владее същия инструмент, не тъй лесно достига. Самият процес на разучване, многократното повтаряне на отделни места на композицията, спомага за това. Така музикалността на изпълнителя намира възможност да се развива и задълбочава непрестанно. Не затова ли се препоръчва изучаването на някой инструмент или пение на всеки, който желае да стане музикален или да повиши музикалността си?

*

Проявите на музикалността са различни у композитора, изпълнителя и слушателя. Последният проявява музикалността си в начина, по който слуша и възприема музика. Колкото по-ясно се отпечатва строежът на музикалната творба в съзнанието му, колкото повече музикални подробности и тънкости на изпълнението долавя, колкото по-силно музикално-поетичното го завладява, толкова повече белези на музикалност са налице. За музикалността му се съди от пълнотата и яснотата на музикалните му възприятия, от подробностите, които чува или не чува, а тъй също и от музикалните му предпочитания.

Докато музикалността на слушателя остава под знака на съмнението за всеки, който е нямал възможност да я провери, тази на музикалния изпълнител, на артиста, се предлага на всеобщо внимание и на обективна преценка. Тя говори сама за себе си. Достатъчно е изпълнителят да изсвири или изпее няколко такта от някоя композиция и опитният слушател ще добие представа за музикалността му. Намират се отлично школувани изпълнители, чиято музикалност не е от най-висока степен: въпреки техническата си подготовка, те остават неспособни да се вживеят в музикално-поетичното съдържание на музикалните творби и, поради това, изпълнението им не задоволява в художествено и стилно отношение. Други, напротив, въпреки по-скромната си техническа подготовка, могат още с първите тактове да привлекат вниманието на слушателя с умението си да предадат емоционално-поетичния елемент на изпълняваните от тях пиеси.

Музикалността на изпълнителя, подобно тази на слушателя, познава неизброими степени. Нейното равнище не зависи от техническата му вещина. Ала от последната зависи, до голяма степен, доколко него-

вата музикалност ще намери възможност да се прояви. Недостатъчната техническа подготовка лишава изпълнителя, колкото и музикален, да се представи в истинския си вид. И само там, гдето има равновесие между музикалност и техническа вещина може да става дума за едно адекватно, вярно на оригинала изпълнение.

Когато музикалността на изпълнителя достигне висши етапи на развитие, тя клони да се превърне в творческа — и то в двоен смисъл на думата. От една страна, в изпълнението на артиста намира все повече място творческият елемент — оня елемент, който ни позволява да говорим за творческо възсъздаване на музикалното творение, за творчество в изпълнителското изкуство. От друга страна, музикалността на изпълнителя се стреми да заговори на свой собствен език — на езика на своя носител. Не са малко големите артисти, които не са устояли на изкушението да композират и са оставили малко или много композиции след себе си. Паганини, Падеревски, Емил Зауер и Ойген д'Албер са между най-известните. Особено ярък е случаят с последния, който, след като си бе извоювал световна известност като пианист, пренебрегна пианото, за да се посвети изцяло на оперно творчество.

Трябва да се приеме, че музикалността на композитора, като правило, превишава по интензивност тази на изпълнителя. Тя се е превърнала у него в творческа стихия. Това съвсем не значи, разбира се, че всеки композитор е по-музикален и от най-музикалния свой изпълнител. Защото, не е тайна, има композитори, у които дялът на техническата вещина, на композиторската сръчност е по-голям от този на музикалното вдъхновение, на музикално-поетическата стихия. И не винаги авторът е най-добрият тълкувател на своите творби.

*

Истинската музикалност не може да се отдели от индивидуалните особености на своя носител — от неговия характер, нрав, интелигентност, емоционален живот, култура. С други думи, не съществува чиста музикалност. Дори да допуснем, че съществува — че има люде, у които музикалността се проявява необагрена от всякаква емоция, неповлияна от някоя особеност на характера — ще трябва да добавим, че подобна музикалност няма почти нищо общо с музиката като изящно изкуство, което се корени в дълбоки преживелици на човешкия дух.

Всяка пълнокръвна музикалност е обагрена емоционално и, следователно, повече или по-малко е свързана с личността на своя носител. Тази емоционална обагреност познава хиляди степени и отсенки — от елементарна и сурова до крайно сложна и диференцирана. Само при втория случай би могло да се говори за художествена музикалност — само когато емоционалната обагреност е от висше естество. И само този вид музикалност има значение в музиката като изящно изкуство — безразлично дали творческо или изпълнителско. Човек, който има само външно, чисто формално отношение към музиката, който е неспособен да вложи в своето изкуство емоция, чувство, израз, или чиято емоционалност не стои под знака на поетичното, не е роден за музикант. Същото е вярно и за слушателя. Ако той е неспособен да се вживее в поетичното чувство или настроение, което трепти в музикалното тво-

рение, светът на музиката, като висша проява на човешкия дух, ще остане недостъпен за него. Защото музикалното творение не е в никой случай само гениално тоново построение: зад неговата изящна форма, галеща слуха, стои емоционално-поетичният свят, който композиторът е носил в гърдите си, и без който музикалното творение би било немислимо. Не затова ли музикално-творческата стихия се явява различно обогатена у всеки от гениалните композитори? И какво безкрайно разнообразие от душевни преживявания, емоции, чувства и настроения! В голям брой музикални творения поетично-емоционалната обогатеност се мени на всяка стъпка — тя може да бъде различна дори в два последователни такта.

И поводите, които тласкат музикалната стихия към творчество, са различни у всеки композитор. Ако Бах черпи вдъхновение за своите пасиони и кантати предимно от религията, достатъчно е за Моцарта да бъде „добре разположен“, за да зазвучат в творческата му фантазия симфонии и опери. Стълкновенията и борбите в живота и произтичащите от тях скърби и радости възпламеняват музикално-творческата стихия на Бетовена. Всяко хубаво стихотворение се превръща в музика за Шуберта — и с каква изненадваща бързина! А Шуман превръща в музика не само всяко стихотворение, което му се понрави, но и всяка интимна преживелица, всяка обич, всяка мечта, всяка поетична приумица. Ако Шопеновото творчество носи нежния лъх на безкрайната му привързаност към родината и скъпи нему същества, във Вагнеровите опери намираме внушително отразени приказни митове и предания. Още по-различно се проявява музикалността на Клод Дебюси. В музикалните си импресии той рисува природни явления и фантастични образи, които пленяват повече въображението, отколкото сърцето.

Колко богат трябва да е поетично-емоционалният свят на изпълнителя, за да може да отговори успешно на тъй многото и различни изисквания, които всеки композитор предявява към него! И, преди всичко, колко изтънчена и безкрайно диференцирана трябва да бъде неговата музикалност!

Явно е, че само оня изпълнител е дорасъл за едно адекватно предаване на музикалната творба, който е в състояние да се вживее във всяка извивка, която музикално-творческата стихия на композитора описва, — който е способен да долови и вярно възпроизведе всяка поетично-емоционална багра. И само оня слушател е подготвен да схване правилно, да „разбере“ композицията, чиято музикалност реагира всеки миг по съответен начин.

Подобна изтънчена музикалност е възможна само на почвата на една дълбока чувствителност. Тази чувствителност е условие за приобщаване към дивните светове на гениалните композитори. Същата тя, обаче, създава и безброй неудобства за своя носител. Музикалният човек е безкрайно чувствителен към всяко отрицание на хармонията, към всяко нарушение на благозвучното — не само в музиката, но и в обикновения живот: на всеки неверен или рязък тон, на всеки неприятен шум, на лошия тембър на гласа, на неестествената интонация, с две думи — на всяка проява на грозота в областта на чуемото. А не е ли това областта, в която се движи предимно животът му? Той живее със слуха си, който се развива у него черняво до болезненост — понякога за сметка

на другите му сетива. Слухът му е неуморният носител на впечатления от-
вън: не само приятни и желани, но уви — и грозни, мъчителни, непоносими!

Колцина подозират трагедиите, на които музикалният човек става
често жертва? Няма по-нешастен от него, ако някой дръзне да прекъсне
опиянението му, когато се е заслушал в хармониите на любима компо-
зиция. Особено на концерт или опера. Всичко го измъчва. Защо се об-
ръща оня господин ей-там? Защо шъпнат двете дами зад него? Кой
шумоли с програма? Ето скръдна врата. А сега пък някой се закашли...
Каточе ли всички са сключили съюз срещу него, за да го лишат от
щастieto, което тъй щедро му се предлага. Той хвърля яростни погледи
на ляво и дясно, а душата му безмълвно крещи: варвари, изуйте кал-
ните обуца на всекидневието преди да пристъпите храма на Баха, Бе-
товена, Шумана, Вагнера! . . . Свещен егоизъм, който не иска за своя
носител нищо друго, освен да бъде оставен на покой да изживее най-
чистите от всички радости — тези на музиката.

Радостите, които очакваният с копнеж час ще донесе: часът, който
пречистя и одухотворява всяко земно чувство и придава на душата не-
видими крила; часът, който превръща странни, неосъзнати мечти в бла-
жена действителност; часът, когато се постига чудната синтеза на зем-
ното и божественото!

БЪЛГАРСКАТА НАРОДНА ОПЕРА

ДРАГОМИР КАЗАКОВ

Пръв опит за създаване на опера у нас се прави през 1890—91 г. Завършилилите тогава в Прага музикалното си образование трима българи: Драгомир Казаков — баритон, Иван Славков — тенор и Ангел Букурещлиев — пиано, се събират в София през лятната ваканция и изнасят през август 1890 г. два концерта. Според тогавашната критика, концертите излизат сполучливи, и този именно успех дава потик на Д. Казаков да заговори и заработи за създаването на опера в България. Идеята се подема и от тогавашния началник на отделение при Министерството на просветата, покойният проф. Ив. Д. Шишманов, по-късно — министър на народното просвещение, който, заедно с Др. Казаков, употребява всичкото си влияние да убеди министра на народното просвещение Георги Живков във възможността да се основе в София оперна труппа и се сложи началото на българска опера. Министърът се съгласява, но с условие труппата да бъде не само оперна, но — „драматическо-оперна“. Съставената набързо труппа започва дейността си. Драматическият отдел открива сезона си на 6 октомври 1890 г. с пиесата „Ижиния“ в изкования от дъски театър „Основа“, който бе построен на същото място, гдето е сега Народният театър. Оперният отдел три месеца по-късно, на 2 януари 1891 г., започна дейността си със сцени из оперите „Трубадур“ и „Веселите уиндзорски жени“ в новото здание на „Славянска беседа“, където по настояване на труппата се монтира и сцена, която в проекта при строежа на зданието не е била предвидена. Там продължава представленията си и драматическият отдел до май 1891 г., когато се отделя от операта и започва да работи като самостоятелна труппа „Сълза и смях“. След отделянето и операта продължава самостоятелната си дейност, но вече като „Столична българска опера“.

Даваните от начало сцени из разни опери се пеят на руски и чехски. Артистите в операта са: Олга Добшова — сопрано, Ана Кратохвилова — мецосопрано, Тереза Мразек — сопрано, Ярослав Хашек — бас и режисьор, Йозеф Мразек и М. Чадил — тенори и Хенрих Визнер — диригент¹⁾, всички чехи; Владимир Бошкович²⁾ (босняк), Зили и Бартолотти (италианци — бас и баритон) и българите: Иван Славков и Драгомир Казаков.

След няколко представления от разни сцени, започват да се дават целите опери: „Фауст“, „Трубадур“, „Травията“, „Лукреция Борджия“, „Марта“, „Криспин и Кумата“, „Кавалерия“, „Аида“, „Кармен“, „Злат-

¹⁾ Х. Визнер замества А. Букурещлиев, който напуска труппата през месец май 1891 година.

²⁾ Вл. Бошкович замести Ив. Славков.

ното кръстче“, „Ернани“ и оперетата „Хубавата Галатея“, които се пеят вече на български. От начало акомпанира на пиано А. Букурещлиев, а по-късно — оркестърът на 1-ви пех. полк, попълнен с няколко щрайхин-струменти, под диригентството на Х. Визнер. При липсата на хор, временно се избират такива сцени, които могат да се дават без хор, а когато се започва с цели опери, хористите на италианското певческо дружество в София изпълняват ролята на хор.

Приходите от представленията не стигат да покриват разходите и след упорита борба, без поддръжка от държавата, трупата бива принудена да прекрати дейността си по нямане на средства. Въпреки добрия прием и симпатиите на обществото, както и многото положителни отзиви на критиката, операта не е могла да работи повече и в края на октомври 1892 г. прекратява представленията си, за което в Държавен вестник, бр. 228 от 17 октомври 1892 г. се казва: „С приказ № 720 от 29 септември 1892 г. се постановява: „Понеже Столичната българска оперна трупа не е в първоначалния си пълен състав и вследствие на това не може да функционира редовно, то се прекратява от 1 октомври н. г. месечното възнаграждение на определените с приказ № 67 от 29 октомври т. г. актьори и актриси в същата трупа, а именно: Драгомир Казаков, Х. Визнер, Олга Добшова, В. Бошкович и Гаetano Бартолотти“).“ Така завършва първият опит за създаване на опера в България.

Вторият опит датира от 1907—1908 год. и излиза по-сполучлив от първия. Той създаде сегашната ни Народна опера.

През лятото на 1907 г. в Народния театър се дава концерт от дошлите от Русия — Богдана Гюзелева-Вульпе, Иван Н. Вульпе и К. И. Михайлов Стоян — и тримата вече покойници. Този концерт става причина да се заговори отново за създаване на опера у нас. Явяват се веднага за и против операта. Започва се цяла вестникарска борба, която достига до лични оскръбления. Най-ревностни защитници с перо за създаването на опера са: Петко Наумов, професор в Музикалната академия, и К. И. Михайлов Стоян, оперен артист, а след тях цяла редица съчувственици на оперното дело у нас. За по-убедително доказателство, че в България може да се създаде опера, К. И. Михайлов Стоян събира всичките си статии, писани по въпроса, и ги издава в отделна брошура — „По въпроса за основаване на българска народна опера“¹⁾, в която излага как е подет въпросът за и против операта. В началото на брошурата той заявява: „Макар и да ме е срам, но длъжен съм да призная, че аз едва сега узнах, че оперното дело в България не е дело съвършено ново. Оказа се, че моят почетен колега г. Казаков е работил по-рано на това поприще. Той с много голям труд е разчиствал почвата на оперната градина, и след като е оставил няколко слаби храстчета, напуснал е това дело, защото не намерил поддръжка, от една страна, и същински борци — работници, от друга. От тогава са изминали повече от десет години. България във всяко отношение е отишла напред и пр.“

За да се оформи откриването на българска опера, няколко членове на Музикалния съюз, които Михайлов Стоян нарича „музикален кръжок“, без знанието на живущите в София членове Н. И

¹⁾ Другите бяха си подали оставките по-рано.

²⁾ София, печатница „Просвещение“ на Наумов, 1907 г.

П. Наумов, Х. Визнер и Ив. Н. Вульпе (като гост, а не член на съюза) се събират на 2 юли 1907 г. и съставят протокол, като натоварват К. И. Михайлов Стоян с изработването на един проект за уреждане на българска народна опера, който да се поднесе за одобрение на министъра на народното просвещение. И наистина, Михайлов Стоян изработва проекта¹⁾ и с него и протокола се явява пред тогавашния министър на народното просвещение, който го приема много любезно, но нищо не направя за основаването на операта. Проектът и протоколът си остават само написани и нищо повече, макар че тогава някои мислеха, че с написването на протокола и проекта операта е вече основана. След това Михайлов Стоян, Гюзелева — Вульпе и Ив. Н. Вульпе заминават за Русия и вестникарската борба за и против операта заглъхва.

Но идеята за създаване на опера не замира. Останалите в София певци се опитват да дадат някое оперно представление от разни оперни сцени, но не успяват. Едва през лятната ваканция на 1908 г. пак се заработва за създаване на опера. В София се събират Богдана Гюзелева — Вульпе, Златка Куртева, Мара Василева, Ив. Вульпе, Ж. Минчев, Пан. Димитров, Ст. Николов, Д. Казаков и Д. П. Иванов — всички с добри и школувани в странство гласове. Даването на оперни представления се улеснява, избират се сцени, раздават се ролите и почват репетициите, от начало в квартирата на Д. Казаков, после в дома на Стефанка Гюзелева, и най-после в Музикалното училище. Работата напредва. Артистите успяват да заинтересуват по въпроса за операта и тогавашния министър на народното просвещение, и благодарение на неговата подкрепа осъществяват първите пробни представления и подготвят почвата за създаването на Народната опера. След присъствието си на една от репетициите, на 31 август 1908 г. в Музикалното училище, във връзка с предстоящите представления, министърът и другите поканени останали възхитени от работата и гласовете на участващите, и министърът дава обещание, че ще ги подкрепи, което действително изпълня.

Ансамбловите репетиции напредват под режисьорството на Д. Казаков. Между това, от името на трупата се пише на К. И. Михайлов Стоян, който по това време живее в Русе, да вземе участие, като артист и режисьор, в проектираните оперни представления. Но той отклонява поканата с писмо от 28 юни 1908 г., в което пише: „Бързам да Ви кажа че аз не зная ще бъда ли в София в онова време, когато Вашата мила компания ще дава оперни спектакли, тъй като аз нямам в София никакви връзки, ни служебни, ни роднински, затуй не мога да взема на себе си никакви задължения и не мога да приема участие в работата на Вашето симпатично съдружие. Изпращам Ви моите най-сърдечни благопожелания за добър успех във Вашето предприятие“²⁾.

Трупата остава изненадана от този отговор, защото всички са очаквали опитния певец и режисьор да помогне с всичко каквото може за уреждането на операта, за която сам бе писал проект. Недоволна от този отговор, групата пише второ писмо, а след това му телеграфирва, но той пак отказва, като в отговора си от 10 юли с. г., обаче, между

¹⁾ Вж. Д. Казаков: „Материали по историята на Народния театър и опера“

²⁾ Факсимиле на оригинала вж. в „Материали по историята на Народния театър и опера“, стр. 135

другото пише: „При всичко това аз изявявам моето искрено желание да взема участие в Вашите оперни представления, когато дойда в София“¹⁾.

В една от срещите си с министра на народното просвещение, групата изказала съжаленията си, че К. И. Михайлов Стоян отказва да дойде в София и участва в проектираните представления. „Ако не слушаш вас, мене вярвам ще послуша“, отвърща министра, което впоследствие се потвърждава и от самия Михайлов Стоян в писмото му от 11 септември с. г., в което казва: „Мене ме повикаха в окръжното управление, гдето по телефона от София говори с мене по тази работа министърът, който между другото ми каза да дойда в София към неделя, за да притуря моята опитност при последните репетиции и пр.“. За да улесни идването му, групата му изпраща 120 лв., което се вижда от запазената разписка, издадена от Софийската телеграфо-пощенска станция на 12 септември 1908 г. Веднага след това се получава телеграмата му: „Утре събота вечер пристигам“. Няколко репетиции с него стигат, за да се излезе на сцената. Веднага се правят постъпки пред министра, който с писмо № 214571 от 11 октомври с. г. при надпис „бързо“ съобщава на директора на Народния театър, П. П. Славейков, че е наредил генералните репетиции на музикалния кръжок да бъдат на 12, 13, 14 и 15 октомври от 8 ч. вечерта в театъра, а представленията — на 16, 18, 20 и 22 октомври. Обаче, въпреки „бързото“ писмо, управата на театъра, по-право Пенчо Славейков, не бърза и едва ли биха се състояли представленията, ако министърът не е настоял и устно, че е разрешил вече въпроса. Най-после първите пробни представления се дават на 18, 20, 21, 23 и 26 октомври 1908 г. от сцени из оперите: „Фауст“, „Трубадур“, „Евгений Онегин“, „Аида“, „Демон“ и „Кармен.“ В тези представления участвуват: Мара Василева, Богдана Гюзелева — Вульпе, Ив. Вульпе, П. Димитров, Д. П. Иванов, Драгомир Казаков, Златка Куртева, К. И. Михайлов Стоян, Ж. Минчев, Ст. Николов, Олга Орлова и диригентите: Х. Визнер, А. Мацак и Т. Хаджиев.

Представленията излизат сполучливи, и цялата преса хвали изпълнителите. Окуражена от този успех, групата готви нови сцени, а между това някои от членовете ѝ се срещат с министра и го молят да им позволи занапред да дават в Народния театър до 3—4 представления месечно, като репетициите се правят другаде, а така също да им се отпусне и парична помощ. След успешното изнасяне на първите оперни представления, Мара Василева, Златка Куртева, П. Димитров и Ж. Минчев заминават за странство да школуват, а останалите членове от „Оперната дружба“ продължават да работят и дават още шест представления — на 3, 7, 12, 14, 17 и 20 юни, пак от сцени из оперите „Лучия“, „Демон“, „Русалка“, „Трубадур“, „Кармен“, „Руслан и Людмила“ и цялата опера „Палячи“ от Леон Кавало. За пръв път у нас на 5 юни се изнася една сцена из операта „Жизн за Царя“. В тези представления участвуват, освен споменатите вече лица, и Мара Невшималова и Петър Райчев.

Най-после се вижда, че ще може да се основе една постоянна оперна трупа и членовете ѝ — К. И. Михайлов Стоян, Ив. Вульпе и Д. Казаков, съставят едно събирателно дружество и регистрират трупата „Българска оперна дружба“, обявена в Държавен вестник, бр.

1) Оригиналят пак там, с. с. 137—139

191 от 3 септември 1909 г., обявление 2463, в което се казва: „Софийският окръжен съд известява, съгласно определението си от 14 тог. т. г. под № 2774, с което допуска да се регистрира в Търговския държавен регистър в този съд под № 278 от 1909 г. фирмата „Българска оперна дружба“ с седалище гр. София. Дружеството е събирателно, съставено между К. И. Михайлов Стоян, Ив. Вульпе и Д. Казаков, при еднакви права и задължения, и неограничена и солидарна отговорност. Фирмата на дружеството ще се управлява задружно от тримата и всичките негови задължения ще трябва да носят подписите на тримата съдружници по отделно. Предмета на предприятието е уреждане и даване разни оперни представления.“

Докато се регистрира фирмата, тримата сключват договор със „Славянска беседа“ да дават там представленията си. Но цялата работа бива застрашена да загине, поради несъгласието на К. И. Михайлов Стоян с договора, който е трябвало да се сключи между тримата¹⁾. Въпросът се урежда и работата започва. Петнадесет дни след регистрирането на фирмата, към тримата се присъединяват Д. П. Иванов и Ст. Николов, които поемат всички задължения и права, и стават равноправни членове на „Българската оперна дружба“.

Така уреден въпросът, управлението на дружбата се залавя да изготви репертоар и намери сграда за представленията, защото управата на Народния театър, респ. директорът Славейков, не позволява на дружбата да се ползува от театъра. Наема се сцената и салона на „Славянска беседа.“ Съставът на трупата в началото е бил: Богдана Гюзева — Вульпе, Ив. Вульпе, Д. П. Иванов, Д. Казаков, Дойчинка Коларова, Михайлов Стоян, Ст. Николов, Люба Панайотова, Ружа Панайотова, а след завръщането им от странство и М. Василева, Зл. Куртева, П. Димитров и Ж. Минчев.

Започва се усилена работа и в скоро време биват подготвени оперите „Демон“, „Травията“ и „Фауст“. Сезонът се открива на 2 януари 1910 г. с операта „Демон“ от Рубинщайн. Това е вече първата здрава стъпка на „Оперната дружба“, която, въпреки многото спънки, продължава работата си. Липсата, обаче, на костюми и други театрални принадлежности, които Народният театър не ѝ отпуска, принуждава основателите на дружбата да потърсят пари за набавяне на костюми. Сключват заем от Българска народна банка и Софийска кредитна банка, и поръчват костюми за оперите „Демон“, „Фауст“, „Трубадур“ и „Кармен“, които пристигат навреме и улесняват дейността на дружбата.

Не малко грижи и мъчнотии създава на дружбата и организирането на постоянен собствен оркестър, защото дотогава се ползувала от военни оркестри и музика, които не всякога са могли да участвуват в репетициите и представленията. Но и тук случаят помага. При бюфета на градската градина — Казиното — свирел доста добър оркестър, който трябвало да прекрати работата си, понеже издръжката му била доста тежка за наемателя на бюфета. В разговор с него се уговаря да се издържа оркестърът наполовина от наемателя и дружбата, като през вечерите, когато ще свири в операта, наемателят ще си наема за своя сметка, ако желае, военна музика. Оркестърът се задължава да присъствува на

¹⁾ Вж. „Материали по историята на Нар. театър и опера“, с. с. 174—177

всички репетиции, които се назначават от оперния диригент. След попълването с някои по-добри музиканти от полковите музики, дружбата има вече доста добър оркестър. По-късно тя се ползува от оркестра на царската гвардия и постепенно урежда постоянен оперен оркестър.

Но средствата за издръжка на дружбата не достигат и тя се обръща към Столичната община с молба да предвиди в бюджета си ежегодно една помощ поне от 15 хиляди лева, а така също и към Министерството на народното просвещение, което ѝ отпуска само четири хиляди лева.

С първите опери — „Демон“, „Травията“ и „Фауст“, репертоарът се засилва и членовете на дружбата, въпреки договора им с „Славянска беседа“, замечтават да постъпят в Народния театър, тъй като министърът на просвещението още в 1908 г. предвижда в бюджетопоекта на Министерството „Оперната дружба“ да влезе като отдел в Народния театър. Това става причина за недоразумения между директора на театъра П. П. Славейков и Министерството, и работата стига до там, че Славейков напуска театъра.

За да опровергае тогавашното мнение, че сме нямали наша българска опера, дружбата изнася през ноември 1910 г. първата българска опера „Сиромашкия“, макар и недовършена, от Емануил Манолов, което дава потик и на други български композитори да напишат нови опери. „Сиромашкия“ има заслугата, че благодарение на нея се отварят вратите на Народния театър за дружбата. През същата година, или по-рано с настъпването на 1911 г., дружбата притежава вече три нови български опери: „Камен и Цена“ от Ив. Д. Иванов и В. Кауцки, „Тахир-Беговица“ от Д. х. Георгиев и „Борислав“ от маестро Георги Атанасов. От 1 януари 1911 г. представленията започват вече в Народния театър. Напускайки „Славянска беседа“ дружбата ѝ остава длъжна 3156 лева и петдесет стотинки за наем, която сума годишното събрание на 2 октомври 1913 г. ѝ опрощава.

Трите нови български опери спасяват и закрепват дружбата. Даването, обаче, на представленията в Народния театър обременява разходите ѝ, защото е трябвало да плаща по 540 лв. наем на вечер, плюс други дребни разходи — за грим, пране, прислуга, която сума за онова време е била сравнително голяма. По-после бива намалена на 310 лв.—за наем по 150 лв. на представление и 160 лв. за техническия персонал.

С трите български опери дружбата приключва сезона си през юни 1911 г., след което членовете ѝ решават да посетят по-големите провинциални градове, за да пропагандират идеята за операта и да запознаят обществото с новите български опери. Заминават на 16 юни и посещават градовете: Враца, Плевен, Видин, Лом, Свищов, Русе, Шумен, Варна, Бургас и Сливен. Репертоар: „Камен и Цена“, „Тахир-Беговица“ и сцени из оперите „Фауст“, „Аида“ и „Демон“. Състав: Богдана Гюзелева — Вулпе, Дойчинка Хаджиева, Олга Орлова, Мара Невшималова, Александра Македонска, Мара Фратева, Стефан Македонски, Д. Казаков, Ив. Вулпе, Д. П. Иванов, Ц. Каролев, П. Манов, Т. Хаджиев — диригент, К. Рамаданов — хормайстор, А. Димитров — балетмайстор, 16 души оркестър, 23 души хор, един гардеробиер и един разсилен. Балетът се попълва от хорът. Навсякъде дружбата бива посрещана и изпращана най-радушно.

Но докато една част от нея, „старите“, обикаля провинцията и печели симпатии за бъдещата Народна опера, останалите в София, „младите“, решават да се отцепят, избират операта „Сватбата на Фигаро“ от Моцарт, почват да я разучават и я дават на 23 декември 1911 г. С една дума, формира се втора оперна дружба. Без да обръщат внимание на станалото разцепление, „старите“ продължават работата си и тогавашният министър на народното просвещение С. С. Бобчев няколко пъти говори с тях по това разцепление и дава да се разбере от „младите“, че ако искат да имат поддръжката му, трябва да се завърнат при „старите“ и заработят дружно. Целият печат осъжда разцеплението.

Най-после, след няколко срещи с министра, отцепниците се връщат в дружбата. Тази случка дава повод на някои да пишат отново против операта. За да се види кое мнение преобладава, редакцията на в. „Реч“ открива колоните си и кани всички желаещи да се изкажат върху музикалното дело в България. По-видните музикални дейци се обявяват за операта. След това не се повдига вече въпросът за и против. Не малко неприятности са имали „старите“, подписали полиците за парите, взети от банките за костюмите. Върху тях е лежала цялата тежест по изплащане на сумите и лихвите, тъй като никой от „младите“ не се интересувал за това, а имало моменти, когато тези парични въпроси са могли да спрат дейността на операта. За да се избегнат неприятностите и се укрепи по-здраво дружбата, „старите“ в едно общо събрание на цялата дружба предлагат правилник, с който се урежда управлението и вътрешния ред, и по приетия вече правилник се избира първият управителен комитет на дружбата измежду членовете в състав: К. И. Михайлов Стоян, Д. Казаков, Ив. Вулпе, П. Димитров и Д. П. Иванов, който комитет управлява работите на дружбата до 1 май 1912 г.

Честите сменявания на комитетите, обаче, спъват дейността на дружбата. Работите стигат до там, че част от артистите напускат дружбата, поради недоразумения. Въпреки това репертоарът се засилва с две нови опери: „Кармен“, представена на 9 март 1912 г., и „Продадена невеста“, изнесена на 7 септември с. г. „Старите“ пак дават пример и поука за закрепване на разклатеното оперно дело. В едно частно заседание „петимата“, на чиито имена е била регистрирана фирмата, решават единодушно да се откажат от всичките си права, които им давал закона, и да останат само като артисти, без каквито и да било придобивки за себе си, ако Министерството на просвещението поеме управлението на дружбата и заплати дълговете, направени още при основаването ѝ.

Тогавашният министър на народното просвещение П. Пешев одобрява това решение и Министерството поема дългът и целия инвентар на дружбата, който се предава на Народния театър. Това внася успокоение в оперната дружба, още повече, че и управлението ѝ се поверява на комитет, назначен направо от Министерството, от лица извън операта. От тогава престава избирането с вишегласие на комитет измежду членовете на дружбата. Недоволните прекланят глава, работата се засилва, и новият комитет преглежда съществуващия правилник, допълва го и постепенно го прилага, замолва Министерството да се отпуска театъра седмично по две вечери за оперни представления, поне за три репетиции за всяка нова опера и за една за всяка възобновена

или давана вече, както и да се отпусне една стая в театъра за канцелария и библиотека на дружбата.

В редица съвместни заседания с артистичния комитет при Народния театър, управителният комитет на дружбата постига някои придобивки, които за времето са били доста важни: на оперната дружба се разрешава една обикновена репетиция в петък и една генерална в понеделник, както и по едно представление през седмицата — в сряда вечер, дава се възможност да се ползува от целия театрален гардероб, декори и всички други театрални принадлежности, като плаща само 200 лв. седмично възнаграждение на техническия персонал, по 10 лв. за комплект входни билети, по 5 лв. за грим на представление, както и по 25 лв. за осветление при обикновените репетиции и по 20 лв. за отопление.

Въпреки желанието на комитета да установи ред, имало е неприятности, особено при разпределяне на артистите, на брой 22, в категории и според това получаваните от тях възнаграждения.

И управителните комитети, назначавани от Министерството на народното просвещение, не били много трайни. С настъпването на сезона 1914—15 г. има вече нов комитет. Край другите си грижи той иска да въведе договорната система, за да създаде ред и подчинение в дружбата и обвърже артистите да изпълняват комитетските разпоредби и постановленията на правилника. Добре замислено, но не изпълнено! Друго нововъведение на комитета е назначаването на дубльори за някои роли, което улеснява артистите. Подобряват се оркестрът и хорът. Последният, в състав от 42 души, е бил един от най-добрите хорове на операта. Хористите са служили с по 30—35 лв. месечно възнаграждение. Тук му е мястото да споменем, че хористите са служили известно време безплатно, докато финансовото положение на дружбата е било лошо. Така са работили, впрочем, отначало всички.

Освен дубльори, назначават се и стажанти-артисти и лекар при дружбата. Тъкмо, когато започва да стъпва по-здравео и се засилва не само репертоарът, но и дисциплината, а и числото на младите артисти расте, дружбата се лишава от своя режисьор и заслужил артист К. И. Михайлов Стоян, който умира на 13 август 1914 г. Заместват го Д. Казаков и помощник-режисьорът Христо Попов.

Упоритият труд на всички дава добри резултати. Въпреки мъчно-тиите и препятствията, особено паричните, в репертоара вече влизат оперите: „Демон“, „Травията“, „Фауст“, „Сиромашкиня“, „Палячи“, „Кавалерия“, „Кармен“, „Продадена невеста“, „Сватбата на Фигаро“, „Аида“, „Трубадур“ и българските: „Камен и Цена“, „Тахир-Беговица“, „Борислав“ и „Психея“. Хорът се състои от 42 души, оркестрът от 30 и балетът от 10 души. Средствата са още малко и за това дружбата се отнася към Столичната община, която ѝ отпуска пет хиляди лева за поддръжка на оркестра. Между това управителните комитети все повече печелят съдействието на Министерството на просветата, което намалява наема за театъра: за обикновена репетиция по 60 лв., за генерална — по 90 лв., за представление по 100 лв. и на техническия персонал по 100 лв., а за оркестра на гвардията за обикновена или генерална репетиция по 80 лв. Въпреки тези намаления, приходите отиват главно за наем и оркестър, само малка част остава за възнаграждение на артистите, хорът и балета.

Не малки грижи оперната дружба е имала около намирането на помещение за репетиции. Отпуска ѝ се за неопределено време забавачницата на пл. „Славейков“, после гимнастическия салон на Първа софийска девическа гимназия, гимнастическия салон на гимназията „Гладстон“, на прогимназията „Граф Игнатиев“, салона на Радикалната партия, старото комендантско управление, докато най-после достига до една от стаите на Народния театър.

По това време се явяват две нови български опери: „Гергана“ от маестро Г. Атанасов и „Македония свободна“ от Д. х. Георгиев, а към общия репертоар се прибавят и оперите „Евгений Онегин“, „Вертер“, „Халка“ и „Риголето“.

След Европейската война, когато е трябвало всички артисти да са най-сплотени, новооткритият театър „Корона“ привлича неколцина от оперните артисти, като им предлага доста големи за времето заплати, а други отиват в оперетата. Това, обаче, не попречва на дружбата, защото „ядрото“ продължава неуморно да работи, и скоро както от „Корона“, тъй и от оперетата, някои от артистите почват да се завръщат в операта.

Грижите на управителните комитети за подобрене на оперното дело срещат големи спънки, поради липса на средства. При една субсидия от 30.000 лв., разходите са били повече от 400.000 лв., от които само за оркестра — 102.400 лв. А приходите все не стигат, и за това се поисква да се увеличи субсидията и да се дават по три представления седмично. За избегване на недоразуменията между управителните комитети и артистите, образува се артистичен съвет, който да взема участие, когато трябва, в заседанията на управителния комитет. За премахване на разните недоразумения и амбиции, един от управителните комитети предлага на Министерството едно радикално средство: „За да се тури в ред нашето оперно дело, да се закрие временно операта, заедно с което да бъде уволнен целият персонал, като се пристъпи веднага след това към нейното реорганизиране както с помощта на ония наши артисти, които биха се съгласили да съдействуват за тая цел, така и с помощта на артисти, които управлението ще ангажира от чужбина“.

Не ще съмнение, че да достигне работата до там, да се иска временното закриване на операта, ще да е имало причини, които са диктували тази постъпка на комитета, но изглежда, че ще е било и опит за сплашване на по-буйните, за да ги накарат да тачат не само наредбите на правилника, но и управляващия административен съвет. Министерството се съгласява с тази мярка, уволнява всички артисти, и след туй ги кани наново да постъпят, но вече с договор, сключен между управлението на операта и артистите. Договорът, който съдържа всичко шест точки, обвързва артистите. В точка 3-та се казва: „... до като трае ангажирането му, г... се задължава да се подчинява точно и неуклонно на всички разпоредби, на закона и правилника за управлението на вътрешния ред на Операта и Народния театър, като има предвид всички особени разпоредби на закона и на управлението“. Според точка 5-та: „г... е длъжен да пее всяка партия, която управлението му възлага, като съответна на неговите артистични средства и неговия ранг, и то всеки път, когато управлението нареди това и пр.“ Това са значи болните места и тях именно управлението иска да лекува. И наистина, след

тази постъпка оперната дружба получава по-друг вид, заработва се по-усилено и управителният комитет се обръща към Министерството с молба „да направи нужните постъпки за ангажирането на намиращите се в София руски музикални сили : М. М. Златин, диригент от операта на Зиминая в Москва, за главен диригент на операта и ръководител на музикалната част ; а Ив. Влад. Иванцов, баритон от Петербургската опера, за главен режисьор и учител на сцената.“ И двамата биват назначени и поемат работата. Резултатът е повече от добър. Операта има вече главен диригент и още двама диригенти: Т. Хаджиев и маестро Георги Атанасов, и освен главния режисьор, още двама режисьори: Д. Казаков и Хр. Попов, и помощник-режисьор Иван Попов. Репертоарът се обогатява с оперите: „Миньон“, „Хугеноти“, „Хофманови приказки“, „Отело“, „Бохеми“, „Княз Игор“ и „Севилският бръснар“. Оркестърът се стяга и добива облик на пълен оперен оркестър. Хорът се попълва, и работата кипи. Но не било съдено на Златин и Иванцов да останат за дълго ръководители в музикално и сценично отношение на Операта. М. М. Златин напуска операта на 15 януари 1921 г.¹⁾, а Иванцов на 1 август с. г. Златин допринесе много за преуспяването на Народната опера. Обръща се по-голямо внимание и на балета. За диригенти остават нашите, но и двамата служат по военното ведомство и затова комитетът замолва Министерството на просветата да поиска от свое име Министерството на войната да изясни въпроса относно службата им в Операта и освобождаването на гвардейския оркестър от всякакви наряди, за да остане само като оперен. Идва се до споразумение с командира на Гвардейския полк участието другаде на оперния оркестър, всъщност гвардейският, освен в операта, да се разрешава от административния съвет на Операта със съгласието на командира. По този начин Операта има вече постоянен оркестър, при възнаграждение от 102400 лв. за около 80 представления през сезона.

Взимат се мерки и за по-бързото подготвяне на нови опери, като се назначават специални корепетитори, с които артистите разучават ролите си. Пишат се нови правилници за хористите, и се прави всичко за преуспяването на оперното дело, за което комитетът още през 1919 г. пише до Министерството: „Историята на операта в България е къса, но с задоволство трябва да установим, че напредъкът, който е направила за това късо време, е значителен, което свидетелствува както за дарбите на нашите музикални сили, тъй и за големия интерес от страна на публиката, която, може с право да се каже, почти сама до сега е издържала операта. Като имаме предвид, че никога от съседните нам страни, и при по-дълго самостоятелно съществуване, не може да се похвали с подобно дело — опера, изнесена от национални сили, при опери написани от родни композитори, — то с право трябва да считаме това за едно доказателство за големия културен подем на нашия народ, който се изразява не по-малко и в изкуствата, следователно — и в музиката“.

¹⁾ М. М. Златин, след първото си напускане, идва за втори път от 1. IV. 1922 г. до 1. IV. 1913 г., напуска за няколко месеца, и от 1. VIII. 1923 г. остава до 1. VIII. 1924 г., след което заминава за странство. Идва за четвърти път в България и работи пак в Операта от 1 май 1929 г. до 1 септември с. г., после пак от август 1932 г. до 1 март 1936 г. Един от най-заслужилите диригенти на нашата Опера.

Тъй е писал комитетът през 1919 г., така са мислели тогава, и струва ни се, то отговаря и на сегашното положение на Операта, която действително е културна гордост на народа ни. Не ще съмнение, че нашата опера има още да догонва своите посестрими в чужбина, но направеното до сега е гаранция, че тя скоро ще ги достигне, особено като се има предвид упоритият труд и стремеж, които са залог за общия ѝ бъдещ успех. При големите материални незгоди и много спънки оперните дейци — артисти и управителни комитети — са преодолели всичко, благодарение на неуморната и съвестна работа, която осигуриха напредъка ѝ. Също така, и всички министри на народното просвещение от 1908 г. до сега са правили възможното за успеха ѝ, особено покойният бивш министър Ст. Омарчевски, който я направи „Държавна народна опера“. Без съдействието на г. Н. Мушанов например, още в самото ѝ начало, при основаването ѝ в 1908—1909 г., тогавашната оперна дружба едва ли щеше да осъществи пробните си представления и тури основите на Народната ни опера. Обаче жестът на Ст. Омарчевски спаси операта, като я направи държавна с указ № 145 от 25 юли 1921 г. Ако това не бе направено, едва ли Операта би могла да издържи като частна инициатива, макар и подкрепяна от Министерството на народното просвещение.

Едва бе изминала една година откак операта бе станала държавна, дойде голямото нещастие, не само за Народния ни театър и опера, но и за целия български народ — на 10 февруари 1923 г. сградата на Народния театър изгоря. Спасеното имущество (костюми и реквизити) се прибра в зданието на Градското казино — в градината. Представленията временно се прекратиха. Операта започна пак през м. март с. г. в театър „Ренесанс“, а по-късно — в „Свободния театър“, гдето продължи до февруари 1929 г. На 18 март 1929 г. се прибра в възобновения Народен театър. В „Свободния театър“ се работеше с същото съзнание, което никога не е напускало нейните дейци. Там правят първите си стъпки и редица млади артисти, които по-късно постигнаха големи успехи.

Покрай нашите диригенти, Хаджиев и маестро Атанасов, изредиха се и няколко чужденци: Златин. Померанцев, Добровен, Масини, Щанге, Должицки, а тъй също и режисьорите: Иванцов и Веков. Обаче, К. И. Михайлов Стоян, Д. Казаков, Хр. Попов, Д. Кърджиев, И. Арnaudов, Б. Дановски, И. Иванов и помощник-режисьорът Иван Попов създадоха репертоара с който Народната ни опера основателно може да се гордее. Големи заслуги за успеха ѝ имат и сегашните диригенти: г. г. А. Найденов, А. Димитров, А. Маргаритов и М. Лефтеров.

Операта ни е била споходена и от около 70 души чужди артисти, които са гостували в нейни представления.

От 1908 г. до сега редица артисти, освен първите участници при създаването ѝ, с достойнство изнесоха и носят репертоара на Операта, като са изнесли повече от 110 опери¹⁾. Изнесени са и 14 големи балета. За успеха на балета има най-голям дял г. А. Петров, като негов балетмайстор.

¹⁾ От които 19 български, 15 руски, 4 чешки, 1 полска, 1 хърватска, 20 немски, 18 французки и 32 италиански.

Сегашната управа на Народната опера, начело с енергичния ѝ директор г. Люб. Пипков и артистичният секретар г. Г. Димитров, заедно с целия ѝ състав — артисти, диригенти, оркестър, хор, балет, режисьори и технически персонал, заслужават най-голяма похвала, защото след 9 септември 1944 г., когато целият български народ заживя нов живот, и Операта заработи още по-упорито за издигане на музикалната ни култура. Резултатите са налице: подготвиха се редица нови опери, уредиха се много високо музикални симфонически концерти, музикални забави и балети, които, взети заедно, говорят за заслужения успех на Операта, която смело може да се мери с оперите на по-големите и културно по-напреднали страни.

РЕАЛИЗЪМ И НОВОРЕАЛИЗЪМ

КИРИЛ КРЪСТЕВ

Нашите художници се насочват подчертано към светогледа на реалистичното живописно изобразяване. Тая тенденция иде от възхода на класата на труда, която е за жизнено положителните и научни ценности, и изповядва материалистично световъзрение. Обаче, докато този въпрос е ясен от социологично гледище, не е така ясен във формалните си задачи; той трябва да се постави в правилно отношение с историческото развитие на живописата, най-малко трябва да се постигне едно изясняване на понятията.

Преди всичко, въпросът за реализма в живописата не е нов, в известен смисъл той е даже изчерпан. Той е свързан с раждането на самата типична европейска цивилизация, чиято същина е реалистична, научно-познавателна, борческа по отношение на природата. Тя се отличава от всички други цивилизации по своя експериментален и изследователски дух. Основни причини за това са отчасти географските и политически условия на Европа, които в по-голяма степен активизират духа и трудовите усилия. Християнската религия, която, както религиите в началото на всички културни цикли, служи за духовна основа на европейската култура, е една реалистична и предимно земно-социална, а не мистично отвлечена религия. От друга страна, европейската култура е наследница на елинското чисто човешко и сетивно схващане на света. Характерната европейска култура се оформя именно след оплождането на тия две световъзрения — християнското и античното — през Ренесанса в 15 и 16 век. От тогава начева и свободата на научното търсене, опознаване и завладяване на природата. От тогава и историята на европейската живопис е история на художествения реализъм, който е една форма на чисто познавателно отношение към природата, за разлика от изкуството на художествения инстинкт и на духовната символизация, което е свойствено на всички други цивилизации и на късното европейско Средновековие. За пръв път през Ренесанса, след наченките на помпейската живопис, художниците се заемат да изобразят достоверно формите на живота и да търсят естетично съдържание в чистата реалистична гледка на света, в самите веществени маси, в техните цветове, светлини и сенки, в драмата на човешкия живот и на природата.

Правилно е да се изясни, че исторически реализмът, и даже натурализмът, като предаване на подробности, е един предренесансов, средновековен похват на изобразяване, — но като един религиозен натурализъм, подчинен на идейни замисли, във формално отношение с тенденция към стилизация. Истинско реалистично наподобяване, облъхано с жизнени вибрации, постига едва Леонардо (1452—1519), благодарение новата маслена техника и употреба на светлосиянката. Повече от век художниците от Рене-

санса продължават по духовна инерция от Средновековието да рисуват несъвременни религиозни сюжети и да идеализират образите, макар да ги изобразяват с реалистичен похват и в съвременна обстановка. Пръв Микеланджело Караваджо (1569—1609), един син от народа, започва да рисува своите религиозни герои без всяка идеализация, такива каквито ги наблюдава в моделите, при това модели от своята среда. Той е първият истински реалист — натуралист. Холандските живописци от 17 век напускат отвлечените сюжети и рисуват околната среда, обикновения и всекидневен човешки живот, природата и животните. Те придават на понятието реализъм смисъл на сюжетна актуалност, какъвто именно се търси сега у нас. Същевременно те освобождават изобразяването на природата от антропоцентричен елемент, като създават чистия пейзаж и натюрморта.

Извън тия начални и важни етапи в изграждане на европейското реалистично виждане, цялата живопис от Ренесанса до нашия век е история предимно на сюжетно, и по-малко на техническо, доразвиване на този изобразителен идеал. Човешкият образ, историчната фабулност, животът на обществата, които добиват покупателни възможности за изкуство, височините и низините на обществената картина, красивото и грозното, тихата лиричност и драматичното напрежение на природата, полудушата на цветята и на животните — всичко минава, на свой ред, през похвата на реалистичното изобразяване. Въпрос е вече за расово и географско разнообразяване на установените задачи. Националният гений на Италия в 16 век, на Испания в 16 и 17 век, на Холандия в 17 век, на Франция и Англия в 18 век, на Германия и Русия в 19 век, полага последователно изпит в голямата школа на европейския реализъм. Франция в 19 век внася два заключителни етапа в това вековно търсене: рисуване природата на открито, която до тогава се работи в ателие, и като продължение на това начало, импресионизмът, който е улавяне вече не на идеални статични положения, а на действителните преходни гледки на природата, като нейни диалектични неповторимости.

С тия две придобивки се изчерпаха почти всички задачи на реалистичното светообхващане, приключи идеалът за изучаване и върно изобразяване на природата. Франция, която от два-три века води европейската живопис, първа мина към живописен синтез и към деформиране при изобразяване на формата, за да може да върне на това изкуство вътрешните му духовни внушения, пресушени от безплодното техническо наподобяване на външния свят и улавянето на оптичните ефекти. От миналия век там се пропагандира една живопис, основана не вече на логическия познавателен процес, а на вживяването и инстинкта (Ван Гог, Гоген, Матис, Марк, Дюфй, Анри Русо, Валадон, Ютрило, Фламинк, Ван Донген). Това изкуство се родее отново с естетичния мироглед на Средновековието и на източната живопис, то носи белезите на един нов примитив. Но понеже то напусна усета за изяснена форма, за логична достоверност и за пространственост, който е между основните характеристики на европейската душа, в самите недра на това изкуство се роди реакция за възстановяване традициите на западното изобразяване, осветени от голямата класическа живопис. Тази обновителна линия сред самата модерна живопис върви през формалните и пластични търсения на Сезан, на Пикасо и Дерен, за да се оформи в осъзната школа като новореализъм или новокласицизъм.

Новите реалистични концепции, обаче, се различават от миналите. Понеже екзактният и описателен реализъм не може да постави повече художествени задачи, художниците направиха известен синтез между умопостроителната работа на реалистичното изобразяване и изкуството на творческото вживяване или творческия инстинкт, което оплоди веднаж за винаги европейската художествена мисъл в началото на този век. От това се ражда един обновен реализъм, едно изобразяване на жизнената истина, което е, така да се каже, освежено и вглъбено чрез търсене на общото и експресивното в предмета, чрез осъществяване на самостоятелни картинно-композиционни задачи с данните на видимото.

В сюжетно отношение новореализмът се държи предимно към темите на актуалността: новото чувство за голота при спорта, на плажа, в природата; експресията и епоса на труда; интимната жизнена простота на всекидневните вещи — това са благодатните теми на новите художници. Във формално отношение новореализмът, като се държи към строгостта и яснотата на хармоничната композиция на класицизма, запазва в известна степен стилизираното и обобщено, даже геометрично изобразяване и пластичната изясненост на кубизма; известна елементарност и самоцелност на колорита. У някои художници тия тенденции са по-подчертано изразени: живописните форми у тях добиват една „гипсова“ или „тебеширена“ пластичност, сякаш че са „изрязани“ от такова вещество.

Този изобразителен стил не е една изключителна новост. Неговите далечни исторически основи могат да се съзрат в почти „скулптурната“ късноготична живопис на Джото (13 век); в също така „барелефната“ живопис на примитивистите от 15 век в Италия, като Фра Анжелико, Симоне Мартини, Гоццоли, Мантена или типично у Франческо Госса; или пък у фламандските примитивисти Петрус Крестус, Мемлинг, Матсис, Ван дер Вейден; тя не е чужда органически и на Рафаеловата линейна и пластична прецизност или на ваятелската монументалност на Микеланджело; много ясен творчески изход за някои новореалисти е хармоничната чистота на най-големия френски художник през 17 век, Пусен, единственият френски класик, чието интелектуално изкуство се оживява все пак от една поетична чувствителност: от Пусен например се влияят Карл Хофер, у нас — в пейзажа — Кирил Цонев; най-последна родствено на тая изобразителност може да се открие и в малко сънливата статуарност и формална яснота на Енгр (19 век), както това може да се съзре в следкубистичната живопис на Пикасо.

В началото на тоя век във Франция, като противодействие на обезпътяващия импресионизъм, се създава едно художествено движение начело с Морис Денис, което схваща картината като равновесие, построено от живописни маси и колоритни петна, с тежнения към символика в сюжетно отношение; тогава за пръв път се произнася понятието неотрадиционализъм или неокласицизъм. Обаче, само у Русел и особено у Феликс Валотон и Едуард Вияр от тази група може да се види същината на онова, което по-късно там и в други страни се оформя като осъзнато, естетично осмислено възвръщане към традицията, което подхожда да се нарече новореализъм или новокласицизъм. Наистина, цяло едно поколение блестящи французки новатори продължава да се държи по-скоро към някакъв „пластичен импресионизъм“ или към док-

трините на деформиращия експресионизъм и на художествения инстинкт и едва у най-младите, като Морис Брианшон, Андре Плансон и Ролан Удò, се забелязва ясно поставяне на хармонично измерени реалистично-изобразителни задачи. За новореализъм трябва да се смятат пластичните графики на Сорин и Борис Григорев в Русия; мощните, почти кубистични композиции на Джоржио Кирико и Карло Кара, „сезанистичните“ пейзажи на Софичи в Италия; изкристализираните в ясна хубост пейзажи на Карл Хофер (с прототип идеалистичните пейзажи още на Лудвиг Рихтер, Каспар Давид Фридрих и Ханс Тома от миналия век) и множество още „синтетични“ художници от „Die Kunst“ в Германия; английските новореалисти обаче (Флитууд, Мънингс) са, които успяват да вдъхнат на това малко студено и рационализирано художествено движение всичката лиричност и настроение, свойствени открай време на „английската живописна школа“.

*

Сега, когато у нас живописното творчество се насочва към реализъм, трябва да бъде ясно, какво се иска. Безспорно, обществените класи на труда, които възхождат, искат да се видят по-пълно отразени в изкуството. Ако обаче се подразбира това да става с един екзактен реализъм, той не може да постави нови творчески проблеми, освен обхващането на новото сюжетно съдържание. Един документален и фотографски реализъм, който само ще изобрази фабулно трудовите сцени, народните борби, новия обществен епос — може да бъде един нов социален химн, който да отговори на значителни обществени чувства, но не ще бъде нов формален етап в развитието на българското изобразително изкуство. Разбира се, такова изкуство може да има голяма жизнена цена: то може да се издигне до степен на мощна документация на епохата и, на свой ред, да удовлетворява чувствата на обществени групи, които до сега са били по-малко представяни в изкуството. Мисълта ни обаче е, че освен периодичната смяна на сюжетността, която се налага на изкуството от историческия и икономически живот на обществата, в него се извършват и епохални промени на изразните пътища, на стиловете му форми.

Тази последователна промяна се дължи на етапи в усъвършенстване на общия художествен идеал. Както се изтъкна, от началото на нашата цивилизация този идеал е бил в посока на реалистичното изобразяване; в деветнадесетия век развитието на този идеал дойде до своя логически край, като психологическа и формално-техническа задача. И тъй като епигонството никога не е раждало голямо изкуство, художествено са се осмисляли само ония времена, които са намирали нов, свой начин на изказване. Споменатата силна реакция, която се роди преди половин век срещу реализма и натурализма в изобразителните изкуства, е израз на такова търсене. Обаче то не лежи вече в линията на основния европейски художествен идеал, а се отклонява рязко от него. Европейската живопис може би няма да се измести от своето вековно течение, но тя държи сметка за обновителните търсения и се стреми да включи по-високи духовни задачи в дошлото до своето пределно развитие реалистично изобразяване.

нещо общо с колоритните хармонии и линеарните мрежи на Дюфй. Георги Павлов, Петър Урумов, Алших гравитират между пластичната стилизация и мрачния инстинкт на Ютрилò и Фламинг. Иван Ненов и Екатерина Ненова показват стилови белези даже на същински кубисти или пуристи със своето изучено, измерено и статично изкуство, което оперира направо с най-общи живописни екстракти на действителността. Вяра Лукова в последните си две изложби показва тъкмо елементите на един образец новореализъм, малко обездушен от подсилените плакатни и фрескови тежнения. Маша Узунова прилича на Мария Лорансен. Синтетици по свой начин са и Стоян Сотиров, Вяра Недкова, Олга Брадистилова, Борис Иванов, Мара Цончева, Иван Пенков, Бочо Донеv. Цанко Лавренов е убеден иконописец и миниатюрист в своите табла. Цялата нашенска подчертана „линеарна школа“ — Васил Стоилов, Злати Бояджиев, Владимир Рилски и др., която тежнее към кватрочентиски италиански или фламандски натурализъм всъщност не е далеч от онова, което трябва да се разбира под понятието новореализъм. Даже уредени и мощни реалисти, като Здравко Александров, благодарение на декоративната си школа, стават типични новореалисти.

Този сравнителен преглед, който не е изчерпателен, показва, че повечето от новите ни сили в живописното изкуство, ако и да са реалисти в светогледно отношение и в етичните си задачи като творци, в изразните си пътища са далеч от всяко копиране на действителността и се стремят към сътворяване на полунезависима от последната картинна свръхдействителност. Фактически те създават винаги едно художествено „другояче“ от природата — една нейна стилна преработка, а това както да го наричаме беше формулата на експресионизма. Разбира се, тук имаме работа не с гротескното деформиране на действителността, характерно за експресионизма като школа, нито изобщо за някаква школна програма, но основните естетични и изобразителни начала са същите.

Българската живопис никога не се е водила организирано по някоя съвременна школна програма, но тя е синтезирала в себе си много от творческите търсения и постижения на двадесетия век, и днес социалната ревизия на тематичните интереси я заварва вече като един доста одухотворен инструмент за изявяване на творчески състояния. Както виждаме, тя прави от реалистичната тематика на съвременната трудово-борческа действителност един въпрос само на нова сюжетност — и това е нейното правилно становище. Прочее, въпросът за реалистично направление в днешната наша живопис не е въпрос за връщане към оптично точно изобразяване на действителността, а за актуалност, за злободневност на темите, за вглеждане в заобикалящия ни живот и за нравствено-емоционално отношение към него. Той е въпрос всъщност не за реалистичен стил, а за реалистична и социална сюжетност. Той е може би една реакция срещу сюжетната незаинтересованост и техническата повърхност на импресионизма, който вземаше характер на официално изкуство у нас. Под девиза художествен реализъм у нас собствено се разбира отклонение от безличието на „пейзажизма“ и „натюрмортизма“, в посока предимно на композиционното изобразяване на социалния енергетизъм. А последната задача може да бъде обслужена по същество по-добре не тъкмо от статуарния имитиращ реализъм, а от една синтетична, творчески свободна, инстинктивно силна живопис.

ТРУД И СЕМЕЙСТВО

ШАРЛ РИШЕ

Политика на труда, политика на семейството — ето две здрави идеи, които трябва да намерят място у нас. Те трябва да намерят място, тъй като политиката на труда от 1936—1940 г. бе политика на неработене и тъй като общите мерки от двадесетина години насам завършиха, пряко или косвено, с понижени и намалени на семейния живот. Ние не ще се разпростираме върху миналото. Ще се ограничим да констатираме, че тези две политики доведоха Франция до печално проваляне.

Оттук и двойната нужда днес: да се премахнат старите заблуди и да се създаде една нова икономическа и социална политика. Ние свързваме охотно тези две понятия: за труда и за семейството. Тъкмо разделянето на тези два постоянни, големи елементи във всекидневния живот стана в значителна степен причина за нашия упадък от двадесетина години насам. Тъй като земеделския труд е по-особен, ние ще имаме предвид тука само ръчния труд на гражданина.

Ние не си поставяме, разбира се, за цел да критикуваме така наречените социални закони, някои от които бяха крайно необходими, като законите за седмичната почивка, за минималната надница и за платения отпуск; а други се оказаха зловредни, като закона за 40-часовата работа.

Ще се задоволим, прочее, да проучим двете причини, които най-зле са се отразили при тази организация на труда върху семейния идеал: женският труд и разпространяването на големите фабрики.

I

Преди двадесет години баща ми написа статия върху женския труд, която възбуди голямо противодействие. Повечето от писмата, които той получи по този повод, бяха изпратени от жени, които работеха, додето мъжете им бяха в безработица — доброволна или не, — дребно съпружеско отмъщение. Имаше и няколко ругателни анонимни писма — нещо естествено, но числото им не бе голямо. Те предполагаха, че авторът на статията се е ръководил от някакво глупаво антифеминистично чувство, когато всъщност тъкмо обратното чувство е продиктувало тази статия против труда на жените.

Очевидно, не се отнася до унищожаването на всякакъв женски труд. Слугините или домакините, учителките, болничарките, модистките, шивачките, акушерките и т. н. са необходими. Някои свободни професии могат да бъдат изпълнявани от жени. В много търговии е полезно жените да работят наред с мъжете си, както работят в земеделието. Ние говорим, значи, само за труда във фабриките, в някои големи админи-

страции, в министерствата и пр. Числото на работещите там жени е различно и мъчно може да се определи: средно то достига няколко стотин хиляди.

Не ще се спираме тук на здравословната страна на въпроса, тя е много техническа; но всеки знае, че работата, при която се изисква сила, е вредна за жената; че когато тя работи права в продължение на часове (продавачката напр.), особено при известни психологически състояния, жената може да стане за винаги недъгава; че законът трябва да забрани трудовата умора на бременните жени, не само от осмия месец, но и през цялата бременност, и каквато и да е работа още от петия месец. На тази здравословна страна на въпроса не ще се спираме повече.

Женският труд е еднакво за съжаление, обаче, и от гледище на съпружеската почтеност. В най-обикновения смисъл на думата, ако в една работилница или в едно бюро жени и мъже работят заедно създава се известна разпуснатост. Работнички и чиновнички наричат това разпускане „малка свобода“, но то е само елегантно наименование на онова освобождаване от съпружеството, което помага за по-голямото или по-малко разстройство на семейството.

Когато жената работи в едно семейство, освен това, най-големият страх в семейството иде от мисълта, че може да се появи дете. Оттук и малкото деца в такива семейства. От такава малка раждаемост, обаче, народите умират по-сигурно, отколкото от война. Скоро и те и земята им стават плячка на съседите.

Ако ли жената има деца, тя не може да се грижи за тях. Разбира се, има жени от народа или от дребната буржоазия, които заслужават възхищение. След работата си във фабриката или бюрото те се спускат в кухнята, в домакинството, или се погрижват за децата. Но те се изхабяват от непосилна работа без радост, додето мъжът се смята уморен вече от своята работа и почива. Това изключително женско самопожертвуване е неморално.

Изобщо това не е така. Малката работничка или чиновничка оставя новороденото на кърмачката, на слугинята, или не го оставя никому. Тя приготвя на бърза ръка някоя безвкусна вечеря и никога няма време да погледне къщата си. Децата се скитат по улицата, която им става възпитателка, а родителите мислят, че са изпълнили дълга си, като са им осигурили всекидневния хляб и по някое кино.

Обичта, следователно, на жената към мъжа, към децата, към къщата изстива. Съпружеското ложе остава често безплодно, а сметките за надниците не престават. Такъв е така наречения семеен живот на много и много работнически семейства, и на още повече чиновнически, когато мъжът и жената работят всеки на своя страна. Може ли това да бъде идеал?

II

Всяка работа се цени по равносметката ѝ. Да направим, прочее, равносметката на женския труд. Актив: ако приемем, че 200.000 омъжени жени или жени, които имат домакинства работят, ще се получи допълнителна печалба за толкова домакинства. По този начин месечната надница ще се увеличи, но само видимо, а не реално, защото следните думи на един съвременен държавник остават верни: „Една работна и ловка жена

може да произведе у дома си повече, отколкото печели във фабриката“. Пасив: 200.000 стачници повече, понеже жените заемат местата на мъжете. 200.000 домакинства, чийто семеен живот е ненормален, разпилян или разслабен. Значително число по-малко раждания. Числото не може да се оточни: то може да е 10.000, но може да е и 50.000. Разстройство в здравето на жената, морални разстройства в семейния ѝ живот. Не е необходимо човек да бъде кой знае какъв моралист, за да види, че тази равностетка в своята цялост е ужасно отрицателна.

Имаме всъщност две специални класи жени: майки на многобройни семейства и неомъжени жени.

Как един баща би могъл да изхрани жена си и шестте си деца само със своята надница? В такъв случай майката трябва да работи с него. Този наглед твърде благороден аргумент не издържа срещу фактите, защото е теоретичен. Майката на многобройното семейство, макар и рядка у работническите семейства, непозната сред чиновническите, има прекалено много работа в домакинството си, за да работи навън. Толкова повече, че благотворната добавка за семейното положение към надницата е възприета в индустрията и в администрацията. Тя не е голяма наистина. Но грубата и егоистична формула на стария икономически либерализъм: „Всекиму според заслугите“, трябва да се поправи така: „Да, но и всекиму според нуждите“. — Ако се приложи справедливо тази двойна формула, за да се насърчат и покровителствуват в едно и също време многобройните семейства, часовата надница на работника ще се намали, за да се увеличи недостатъчната му още семейна надница. За работническата класа цялата маса на надниците би била еднаква, но другояче разпределена, т. е. по-справедливо.

Но как ще живее по-многобройната класа от неомъжени жени, от вдовици, от разведени или разделени жени, ако те не работят? — Тази класа не е тъй многобройна както се мисли. Защото, всъщност, поне в големите градове и сред работните класи, повечето неомъжени жени от 20—50 години живеят във временни или постоянни домакинства. Но да не се самоизмамваме. За жените, които живеят сами, остават тъкмо специфичните професии, някои от които изброихме по-горе.

За женския труд има само един аргумент, ала тъкмо за него не става спор в теоретичните разсъждения. Месечната надница на жената е винаги малко по-малка от тази на мъжа. И това обстоятелство, макар и непряко, е най-доброто средство, за да се намали подмамването на жените за работа.

III

В съвременния труд има още една „заблуда“, която особено вреди на развитието на семейния живот, а именно, големите фабрики, цитадели на правоверната съвременна икономика. Според тяхното число и тяхната големина се пресмята икономическият потенциал на една страна.

Вярно ли е това? Или така ни се струва наглед? Разбира се, ние не ще говорим тука за мините и за тежката индустрия, които изискват многобройна работна ръка и масова организация, за да бъдат производителни. Това зло, с което се откупва съвременната цивилизация, е една нужда. Не искаме също да нападаме машинизма, понятие различно от понятието за голямата фабрика, макар думите на Сисмонди да си ос-

тават и сега верни: „Предпочитам една страна, населена с граждани, отколкото с машини“.

Нашата критика, следователно, не се отнася нито до машинизма, нито до тежката индустрия. Но за много големите фабрики, чието производство би могло да се извърши от малките фабрики, или от занаятчийските работилници. Трябва да забележим, при това, че малката и средната индустрия във Франция използват три пъти повече работна ръка от тежката индустрия. Това не показва, че ние подценяваме френската индустрия по отношение на англо-саксонската и германската.

Едничкият аргумент за съсредоточаване на голяма част от малките индустриални предприятия в „грамадни фабрични заведения“ е стопанският. Селското мелничарство се съсредоточава в няколко големи мелници, работникът или селянинът си купуват готови дрехи, вместо да ги поръчват на шивача в съседната улица, все защото им се струва, че при тези условия цените на брашното и на облеклото са по-низки.

Как, например, малката фабрика може да се бори с часовникарската фабрика в Япония, която произвежда по петдесет тона часовници в годината, или с фабриката за облекло в САЩ, която изготвя всеки месец по 1 кв. клм. мъжки палта! По този начин японският часовник струва 150 лв. вместо 500, а всяко парче готова дреха струва само по няколко десетки лева. Прочее, ако хиляда работници работят часовници или облекло, те работят за благото на десет милиона консуматори годишно.

Как Франция би могла да подеме износа си, ако не притежава големи фабрики, които сами да могат да фабрикуват на големи серии, т. е. евтино? Намалението на цената на производството значи е най-важният аргумент, който не търпи противоречие. Големите фабриканти и правоверните социалисти са единодушни по този въпрос. Обаче, както ще видим, това е само една самоизмама.

След като видяхме моралните вреди от подобно организиране на труда, нека се спрем и на икономическите.

Преди всичко, струпването на десет хиляди работници в казарми е антиморално. Човекът, простият човешки материал, става античовешка концепция. Работенето в верига убива всякаква умствена дейност у работника. Той става роб, и ако този роб се разбунтува, няма ли да има оправдание? Колкото и висока да е надницата на работника, каквито и да са осигуровките, взаимопомощта, пенсиите, кооперативите, яслите за деца, пазачките на деца, тази форма на работа убива всякакъв семеен живот. До голяма степен туй престъпление се дължи на това, че работниците на една голяма фабрика с 15.000 работници не могат да живеят в самия квартал на фабриката, но често твърде далече. Оттук и нуждата работниците да се хранят на обед в гостилници, да губят по час и половина-два в отобуси. Заради своите осем часа работа и часът за гостилницата, бащата тръгва на работа в момента, когато децата стават, а се връща, когато те лягат. Как би могъл той да се интересува за здравето им, за възпитанието и бъдещето им?

Освен това, тези големи фабрики, които отричат каквото и да е семейство, са антисоциални огнища. Те се появяват още в началото на индустриалната ера, преди около един век, но от двадесет години развитието на големите фабрики особено ги оживи. Най-трагичните последици от законите за насърчение на индустрията от 1936 г. е тъкмо

пожертвуването до голяма степен на занаятчиите, малките и средните индустрии. По този начин числото на парииите се увеличи, понеже тази организация унищожи настаняването на много малоимотни хора, които биха могли да се издържат благодарение на интелигентността и образованието си. Работата им би позволила било тям, било на децата им да прескочат по едно-две стъпала нагоре. Би могло да се каже, че главната цел на онези, които наложили тези закони, е била да унищожат частната собственост — средна и дребна. Всъщност, но не привидно, а в действителност това значи да се работи за идеала за етатизиране, защото индустрията се съсредоточава у няколко могъщи феодали. Експроприацията на големите фабрики се улеснява много с унищожаването на малките фабрики или на скромните работилници. Тя би съставила втората фаза на социализацията.

В средните фабрики, от 50 до 400 работници, гдето всеки е не само сътрудник, но и приятел на господаря, който се интересува за семейството му, работникът е не само материално, но и морално много по-щастлив, отколкото ако е № 12.543 или 14.925 от една голяма фабрика. По този начин са се създали, особено в провинцията, истински работнически династии. Синовете на работници стават началници и подуправители, внуците — инженери, съдружници на династии от дребни господари, а това цяло съставя елемент на здравина за самата индустрия и за цялата страна. Практическият идеал каточе ли е фабриката с не повече от 500 работници, построена далеч от градския център. Всяко работническо семейство в такъв случай би могло да има отделна къщичка с градинка. Дали това е утопия? — Не, тъй като подобни организации съществуват. Работникът там е щастлив не относително, а напълно.

Дребният занаятчия не е ли също приятел на сътрудниците си? Не образува ли с тях едно малко семейство, с най-малко завист и омраза?

Не е въпрос за Франция само да фабрикува за 90 лева предметите, които при други условия биха стрували сто лева. По-важно е за нея да бъде щастлива. Не бива да се плащат спечелените пари прекалено скъпо. А за нея би била висока цената, ако разменя производството си срещу една работа без радост, извършвана от многобройни работници в прекалено големи фабрики, в ущърб на занаятчийската работа и средната индустрия. За щастието, за нравственото здраве и устойчивостта на страната не е ли по-добре да има десет хиляди дребни господари — столари, отколкото десет големи мебелни фабрики; десет хиляди господари — шивачи, отколкото двадесет къщи за готови дрехи; десет хиляди шофьори — господари на такситата си, отколкото три големи предприятия, подмамили десет хиляди работници — шофьори? Не вярваме, че би била щастлива еволюция за страната, ако унищожим 5.000 мелници, които съществуват от стотина години, за да ги заместим с половин дузина анонимни дружества.

IV

Никога хлябът, нито „стандартната“ мобилировка не са създавали щастието на една страна, ако те са в ущърб на физическото или морално здраве, на семейния живот на работниците, които правят този хляб или тези мебели, а ако те пречупват социалното равновесие, може да се каже, че те са творци на гибелен погром. Наред с този аргумент,

който поради липса на по-добра дума нарекохме морален, и за който думата „човешки“ би отивала повече може би, има и друг: аргумент от стопанско естество.

Да биха ни укорили дори, че туряме в началото още заключението, ние не ще се поколебаем да го формулираме: да, пряко, голямата фабрика намалява цената на живота. Това е така, точно така. Но непряко, тя го издига.

Главното престъпление на голямата индустрия е, всъщност, че тя създава социални и икономически разстройства. При това, те са ужасно тежостни, обременяващи. Понякога те създават стачка или локаут, рядко саботаж, често безработица или полубезработица. Трудно е да се изрази в цифри това разстройство, защото статистиките са системни заблуди. Обаче, ако приемем едно средно число от един милион безработни, и ако пресметнем, от една страна, възнаграждението им 12—15 лева на ден, от друга страна, липсата на изработена работа, напр. 35—50 лева дневно, достига до годишен разход от 20 милиарда лева. Този производителен разход увеличава извънредно стойността на живота. Някой е непременно задължен да направи всъщност разносните по това разпиляване на енергия и пари. Кой? — Гражданинът, било като данъкоплатец, било като консуматор. Всяка група от 10 работници е длъжна в действителност да поддържа постоянно един безработен или по-рядко — някой стачник, който не произвежда нищо. Непряко, това увеличава с десет лева стойността на живота. Ето защо понятието за цената на стоката на самия фабрикант, точна за индустриалеца, не се установява за страната на същите основи. Цената на фабричния предмет изпитва всъщност закона за икономическите преобразувания, който не играе роля в много по-простата сметка на индустриалеца, и в обща сложност стойността на живота ни се вижда почти същата при различните тези условия на работа.

Ние не говорим нищо за техниката за променяне на фронта в индустриалната борба. Най-важното ѝ качество трябва да бъде гъвкавост.

Реформите, които трябва да се предизвикат, да се насърчат, да се извършат, трябва да бъдат различни във всеки бранш. Все едно, че бихме ги саботирали, ако пожелаем по един и същи начин да ги проведем всред обущари и мелничари, всред фабриканти на книга, на лули, на порцелани, или на платна. Корпорациите или синдикатите на господари и работници са най-годни за тях. Ако занаятчийството представя идеал в някои браншове, този начин на работа би бил всъщност странен (защото е много скъп) в много други области, в които средната индустрия е тъкмо на мястото си, както и други фабрични производства могат да бъдат извършвани само в големи фабрики. Може би някои индустрии биха могли да се приспособят с помощта на нарочни сечива към техниката на семейните работилници, каквито има в текстилната индустрия. Работникът, подпомогнат от близките си, работи у дома си. Този начин на работа, ако часовите цени са нагласени така, че да му дадат една обикновена надница, което почти никога не се случва сега, е от полза за семейния живот и съставя елемент на стабилност за работата.

Налага се сравнение с земеделското стопанство. Във Франция имаме дребно земеделие почти навсякъде, от 20 до 150 декара; в САЩ и в Канада земеделието е едро — от 5.000 до 50.000 декара. Резултат: в САЩ и в Канада зърнените произведения са по-евтини. Оттам и храната е по-евтина и износът е по-голям. В замаяна, във Франция всеки селянин живее до голяма степен със земята си.

Големите земеделски кризи, чести в западното полукълбо, тука са редки и не толкова чувствителни. Сравнително малко работници и много господари. От тука намаление, и дори в някои области липса на земеделски пролетариат. Семейният живот на селянина му дава относително щастие, може би в неголям размер, но достатъчно, за да се смята щастливо семейство.

Ако с някаква магическа пръчка дребната земеделска собственост във Франция се превърне в ограничено число големи земеделски стопанства, това би се почувствувало като морална катастрофа. Подобен стремеж се забелязва особено в Северна Франция. Земеделският пролетариат се увеличава. Стопанските ползи са забележими, но и социалните вреди не са по-малки. Ако дори хлябът, виното, захарта се намалят с 10%, Франция, взета изцяло, ще страда. Семейният живот ще изчезне и ще последва общинното земеделие.

Каквото революцията от 1789 г. направи за земеделската собственост, днешната революция трябва да го направи за индустриалната собственост, като покровителствува средната индустрия и занаятите.

От 10—15 години подобно явление се забелязва и по отношение на големите магазини в Париж: те намаляват числено по отношение на по-малките магазини.

Във времето, в което живеем и в което чувствуваме едновременно и реакция и революция, Франция има жизнен интерес да не се прави от труда елемент, който ще разложи семейството — основната клетка на държавата и обществото. А от 1914 г., и особено от 1936 г. еволюцията на индустриалния труд се стреми към това.

Струва ни се, че две средства биха могли без много разстройства да променят този стремеж. От една страна, намалението на женския труд, защото той разстройва семейството и създава мъжката безработица; от друга страна, възстановяване на средната индустрия и занаятчийството — фактори на сравнително щастлив социален живот, докато големите фабрики са антисемеен и антисоциален фактор.

УСЕЩАНИЯТА И ВЪЗПРИЯТИЯТА У ЯВОРОВ.

ПЕНЬО РУСЕВ

В Яворовата психика зрителните възприятия са недостатъчни и без съществено значение. Тя се изгражда върху изобилие от слухови усещания и усещания на нисшите сетивни органи, най-вече вътрешно-органичните. Тъкмо това прави поезията в „Подир сенките на облаците“ крайно осезателна, конкретна и емоционална. То е, което ѝ придава непосредна сетивна внушителност и оригиналност.

Но как става това „придаване“, с други думи, как усещанията и възприятията у Яворов правят поезията му оригинална, свежа и неповторима, сетивно-конкретна и философска едновременно?

Отделното усещане, като елементарна психична единица, е само една научна фикция. В действителност усещанията никога не съществуват отделно, а се явяват свързани в сложни и цялостни възприятия, често цяла система от възприятия. Първата най-обща особеност на усещанията и възприятията у Яворов е тъкмо явяването им в крайно сложни комбинации. У него усещанията са по-сложни, свързващи се в преплетени, по-необикновени и нови комбинации, отколкото у всеки друг български поет. Благодарение на изобилието от усещания от ухото и нисшите сетивни органи, сложното възприятие у Яворов е своеобразно негово, твърде различно от възприятията у всеки друг човек.

Втората обща отличителна черта на Яворовите усещания е тяхната сила. Яворов просто изненадва със силните си усещания. На тяхната сила и на многообразието им се дължи изключително сетивния характер на неговата лирика. Макар че не е човек на конкретни представи, а на понятия, и макар че поставя съвсем отвлечени въпроси, както в повечето стихотворения в „Безсъници“ и „Прозрения“, неговата мисъл всякога е изразена с конкретни, чисто сетивни образи (не само нагледни). Само той може да даде така материализирано и живо ужасния призрак на смъртта. Времето не е обща и неясна идея, а „тъмнини, и в тъмнините стон молитвен, стон пресипнал, сух“ („Евреи“). В цялата Яворова лирика няма ни един пример на шаблонна разсъдъчност.

Понятието е резултат на обобщаваща работа от страна на съзнанието. То предполага последователни възприятия, представи, съждения и абстракция. Идеята, колкото и елементарна да е тя, представя нещо отвлечено. Яворов е човек на понятия и идеи, един синтезиращ, философски дух. Своите идеи и мисли обаче той не изразява с обикновените философски схематични и отвлечени думи, а с образи — символи. Поетическият образ бива или реален, съществуващ и ценен сам за себе си, или пък е образ — символ, с който поетът изразява по-отвлечена и задълбочена мисъл. В творчеството на Яворов реалните образи са извънредно малко. В него изобилните, свежи, крайно поетични и ориги-

нални образи са реалистични, сетивно-конкретни, но са образи — символи. Те служат на поета да изрази своята дълбока мисъл и сложните си изживявания. Те са средство, а не цел на поетическото търсене. Яворов е типичен поет-символист. Големите поети-символисти, дори и когато създават съвсем реалистически, сетивно-конкретни образи — символи, все пак са философски задълбочени умове, хора на понятия и идеи. В това отношение Яворов се схожда най-вече с мистика-философ Морис Метерлинк.

Усещанията у всеки човек не са възможни без съпровождащи ги чувства, които научната психология за по-голяма точност нарича чувствени тонове. Сложно преплетените усещания и чувствените тонове при тях са един единен психичен акт, едно и също преживяване с две страни: обективна — усещането, и субективна — чувството. Тия две страни не всякога са еднакво развити. Най-първо, докато усещанията са крайно разнообразни и дори за всяка група от тях човек е създал отделно име, чувствените тонове се изживяват съвсем общо. Много често усещанията са различни, а чувствата, които ги съпровождат, или си приличат, или пък са едни и същи. В тази особеност именно някои психолози откриват психичната основа на поетическите сравнения, аналогии и символи. С нея проф. Сп. Казанджиев, например, обяснява изрази като „металически глас“, „сладка миризма“ и др. В поезията на Яворов подобни изрази има извънредно много. Ето няколко: „ледени мечти“ и „хладен блян“ („Не си виновна ти“), „топла нежност“ („Не бой се и ела“), „безмълвна тма“ („Без път“), „хладния покой“ („Песен на песента ми“), „мека топлина“ („Шепот насаме“), „тъмни самоти“ („Не бой се и ела“) и др. Тяхното пълно обясняване у Яворов обаче, може да се свърже и с една друга особеност на усещанията му, за която ще говорим по-нататък.

Чувствените тонове, които са боята на усещанията, у отделните хора не са еднакво силни. За съзнанието на мнозина, поради голямата им слабост, те дори и не съществуват. Това са безстрастните и безчувствени хора, чийто душевен живот протича предимно в кръга на интелектуалното. У Яворов напротив, чувствените тонове, които съпровождат усещанията му, са много по-силни, отколкото биват обикновено. Те се врязват дълбоко в съзнанието му, като спомагат и за по-пълното запамятаване на възприятието. Тази особеност на неговата психика е най-важната психологична причина за голямата емоционалност на стихотворенията му. В цялата българска литература няма по-наситена с чувствени тонове поезия от тази в „Подир сенките на облаците“. Изключително голямата емоционалност е едно от важните основания на някои критици да нарекат Яворова „поет на страданието“ и поет на болезнени изживявания.

Голямата емоционалност у Яворов е в пряка връзка с характера на възприятията му. От различните видове усещания, тия от околното са с най-слаби емоционални тонове. Те са най-обективни, най-отделени от личността на възприемащия. Органните усещания напротив са непосредно свързани със силно емоционални тонове, които често за съзнанието изместват впечатлението от усещането. Ние твърде често говорим не за усещане на глад и жажда например, а за чувство на глад, за чувство на болка, за чувство на тегота и тежест. Изобилието на органични въз-

приятия у Яворов, неговото предимно органно възприемане и изживяване на външния свят, правят поезията му изключително емоционална, странна за хора с по-слаба органна възприемчивост.

Органните усещания са първичните и основните у човека. Появата на съзнанието и неговият характер стоят в пряка връзка с тях. „Появата и изчезването на съзнанието върви заедно с появата и изчезването на телесната сетивност“. Яворов има едно малко подсилено самочувствие, едно повишено съзнание. За него животът има смисъл и оправдание само като пълнокръвно изживяване. Неговите изживявания се отличават с рядка дълбочина, със сила и изключителна пълнокръвност.

Поради своя общ и неизяснен характер органните усещания са мъчно отразими в поезията. Силата на емоционалните тонове, които ги придружават, обаче, им дава голям естетически ефект, възможен за използване само от изключително даровити поети. Яворов пресъздава в множество свежи, оригинални, крайно поетични образи и метафори всякакви органни усещания. Това прави неговата поезия изключителна.

Във връзка с особения характер на усещанията и възприятията и голямата емоционалност на поета, стои и друга характерна черта в Яворовата лирика — контрастът в чувството. Контрастът, като стилно средство, има своята психологична основа в емоциите. Той е отличително качество на чувството в сравнение с усещането и възприятието. Класически пример в случая представя вкушването на парченце захарин. При слагане в устата на повече захарин, усещането остава все същото, но засиленото чувство от приятно изведнаж става неприятно, дори чувство на горчивина. Тази особеност на емоциите, в сравнение с усещанията и възприятията, е добила голямо и любопитно отражение в Яворовата лирика.

Голямата емоционалност и контрастът на чувството в „Подир сенките на облаците“ са най-важната причина да се установи мнението, че Яворов е раздвоена, разкъсвана от множество вътрешни противоречия личност. В същност той не е по-раздвоен като личност от всеки богат на емоции човек. Напълно чужди на раздвоеност са само ограничените, посредствени или предимно със зрително-интелектуална психическа конституция хора. Емоционалните натури правят впечатление на нестройни, на разпъвани от неразрешими противоречия, но с това тяхната цялостност не може да се отрече. Срещу привидната си раздвоеност като недостатък, те притежават богатството на интензивното изживяване, размаха на творчеството и силата и красотата на живота.

Контрастът в творчеството на Яворов не е само стилно средство, което не ни интересува много, а природа на автора, основен принцип в психичния му строй. Примерите в „Подир сенките на облаците“ са много и категорични. Един от най-типичните за Яворов например е краят на стихотворението „Нощ“. Как бързи и внезапни са промените в настроението и колко странни, необосновани и случайни могат да се сторят те на човек с по-друга душевна организация!

„Ала слабеят вече сили,
снага изстива, кочаней,
фурия се над мене спуща,
засмуква в устни и не мога,

не мога дих, не мога да поема . . .
 Хиляди крила
 размахани повяват хлад:
 приятно, леко ми е, — тихо
 и светло . . . Не, тъмней
 и падам в зинала под мене
 страхотна бездна: задух, шум . . .
 Гъмжат чудовища, ужасни,
 налитат, майко!

Но къде съм?
 Разсъмнало се е. Скреж нашарил
 прозорци; голите стени,
 привижда ми се, дебнат само
 да паднат въз глава — от бол
 едвам усещна . . . Камина
 все тъй прозината мълчи
 и сякаш дума ѝ не теква
 за клетва, най-ужасна клетва!

Най-очевиден и категоричен е контрастът в кръга на любовните изживявания. В тях той е обикновено явление за всеки човек, и още в най-старо време е получил хубав израз в латинската поговорка: „*Omne animal post coitum triste*“. В творчеството на Яворов, обаче, противоречието в любовното чувство има изключителен по размах и оригинална поетичност характер. Каква избистреност и каква чистота съдържа любовното желание в двете последователни стихотворения: „Обичам те“ и „Не бой се и ела!“ Любовта е върховното щастие, идеал за който поетът е готов на хиляди жертви. Веднага след тях, обаче, стои стихотворението „Проклятие“. Любимата е поругана, отречена и прокълната. Любовното чувство не само, че е преминало границата на приятното, но се е превърнало вече на отвращение, на ужасна тежест и погнуса:

„Душата ми, жена, душата ми бе храм
 на смелите мечти и светли вдъхновения.
 Проклет часа, когато те въведох там!“

Пресищане и отвращение от любимата, преминало в пълно нейно отричане намираме и в стихотворенията „Затмение“ и „Чудовище“.

За контраста в любовното чувство сам поетът сякаш има ясно съзнание. Той се страхува от пълното любовно опиянение, защото в момента на получаването му, то ще изгуби своята стойност на блаженство и ще се превърне на гадно и отегчително чувство. В „Насаме“ и поетът и любимата му горят в стремеж един към друг, но:

„В прегръдките си взел те, когато ще желая
 цял с тебе да се слея — и ний ще се топим
 в блаженство и забрава, мъчително далеко
 от себе си тогаз усещал те бих аз“.

Поетът идва до там, че от страх пред преминаването на чувството зад границата на приятното предпочита да се откаже от любовния екстаз:

„Ах, вечер замечтана очите ни закрива —
и двама се топим! — но по-далеко стой. . .
Изгубил те от поглед, когато ще престана
да мисля зарад тебе, ний двама ще горим
един за друг в притома; — и колко, колко близо
усещал те бих аз до себе си тогаз!“

Яворов е крайно идеалистична натура и от любимата си изисква духовна висота, каквато в живота извънредно рядко може да се намери. В „Не си виновна ти“ той казва:

„. . . от тебе исках аз
не сажди на страстта, а дух — кристален мраз.
От тебе исках аз да бъдеш огледало
на моята мечта сред ясна самота . . .“

Колкото по-големи са изискванията на човека от неговия другар в любовта, толкова по-трудно е за него да намери този другар и толкова по-силен става любовният копнеж. Поради идеалистичността си Яворов изпитва замайващ любовен устрем, който по причина на контраста в чувството скоро преминава в обратна крайност — отвращението:

„От други свят съм аз — не си виновна ти,
дете на прах-земя, на прашните мечти. . .“

Поетът смътно долавя трагичността на противоречието в чувството. Контрастът в любовното чувство е основа и на стихотворенията „Демон“ и „Все пак“. Като стилно средство, той изобщо се среща почти във всички Яворови стихотворения. Ето например: „Сенки“, „Песен на песента ми“, края на „Смъртта“, третото стихотворение от „Хайдушки песни“, „Нощ“ и т. н.

Усещанията и възприятията, емоционалните тонове, контрастът в чувството, възприетото и изживяното е материалът, от който литературният творец по-късно ще създаде своята творба. До нея обаче пътят е твърде дълъг, много заплетен и не напълно ясен. Възприетото и изживяното е само суров материал, чието запазване става с посредството на паметта. За отразяването на усещанията и възприятията, на чувствата и личния житейски опит в художественото творчество от съществено значение е не само техният характер, но и способността те да бъдат добре запомнени и точно репродуцирани. Качествата на Яворовата памет са не по-малко важни от качествата на усещанията и емоциите му.

Първата констатация в това отношение е, че зрителната памет на Яворов е сравнително много слаба. Той по-добре помни и по-точно възпроизвежда слуховите възприятия и усещанията от нисшите сетивни органи. Опитните изучавания на психолозите върху паметта и репродукцията с безспорна сигурност установяват, „че има лица, у които зрителните образи са съвършено неясни и неточни.“ Разбира се, в случая не се касае за пълно отсъствие на зрителни представи. Характерното за Яворов е тъкмо неяснотата, неточността и сравнителното отсъствие на зрителни образи, на нагледни, и голямата му склонност да запомня двигателни, осезателни и вътрешно-органични усещания и възприятия. Паметта му е изключително сетивно-илюстративна, материална. Но наред

с възприятията той помни и отвлечените мисли и понятия. Сетивно-иллюстративна е паметта у всички хора на изкуството, но у Яворов има и една удивителна способност да предава съвсем отвлечени мисли и идеи с конкретни, не само зрителни, а общо сетивни образи. Поезията му е крайно философска и в същото време много сетивна.

Но Яворов добре помни и чувствените тонове, чувството. Като се вземе под внимание точното репродуциране на чувството, неговото пълно възстановяване в съзнанието, паметта на поета, според терминологията на Т. Рибо, трябва да се определи като афективна.

Подробното, точно и живо репродуциране на усещанията и възприятията е едно от най-важните качества на поета Яворов. То дава широки възможности на неговото творческо въображение, което е строителният принцип при художественото създаване.

Като любопитна особеност, макар и без съществено значение за творчеството му, заслужава да се посочи и склонността на Яворов към синестезии. Синестезията е получаване на усещания, не само от съответното на дразнителя сетиво, но и от някое друго, на което реалният дразнител не може да окаже въздействие. Най-обикновени случаи на синестезии са, когато зрителното възприятие се съпровожда и от вторични слухови усещания или пък обратно, когато при реален дразнител за ухото се получават и впечатления от окото. Неизвестно е какво стои в основата на синестезиите, но се срещат сравнително често. Възможни са в обсега на всички сетива. У Яворов има загатвания за осезателни синестезии.

Безспорни примери на синестезии в Яворовата лирика почти не могат да се приведат, обаче случаите, които могат да се тълкуват като такива, са доста. Най-типичен от тях е поетизацията: „В безмлъвност нощна и тук притиснала ме гробно и вълн тъма“ („Нощ“). Тъмнината, като дразнител, фактически може да въздействува само на зрителното сетиво. Поетът, обаче, е получил и едно чисто осезателно усещане, което дори измества зрителното. Така той не рисува нощта с качество, което може да се види, а казва, че тя го притиска като някаква тежест. Останалите примери са: „безмлъвна тма“ („Без път“), „леден мрак“ („Угасна слънце“), „мека топлина“ („Шепот насаме“), „тъмни самоти“, „топла нежност“ и „мрачна безнадеждност“ („Не бой се и ела“), „ледени мечти“ и „хладен блян“ („Не си виновна ти“), „хладния покой“ („Песен на песента ми“), „жълта злоба“ („Не бой се и ела“) и др.

Синестезията най-често се среща в творчеството на поетите символисти. У тях тя идва наред със съществените особености на символизма и у малцина автори представя наистина лично преживян материал. У Яворов случаите на синестезия с по-голямо право могат да се обяснят като поетизация, образ-символ и литературно влияние, отколкото като лично преживяване.

РОДИНАТА В ПОЕЗИЯТА НА ЯВОРОВ

ЛЮБЕН ЦВЕТАРОВ

Образът на родината не заема централно място в поезията на Яворов, но че поетът е носил този образ дълбоко в душата си, върху това няма съмнение. Наистина, напразно бихме дирили да намерим в неговото творчество патетични химни на родината като тези, които толкова често срещахме в поезията на Вазова. Но вярно е, също така, че нейният образ няколкостотинкратно се открива с такава одухотворена изразителност в някои от най-хубавите му стихотворения, че това дава достатъчно основание на всеки опит да се потърси този образ в неговата поетическа цялост и в характерните му лични отсенки.

Като всички значителни български поети, Яворов има определено отношение към родината и трябва веднага да се отбележи, че това отношение е подчертано индивидуално. То притежава характерните черти на неговия поетически натюрел и съществено се отличава от отношението към родината у Кирил Христова например. Не е необходимо да се изтъква, че тъкмо тази индивидуална отличителност придава същинската поетическа стойност на отношението му към родината. Защото литературният изследовател и з о б щ о се стреми да открие и установи индивидуалното и неповторимото, преди да се опитва да прави каквито и да било общи заключения, тъй като индивидуалното, а не общото определя истинското значение на личностите и делата в изкуството.

Първоначално образът на родината у Яворов е твърде ясен и предметен, както е ясно и предметно изобщо творчеството на поета от така наречения първи период — периодът на социални настроения и народнически патос. (Не е потребно да се подчертава, че делението на Яворовото поетично творчество на два периода е по начало твърде условно, тъй като психологически, а дори и формално-естетически е почти невъзможно да се прокара ясна разграничителна линия между единия и другия период. Ако това деление все пак се прави, то е за да се наблегне особено върху последвалите доста съществени колебания и отклонения в самочувството и изразните средства на поета, характерни за периода на „Безсъници“ и „Прозрения“). — В първия период от творчеството му образът на родината се явява поетически завършен в стихотворението „Заточеници“ и поемата „Нощ“.

В „Заточеници“ родината е „изгубен рай“, към който рушителите на гнет вековен с „угаснал взор за сетен път“ простират „ръце в окови“ за прошка. Корабът на заточениците „се носи с попътни тихи ветрове“ и чезнат в далечните мъгли родните брегове. Осъдените на изгнание знаят, че „някога за път обратен едва ли ще удари час“. Те

чувствуват дълбоко, че светът необятен ще остане за тях само сън, но са уверени, че „Вардар, Дунав и Марица, Балкана, Странджа и Пирин“ — могъщи символи на родината — ще греят неизменно в душите им до гроб като единствен неугасим спомен. „Служители на дълг синовен“, предадени от „предател клет“, осъдени от „врага заклет“, те скърбят не за друго, а за това, че не са могли да завършат земния си път както са мечтали, и както би им подходило най-добре:

„А можехме, родино свидна,
ний можехме с докраен жар
да водим бой — съдба завидна! —
край твой свет олтар“.

Но корабът, уви, не спира. Отнася ги все по-далеч. На тъмно-модрия небосклон се мяркат замислените очертания на легендарния Атон. „През сълзи накупели“ заточениците обръщат за последен път очи към скъпите родни предели, простират безнадеждно „ръце в окови“ и се прощават с родния край:

„ . . . през сълзи накупели
обръщаме за сетен път
назад, към скъпи нам предели,
угаснал взор, — за сетен път
простираме ръце в окови
към нашия изгубен рай. . .
Горчива скръб сърца ни трови.
Прощавай, роден край!“

Картината е незабравима. Внушението ѝ е потресващо. Родината става действително „изгубен рай“, превръща се в някакво призрачно видение, но образът ѝ е запечатан неизлицимо в душите и сърцата на заточениците.

На съвсем друг фон се откроява нейният образ в поемата „Но щ“. Тази поема е безспорно една от психологически най-интересните и характерни лирически творби на Яворов. В нея не само са загатнати почти всички елементи на извънредно сложната му поетическа чувствителност, но тя крие и психологическия ключ, без който е мъчно да се проникне в поетовата душа и да се обясни задоволително по-късното му поетическо развитие. В „Но щ“ Яворовото чувство за родината е постигнало наистина изумителна психологическа дълбочина и рядка драматическа изразителност. Това чувство отсена една действително крайно сложна поетическа емоционалност. Противоречиви чувства изплуват из дълбочините на поетовата душа, разнообразни мотиви напрегнато зазвучават в могъща и сложна полифония, мрачни образи разкриват зловещи картини на душевен гнет и безгранично отчаяние. Разкъсана от болка и страдание, душата на поета се превива смазана от товара на собствената си болезнена чувствителност. И изведнаж образът на родината неочаквано се изявява с едно неотразимо надмощие:

„Прости, родино триж злочеста,
прости разблудното си чадо.

Ще бъда твой! Кълна се, майко,
 кълна се в хилядите рани
 на своята снага разбита;
 кълна се и в мечтите твои
 за бъдещност честита:
 с кръвта си кръст ще начертая
 от Дунав до Егея бял
 и от Албанската пустиня
 до Черноморските води!
 И тоя кръст на дух свободен
 всегашния ще бъде път;
 за гения ти все по него
 разкошни лаври ще растат. . .

Родината става майка и спасителна нравствена опора за поета. Яворов е видял с поетическия си поглед „хилядите рани“ по нейната „снага разбита“, но синовното му чувство звучи свежо и бодро: той вярва и се кълне в мечтите ѝ за „бъдещност честита“. Може би малко неочаквано поетът изпада в призивно-патетичния, несъмнено твърде реторичен тон на Ботева: той ще начертае с кръвта си „кръст на дух свободен“, който ще сочи вечния път на родината — път на свободата и успеха, по който за гения ѝ „разкошни лаври ще растат“.

Но поетът не би се казвал Яворов, ако в същия този момент на героичен екстаз, в който се кълне в честитото бъдеще на родината, не се видеше сам окован във вериги: „Кой ли и защо, кога ли ме е оковал?“ — Напразен въпрос! Никой не би могъл да му отговори. Най-малко той би могъл да отговори на себе си. Защото самочувствието у него е изобщо противоречиво. То е чуждо на всяка хармоничност. Въпреки някои георични, ботевски мотиви в първия период на творчеството му, Яворов не е ботевска натура. Конфликтен характер, той остава докрай разпънат на кръста на собствените си неразрешими противоречия. Духът на съмнението у него е втора природа. Яворов, изобщо, не може да каже „да“, без в същия момент да изрече „не“. Теза и антитеза у него никога не стигат до синтеза.

Но въпреки всичко поетът иска да живее за родината. Защото тя не е само земя — „от Дунав до Егея бял и от Албанската пустиня до Черноморските води“. Тя е и майка. Не случайно нейният образ няколкократно се преплита с образа на рождената му майка, към която Яворов изобщо изпитва особено дълбоки чувства. Има нещо зловещо и едновременно пророческо във видението на поета, което го пренася в далечното бъдеще, когато „ще мине век и никой вече не може мястото показва“ на неговия прах. Тогава:

„Някой ден
 от гръм земя ще затрепери,
 от писъци небо ще кълне,
 родина ще зове:
 „Кръвта ми — смукаха я свои,
 месата — гризаха ги чужди, —
 безсилна съм. . . Въстана силен
 и ето робство ме очаква.

Елате, живи! Чуйте, мъртви,
дигнете се! Чада обични,
спасете ме! — Ще призовава . . .“

В този призивно-пророчески тон разбира се няма никаква реторика и театрален патос. Видението е чисто яворовско. То разкрива не само богато поетично въображение, но и извънредно дълбоко и сложно чувство за родината, образът на която постепенно загубва предметните си очертания и се превръща в безплътно видение. За последен път в тази ужасна „Нощ“, изпълнена с кошмарни призрания, волята за живот у поета изявява своето право:

„Не искам още да умра!
Тъй рано,
тъй млад — о, нека нека поживея
за тебе, майко, за родина
и зарад нея. . .“

Но силите му слабеят. Снагата изстива. Някаква зловеща фурия се спуска върху него, обгръща го и засмуква устните му. Той не може да поеме дъх. „Хиляди крила размахани повяват хлад“. Разтваря се „страхотна бездна: задух, шум. . . Гъмжат чудовища, ужасни“. Нощта преваля. Поетът осънва с „най-ужасна клетва“ на уста.

Преходът е направен и връщане няма. Яворов се отзовава „отвъд“ — в царството на своите „Безсънници“ и „Прозрения“. Там ще остане той до самия си трагичен жизнен край. Образът на родината ще се яви само още веднаж, но с толкова съгъстоно внушение, че ще отрази цялостно и неповторимо неговото същинско отношение към родината. Думата е за стихотворението „Родина“ — първото от цикъла „Прозрения“.

За Яворов родината не е една елементарна даденост, защото тя не е само земята — „от Дунав до Егея бял и от Албанската пустиня до Черноморските води“. Тя е нещо много повече, нещо съдбовно, от най-висш духовен разред, за което се копнее и което трябва да се намери, за да се повярва в него завинаги. Той я обича, но често го трови „ядна скръб“ заради нея и, превил гръб „под гнет стоименен“, неволник, той влачи нейните окови. От где идва тази „ядна скръб“?

След поемата „Нощ“ Яворов направи почти основна преоценка на своето творчество. В „Песен на песента ми“ той отрече едва ли не всичко, в което беше вярвал и с което бе живял, и както трябваше да се очаква, се видя потънал в безизходна самотност. Предишният бодър тон се пречупи. Целият му дотогавашен жизнен строй се измести. До края на живота си той се движил в един сложен омагьосан кръг, от който не могла да излезе, въпреки опитите си да направи това. Преоценката, на която подложи всичко, го хвърли в тежка борба със самия него и с живота изобщо. От всички предишни ценности, в които бе вярвал, оцеляха само две: майката и родината. Всичко останало рухна в преизподните на една безгранична относителност. Дори отношението му към родината не остана предишното. Преоценката засегна и него. Поетът се запитва:

„Но що си ти? Земя ли в някои предели?
 Пръстта на тоя дол, на оня хълм,
 еднакво мъртва в зной, под дъжд и гръм,
 която днес един — друг утре ще насели?“

Родината, разбира се, не е само земята, „която днес един — друг утре ще насели“. Земята е само нейната видима, материална действителност. Но „къде си ти, къде, родино моя?“ — продължава да се пита поетът.

„Нима сред тая повилняла сбир
 от вълци и кози — на дълж и шир
 потирена, чието име е безброя?“

Обездоменият поет, осъден от своите съвременници за вина, която няма; преследван от една ужасна мълва, която иска да го унищожи морално; жертва на нашите сурови, необлагородени нрави, естествено, не би могъл да намери своята родина „сред тая повилняла сбир“, която го е разпънала и трови често душата му с „ядна скръб“. Тогава не е ли тя в „майчиното слово“, което най-напред е погалило слухът му с музиката си, в „откровителния дух на словото, — на битието вечно ново?“

„Но то . . . но то е в мене, тук, където
 ридае миналото — тъмен ек,
 и дето бъдещето — зов далек,
 нашепва сънищата здрачни на сърцето“.

Тъй поетът намира своята истинска родина — вечна като „пръстта на тоя дол, на оня хълм“ и безсмъртна като „майчиното слово“, в което „ридае миналото“, а бъдещето „нашепва сънищата здрачни на сърцето“.

„И ти си в мене — ти, родино моя!
 И аз те имам: радостта е скръб. . .
 Че под неволно бреме вия гръб.
 И аз те имам — за да бъда сам в безброя“.

Макар да не заема централно място в лириката на Яворов, образът на родината както го намираме отразен в няколко от най-хубавите му стихотворения разкрива едно дълбоко, чисто яворовско чувство за родината, напоено с много вътрешен драматизъм и напрегната емоционалност. Преображенията на това чувство са подчинени на общия закон на Яворовотр поетично творчество. Конкретен и ясен първоначално, образът на родината загубва по-късно предметните си очертания и се превръща в одухотворена действителност от най-висш разред.

ИЗ РИМСКАТА И КЪСНОРИМСКАТА ИСТОРИЯ НА НАШИТЕ ЗЕМИ

Д.Р. ХРИСТО М. ДАНОВ

През изтеклия летен сезон управата на Пловдивския народен музей се натъкна на няколко важни археологически обекти в източната част на град Пловдив, които бяха открити при копането на основи за някои големи обществени сгради. Тези находки хвърлят неочаквано светлина върху известни периоди от римската и късноримската история не само на Пловдив, но и на българските земи изобщо, и са свързани с по-важните събития от миналото на нашите земи между II и VI в. сл. Хр. Този четиривековен промеждутък от време и особено неговата втора половина е най-тъмната и за сега най-слабо изследваната, а при това най-важната епоха от предславянското и предбългарското минало на нашите земи. Нейното изясняване, което е задача на бъдещето, ще хвърли нова светлина и върху ролята на славяните и първобългарите в ранновизантийската история.

И тъй в източната част на Пловдив, гдето се копаят основите за новата прогимназия „Яким Груев“, бяха открити няколко значителни по своите размери и изпълнение късноримски постройки, които представят част от една импозантна баня, голям субструиран резервоар, отоплителни инсталации, съблекални, колонади и пр. Най-забележителното в тази постройка е водният резервоар, който е построен под самата баня и напомня по замисъл донякъде на прочутата ранновизантийска цистерна Бинбир-дирек в Цариград. Монетите, намерени в и около банята, както и нейният начин на строеж говорят в полза на схващането, че тази постройка води началото си от първите десетилетия на IV век сл. Хр. По зидовете личат следите от опожарявания, преустроявания и разширявания на постройката по различни времена от късноримско или ранновизантийско време. Те отразяват няколко важни етапи от бурното минало на нашите земи точно от тази епоха и за да се схване по-добре значението на тези находки, като първостепенен извор за тази тъмна епоха, ще скицираме по-важните събития, които засегнали Пловдив и днешните български земи от II до към VI в. сл. Хр.

Тракия, като част от римската империя, била вътрешна провинция и затова тя могла да просъществува сравнително спокойно дори и през първите десетилетия на III в. сл. Хр. Затова и писмените извори не ни съобщават за никакво по-крупно събитие, което да е засегнало тези земи през първите два века сл. Хр. Царуването на Траяна означавало и за Тракия, както и за цялата източна половина на Балканския полуостров, период на мирно строителство и благоденствие. Приемствениците на Траяна — Адриан и Антонин Пий — продължили да полагат грижи за процъвяването на Тракия и Долна Мизия (дн. Северна България).

Населението на тези две провинции използвало продължителното спокойствие, за да подобри своя бит и благоустрои своите градове. Съвсем не е случайно, дето тъкмо през царуването на Антонин Пий (139—161 г. сл. Хр.) гр. Одесос (дн. Варна) бил снабден с нов водопровод, а Филипопол (дн. Пловдив) през времето на Марк Аврелия бил в състояние да поправи из основи своята крепостна стена (168 г. сл. Хр.).

Едва към края на II век сл. Хр. Тракия била засегната от събитията, свързани с борбите, които избухнали след смъртта на император Комод между претендентите Септимий Север и Песцений Нигер. Във всеки случай и Септимий Север, пък и синът му Каракала проявявали големи грижи към днешните български земи и специално към Тракия. Тук Септимий Север увековечил името си, като основал през 202 г. сл. Хр. тържището Пизос (при дн. с. Димитриево, Чирпанско), което представляло един вид сборна община от няколко по-малки тракийски селца.

Успоредно с въвеждането на римския ред в Тракия и Долна Мизия вървяло и поримчването или романизирането на тези две провинции, което, ако и да не засегнало издълбоко широката селска маса, все пак не било съвсем повърхностно. Поримчването, или по-скоро възприемането на римската административна система във всички балкански провинции, било ускорено и поради това, че тъкмо Северската династия била особено щедра при раздаване на римско гражданско право на неиталийци. Тази мярка била въведена в система от сина на Септимия Севера — Каракала в 212 г. сл. Хр. чрез тъй наречената *Constitutio Antoniniana*. С един само подпис този римски император обявявал за пълноправни римски граждани всички свободни жители на обширната римска империя. Този декрет санкционирал с един замах онзи процес на нивелиране или приравняване между Италия и римските провинции, който бил започнал много по-рано, и по този начин приключвал. Доколко римското влияние било проникнало и в селската маса на Тракия и Долна Мизия, може да се съди косвено и от факта, че императорът Максимин, който се възкачил на престола по волята на римските легиони в Германия, след като последният потомък на Северската династия умрял от насилствена смърт (235 г.), бил чистокръвен тракийски селянин. Той ръковолил цели три години съдбините на римската империя, като не се свенял да се нарича Максимин Тракиецът (*Maximinus Thrax*).

Идиличното съществуване на Тракия, както и на нейната северна съседка — Долна Мизия, било рязко нарушено от готите, които към 242 г. сл. Хр. нахлули в нашите земи в съюз с карпите (едно дакийско племе) и, според някои антични автори, стигнали при своя устрем не далеч от Пловдив, като в околността му разбили някакви римски части. Германските варвари били, обаче, разбити и отхвърлени отвъд Дунава от тогавашния римски император Гордиан III, който по това време минал със силна войска през нашите земи на път за Азия, гдето му предстоял решителен и гибелен за него двубой с персийците. Срещу готите и карпите водил отбранителни боеве на Дунава и приемственикът на Гордиана III — Филип Арабинът, който успял за известно време да удържи техния напор.

През 250 г. сл. Хр., обаче, готите, под предводителството на своя цар Книва, успели да пробият мизийския отбранителен пояс (т. нар.

limes) и да минат Дунава при Novae, недалеч от днешния Свищов. Тук варварите се разделили на две групи. Едната останала да обсажда Нове, а другата потеглила през Балкана срещу Пловдив. Късно през лятото на 250 г. тогавашният римски император Деция пристигнал начело на значителни сили в Мизия. Готските пълчища, които били заети с обсадата на Нове, се принудили да се откажат от своето начинание и да се оттеглят към Балкана, като сега връхлетели града Nicopolis ad Istrum (дн. Никюп), недалеч от горното течение на р. Янтра. Но Деций вървял по петите на варварите и недалеч от Никополис им нанесъл такова поражение, че заставил техния цар да се прехвърли с войските си южно от Балкана и да се присъедини към другото готско пълчище, което обсаждало Пловдив. До тогава отбраната на града не само могла да устои успешно на напора на нападателите, но дори възнамерявала да извърши вилзак и да разкъса по този начин обсадния обръч. Книва успял, обаче, междувременно не само да се съвземе от претърпени в Долна Мизия удар, но и да подсили до такава степен войските си, че преминал в нападения срещу войските на Деция и недалеч от Августа Траяна (дн. Стара Загора) им нанесъл такова поражение, че дори римският император с мъка успял да се спаси с бягство през Балкана и да дири убежище за себе си и за останките от своите войски в Ескус (дн. българско село Гиген) на Дунава. Сега положението на Пловдив станало безнадеждно, защото към силите на обсадителите се прибавили и победоносните пълчища на Книва. Командантът на крепостта Приск влязъл в преговори с готите и въз основа на постигнатото споразумение градът трябвало да капитулира. В замяна на това готите обещали на Приска да го признаят за римски император. Събитията, които настъпили непосредствено след това, показват, че от споразумението извели полза само готите. Ненаситните за плячка и грабеж варвари нахлули в цвятящата дотогава столица на Тракия и не само я ограбили и опожарили, но избили по най-нечовешки начин голяма част от мирното население, а част от останалите отвели със себе си в робство. Един късно-римски историк съобщава, макар и под известна резерва, че според съвременни на това събитие извори в Пловдив погинали тогава 100.000 души. Тази несъмнено надута цифра показва косвено, че към средата на III век сл. Хр. Пловдив имал значително население и че неговите крепостни стени били в състояние при нужда да подслонят и многобройно население от околността.

След като ограбили и опожарили Пловдив, готите се отдали на грабеж и плячкосване из нашите земи и най-сетне решили да се върнат по местата си отатък Дунава. Император Деций, който в това време се бил съвзел от претърпяното при Стара Загора поражение, се опитал да им прегради пътя в Добруджа, но в завързалото се тука сражение той бил разбит и загинал на подесражението заедно със сина си. Приемствениците на Деция със своята половинчата и нерешителна политика само насърчили готите в техния апетит спрямо нашите земи и затова виждаме германските пълчища да пленят и грабят на няколко пъти през следващите две десетилетия нашите земи. Тъй като те разполагали сега със собствени кораби могли без мъка да се прехвърлят чак в Мала Азия. Особено страдали от техните нападения днешните български земи. Към 267 г. варварите успели да превземат Nicopolis ad

Jstrum, да минат Балкана и да залеят не само цяла Тракия, но да обсаждат Солун и Атина, които с мъка устояли на готския напор. Галиен тогавашният римски император, потеглил лично с войска срещу готите и успял да ги разбие в долината на р. Места. След убийството на Галиена в Милано (268 г.) на престола на римските императори се качил способният и енергичен Клавдий II, който за пръв път от 30 години насам успял да нанесе такова унищожително поражение на готите при Ниш (ант. Naissus) в 269 г., че очистил напълно от тях римските провинции южно от Дунава и осигурил за Мизия и Тракия едно сравнително спокойствие. Приемственик на Клавдия II, който на следната 270 г. бил покосен в Сирмиум (дн. Митровица в Сърбия) от чума, бил способният и енергичен Аврелиан, роден от селски родители недалеч от Митровица. Благодарение на своите необикновени военачалнически и организаторски дарби той успял да възстанови единството на римската империя, но едновременно с това той бил първият римски император, който, държейки сметка за действителните възможности на империята, се решил да отстъпи и предостави на германските племена една ценна римска територия, каквато била провинцията Дакия. Тази знаменателна стъпка на Аврелиана, която означава нова страница в старата история и на нашите земи, показва, че този император, като политик реалист, оформил чрез евакуацията на Дакия едно положение, което съществувало фактически и при неговите предшественици. Окончателното изтегляне на римските войски, на администрацията и на част от романизираното население се извършило към 275 г. сл. Хр., когато и сам Аврелиан дошъл във връзка с него по тези места. Римските войски, които до тогава били на гарнизон в днешна Ромъния, сега били оттеглени южно от Дунава. Петият македонски легион бил настанен в Ескус (Гиген), а XIII двоен легион — в Рациария (Арчар). Също и цивилното население, което напуснало Дакия, било поселено в днешните български земи. Несъмнено, изоставянето на Дакия от Аврелиана, колкото и навременно да било то, накърнявало значително римския престиж. Това се вижда най-добре от факта, че императорът счел за уместно да създаде две нови Дакии, макар и южно от Дунава, като за тази цел откъснал части от двете Мизии (Долна и Горна) и от Тракия. Тези две нови провинции били наречени Побрежна Дакия с главен град Арчар и Вътрешна Дакия с резиденция в днешна София. От сега нататък Дунав ставал североизточният синор между римската империя и варварските племена, а по този начин значението на нашите земи, като преден пост на римската империя на Балканите, нараствало извънредно много.

След убийството на Аврелиана, до възцаряването на Диоклециана, на римския престол се изредили няколко невзрачни императори, между които най-значителен бил роденият в Митровица — Проб (Probus). И той, подобно на Аврелиана, познавал нашите земи, защото през 278 г. воювал с готите в Мизия. Изворите от онова време ни съобщават, че малко преди това с негово съгласие 100.000 варвари се заселили в Тракия, което показва, че страната била значително обезлюдена. Проб се грижил, покрай другото, и за подобрението поминъка на населението в Тракия и Мизия. Специално в последната провинция той наредил да се засят обширни площи земя с лозя, като по този начин улеснявал разбира, се и продоволствието на своите войски от Дунавския limes.

Кризата, която римската империя преживявала от повече от сто години, и която през последните десетилетия на III век заплашвала да срине до основи нейната импозантна сграда, била разрешена от Диоклециана и неговите сърегенти. Заслугите на този илирийски селянин, който бил роден някъде на далматинското крайбрежие, се състояли в това, че той разрешил държавната криза като неотклонно и последователно провел реформите, които били започнати в същност още от Септимия Севера, а след него — продължени от Аврелиана. Като последица от Диоклециановите реформи, днешните български земи, т. е. дотогавашните провинции Долна Мизия, Тракия и части от Побрежна и Вътрешна Дакия влезли в състава на новосъздадената четвърта и пета диоцеца. Освен това, за да предотврати опасността от претендентски борби след смъртта си и след смъртта на своя колега Максимиан, Диоклециан още приживе осиновил и коронясал за цезар Галерия, а Максимиан сторил същото с Констанций Хлора. Двата цезари били изпитани войници и произхождали от балканските провинции на римската империя. Така например, Галерий бил родом от Ромулиана при устието на р. Тимок. Четиримата сърегенти се нагърбили с управлението на четири различни части от империята, които им били предоставени от Диоклециана, без при това да става дума за подялба на империята. Диоклециан задържал за себе си азиатските провинции, заедно с Тракия и Египет, а поверил на Галерия останалите балкански провинции. На Максимиана той предоставил Италия, Реция, Испания и Африка, а на Констанций Хлор поверил галските провинции. Още в началото на своето царуване Галерий трябвало да води ожесточени борби с някои от варварските племена отвъд Дунава, като главните боеве се разиграли около Тутракан и Адам-киси в Добруджа. Тези боеве завършили наистина с победата на римското оръжие, но и с разрушаването на гр. Tgorasum Traiani при Адам-киси. За сериозността на операциите може да се съди и по това, че около една година преди тяхното започване, Диоклециан счел за необходимо да обходи бъдещия боен театър и в началото на септември 294 г., като тръгнал от Sirmium (дн. Митровица), посетил Арчар, римските фортове при устието на р. Цибрица, Arriagia (дн. Оряхово), Дуростър (Силистра), Тутракан и Варна.

Диоклециан полагал грижи не само за военната сигурност на нашите земи, но и за тяхното благоустрояване и благоденствие. Особено поучителен в това отношение е намереният преди няколко години латински надпис в Хисарските бани. Той е изработен от тухли и взидан в античната стена, която се намери западно от Момина-баня. Той е датиран според четиримата заповедници на римската империя: Диоклециан, Максимиан и двамата им цезари, и ни съобщава за някакво преустрояване или поправка на обществена сграда в Хисаря, която по всяка вероятност ще да е била римската баня.

На 1 май 305 г. Диоклециан и Максимиан се отказали от престола в полза на Галерия и Констанция, които от своя страна назначили по един цезар, като по този начин се опитали да спазят установената от Диоклециана практика. Но само една година след това, когато Констанций Хлор склопил очи в Йорк (Англия), неговите войски провъзгласили за император сина му Константин. Тук не ни е възможно да проследим дори и най-бегло борбите, които избухнали между приемстве-

ниците на Галерия и Констанция за тяхното наследство, но не можем да не споменем, че главните фази на решителния двубой между двамата главни съперници, Константин и Лициний, се развили в Тракия. След като Лициний бил сразен от Константина в битката при Cibalas (дн. Винковци) през 314 г., той се оттегил в Пловдив, откъдето започнал да събира нови войски. Сражението, което решило съдбата на Лициния и осигурило триумфа на Константина, се разразило в Тракия и то между Пловдив и Одрин през 324 г. Между двете набелязани събития има обаче цяло едно десетилетие, и то не било изпълнено със сътресения и изпитания за нашите земи. През този период Лициний и Константин успели да установят помежду си известен *modus vivendi*, особено що се отнася до източната половина на Балканския полуостров, защото ние ги виждаме да водят заедно нападателни и отбранителни бойни действия по десния бряг на Дунава и да възстановяват не само укрепителните съоръжения по лимеса, но и значителни селища в хинтерланда. Такъв е случаят със споменатия по-горе град *Tropaeum Traiani*, който, според един надпис, бил възстановен напълно под ауспициите на Константина и Лициния. Разногласията между двамата съперници, обаче, били само отложени и щом като те пламнали отново готите не закъснели да се възползват от тях и да нахлуят отново в нашите земи. Особено опасно било тяхното нашествие през 323 г., но този път били отблъснати с кървави загуби лично от Константина. Разбира се, че подобни събития не били от естество да създадат условия за спокойно развитие в Тракия и Мизия. Писмените извори от това време съобщават, че много мирни граждани на тези провинции били отвлечени от готите във Влашко.

Победата на Константина над Лициния през следната 324 г. било от огромно значение, не само за по-нататъшния живот на късноримската империя, но и за историята, и специално културната история на цялото човечество. Тази победа била от особено значение за нашите земи главно по две причини. Едната се съдържа в факта, че след като взел в ръцете си кормилото на римската държава, Константин поел цялостната отбрана на долнодунавския лимес и променил римската политика спрямо готите отвъд Дунава. От отбранително и колебливо поведението на римляните станало нападателно и твърдо. През 328 г. сл. Хр. Константин построил при днешното българско село Гиген на Дунава един каменен мост, който съединявал отсрещния бряг на реката при дн. Челей. Няколко години преди това бил построен друг по-лек мост над Дунава при дн. Тутракан. Тези мостове осигурявали бързото прехвърляне на римските войски отвъд Дунава. Населението на някогашната римска провинция Дакия започнало да се чувства отново като част от римската империя. Християнството, което било пуснало доста яки корени сред романизуваното население още преди опразването на тази провинция от римските войски по времето на Аврелиана, се разпространило бързо и между готите. Дунавските провинции, и специално днешните български земи, си поотдъхнали от готската напаст. Константин се възползвал от това затишие и превърнал града Византион в столица на римската империя, като го нарекъл на свое име — Константинопол. Тъкмо в този знаменателен акт на Константина се съдържа втората главна причина за процътяването на късноантичната цивилизация в днешните български земи.

Неотдавнашните археологически находки в Пловдив, които дадоха повод за настоящата скица, са особено красноречиви и поучителни. Те показват недвусмислено, че към края на III и началото на IV в. сл. Хр. Филипопол, въпреки сътресенията, на които бил изложен през втората половина на III столетие, не само се съвзел бързо, но и разцъвтял. Особено трябва да се наблегне на факта, че новооткритата импозантна баня в Пловдив е била построена вън от крепостната стена на тогавашния Филипопол, който факт позволява да се извадят още от сега две важни заключения. Едното е, че Пловдив тогава е бил нарастнал значително по население, което се е нуждало от втора, по-голяма баня¹⁾, а другото, че по това време Тракия и специално нейната столица не била застрашена от външни врагове. Импозантната по своите размери баня и нейната богата украса свидетелствуват за благоденствието, на което се радвали по това време Филипопол и неговата провинция, което до голяма степен се дължало на близостта на тази област до столицата на империята.

Трябва да се има пред вид, че когато в 330 г. сл. Хр. Константин провъзгласил за столица на своята неизгледна империя Византион и го нарекъл на свое име, той в същност е оформил едно положение, което се било наложило вече отдавна на съзнанието на всички римляни, които имали чувство за големите интереси на империята. Преди всичко, политическият център на тежестта се бил преместил отдавна от западната в източната половина на римската империя. Събитията, които раздрუსали из основи нейната колосална сграда в течение на III век сл. Хр., показали, че онзи, който владее източните провинции на империята, сравнително лесно може да овладее и западните, и че обратното било по-трудно. По тези причини и Диоклециан, когато провел своята прочута административна реформа, задържал за себе си Египет, Мала Азия и източните балкански провинции. През III и IV в. сл. Хр. Дарданелите и Босфора станали отново първостепенен стопански фокус и този факт бил може би един от главните мотиви на Константина Велики, когато той решил да основе Константинопол тъкмо на това място.

Основаването на новата столица означавало, преди всичко, огромен приток на преселници, не само от съседните области, но и от най-отдалечените краища на огромната империя. Основаването и бързото нарастване на един голям град в област, в която до тогава съществували няколко средища от средна величина, каквито били Атина, Солун, Филипопол, Сердика и Августа Траяна, възлагало много по-големи задачи на целия дотогавашен снабдителен апарат. Наистина, нуждите на Константинопол откъм жито се задоволявали предимно от Египет, но световният град се нуждал и от житото на Тракия и Мизия, а освен зърнени храни от нашите земи се стичали в Константинопол още маса други продукти, необходими за всекидневната консумация на града, както и множество суровини, без които неговата оживена промишленост и манифактура мъчно могли да съществуват. В това отношение Константинопол бил главният консуматор на балканските суровини от животински произход, като месо, кожи, мляко, сирене, вълна, зеленчуци и пр. Ето

¹⁾ Първата римска баня в Пловдив, която е от по-ранно време, бе открита преди няколко години в чертите на античния град.

защо създаването на огромния консумативен център в съседство с нашите земи означавало мощен тласък за процъфтяването на тяхното стопанство, което не било особено развито, и във всеки случай се намирало на значително по-ниско стъпало от стопанството на Мала Азия, Сирия и Египет. Благодарение на това ново благосъстояние, което се създавало в Тракия и Мизия, можем да си обясним факта, че тъкмо през първите десетилетия на IV в. сл. Хр. в Пловдив и съседния с него Хисар били построени обществени сгради и крепостни стени с небивали до тогава размери. Само така можем да си обясним и защо един добър познавач на нашите земи откъм края на IV в. сл. Хр., какъвто бил писателят Алиан Марцелин, нарича тогавашните София и Пловдив *amplae civitates*, т. е. обширни, величествени градове. Че това не били епитети без съдържание показват не само новите находки от Пловдив, но и известните от по-рано паметници на раннохристиянската култура от София, които произхождат пак от това време. Имаме предвид главно многобройните старохристиянски гробници, които датират от IV—VI в. сл. Хр., както и старинната църква Св. Георги. За разцвета и значението на антична София през първата половина на IV век можем да съдим косвено и от факта, че през 343 г. тъкмо тук бил свикан и се състоял големият църковен събор, който имал за задача да уреди редица важни догматични спорове, които разяждали от дълги години християнската църква. Не напразно Константин Велики нарича Сердика „своя Рим“. Фактът, че през последните двадесетина години и в околностите на София се откриха значителни остатъци от късноантични постройки вън от крепостната стена показва, че и Сердика, подобно на Филипопол, не бил заплашван по това време отвън. Разбира се, това спокойствие било относително. Наистина, готските нашествия започнали отново в нашите земи едва след смъртта на Юлиан Отстъпника (363 г. сл. Хр.), но пък преди това тези земи били засегнати от борбите на претендентите за римския престол след смъртта на Константина Велики. Така например, в Сердика през 351 г. се предал на император Констанций претендентът Ветранион, а към края на 360 г. през града минал с войските си император Юлиан, на път от Париж, който имал намерение да воюва с братовчедата си Констанций, но го сварил мъртъв и бил признат единодушно за император. От Сердика бил родом и Марцел, един от най-доверените военачалници на Юлиана, които впоследствие изпаднал в немилост. Пловдив бил особено засегнат през време на борбите на император Валентин срещу претендентите Прокопий и Марцел (365—368 г.), а София пострадала много от нашествията на вестготите между 376 и 382 г., което събитие както изглежда не засегнало особено чувствително Пловдив. Наистина, в новооткритата късноримска баня в Пловди личат ясно следите от голям пожар, който засегнал чувствително първоначалната постройка, но мъчно е да се каже със сигурност дали това опожаряване на сградата трябва да се свърже с въпросните готски нашествия, от които пострадала София, или пък с нашествието на хуните в Тракия през 441 г., при което варварите превзели, разграбили и опожарили и София и Пловдив.

Името на Пловдив се споменава доста често и по време на претендентските борби, които се разиграли в Цариград и Тракия към 471 г. сл. Хр. Към средата на VI век градът бил наново укрепяван и разкра-

сяван от Юстиниана, а през 551 г. Юстиниановият пълководец Нарсес водил боеве в околностите на Пловдив с хунски пълчища. Най-сетне към 586 г. Пловдив и Одрин били обсаждани от аварите, но храбрите гарнизони успели да отблъснат всички варварски напори.

Това е в най-общи черти, което узнаваме от писмените извори за късноримската история на Пловдив и неговата област.

Неотдавнашните находки в Пловдив, когато бъдат издадени и изтълкувани, ще хвърлят известна светлина върху една от най-тъмните и най-малко изследвани епохи от старата история на нашите земи, епоха, към края на която, както казахме, нашите славянски, пък и челните отреди на първобългарските ни прадеди се установяват трайно на юг от Дунава.

П. КОРНЕЙ И АНТИЧНИЯТ РИМ

КИРИЛ НЕДЕВ

Исторически е установено, че театърът добива своя завършен архитектурен и литературен облик в древна Атика през VI и V в. пр. Хр. и оттам започва неговото разпространение. Първоначално това е станало в континентална Елада, по-късно в колониите на Атика, велика Елада и Сицилия. Александър Велики е един от най-големите пионери за елинизирането на завоюваните от него страни, в които с усърдие и любов е улеснявал разнасянето на театъра из почти всички краища на древния свят. След него тая културна роля е била продължена от Рим, който го установява в Западна Европа, главно в Испания и Галия (днешна Франция), където неговото съществуване, заедно с елино-римската култура, бива прекъснато по време на великото преселение на народите.

Докато във Византия елино-римският театър с всичкото свое разнообразие (там той е бил познат още през IV в. пр. Хр.) продължава под разни литературни образи — брумалии, розарии, календи, мимове и пр. — да съществува, явно или тайно, даже и по времето на Григорий Назиански и Василий Велики, в Западна Европа неговият живот е бил напълно прекъснат векове под ред. Обяснението на това е, [че новите пришълци в Европа са били твърде некултурни, за да разберат и асимилират една такава дълбока култура, каквато е била елинската или римската. За кратко време варварските племена са заличили всички следи на елино-римската цивилизация.

Докато Византия е получила на готово елинската култура, в Западна Европа това не е могло да стане след стеклите се исторически събития: варварските нашествия, които продължили дълги години. Известно е, че в Западна Европа едва през IX и X в. сл. Хр., благодарение опита за едно по-сигурно и бързо разпространение на християнството между новите пришълци в Европа, театърът начева отново да се заражда на чисто религиозна почва. Историята на театъра ни учи, че сложната християнска литургия, в най-широк смисъл, е вече театър. След нея идват, като моменти на по-голямо усъвършенствуване на театъра, чудесата и мистериите, при преставянето на които установяваме технически и литературни елементи, които доближават тия религиозни служби (зрелища) до бъдещия истински граждански театър.

Чрез Венеция и главно чрез Равена през XIV и XV в. сл. Хр. елино-римската култура наново прониква и залива Западна Европа. Благодарение на нея театърът сполучва да се откъсне от вековното си религиозно робство и в късо време да добие граждански вид. Религиозният елемент постепенно отстъпва мястото си на естетическия, и театърът започва да изпълнява своята общочовешка задача вече независимо от религията.

Ние знаем, че древна Елада и Рим наново предлагат на Западна Европа редица философски и художествени идеи, и главно драматически образци и сюжети, върху които първите драматически писатели като Мюре, Жодел, Анри и др. сполучват да изградят своите произведения. Колкото да смятаме, че тия произведения, било по строеж или по съдържание, да са груби подражания или преиначавания на елинските или римски оригинали, все пак именно те слагат началото на съвременния театър.

Върху първите драматически писатели отражението на класиците носи предимно технически характер, защото не само за тях, но и за обществото на XV в. сл. Хр. елино-римската култура е била все още непозната, чужда, а и католическото християнство не е искало да повярва, че философията (т. е. всяка научна работа) не е вече слугиня на религията, поради което най-грижливо е пазило духовете от елинската и римска култура.

Действително дълга и упорита работа е била извършена за създаването на новата гражданска драма и, изобщо, на новия театър от редица драматически писатели, живели през XV и XVI в.

Трябвало е, обаче, да дойдат гениалните трагичи Корней, Расин и др., за да може едно такова богато наследство, каквото класическият свят е завещал, да бъде асимилирано и използвано всестранно и да бъде нагледно към новите нужди на времето. Драматическа, лирическа и епическа поезия, творения на елинските философи и поети, са били вече добре познати на обществото през XVI и XVII в. Отражението на елинската и римската култура не е било вече привилегия на едно малцинство от учени и поети, а на мнозинството.

Това отражение върху Пиер Корней представя за нас един твърде интересен пример. Ще се опитаме да посочим неговия психологически динамизъм, който представлява един от най-интересните моменти в историята на съвременния театър. Или още по-ясно казано, каква е точно връзката на Корней с древния Рим и какво е особеното значение и отражение на тая връзка за неговото творчество, а също така и за общото развитие на театъра през XVII в.

Ние ще засегнем само няколко страни от творчеството на големия френски класик, и най-главно тия, които представляват особен интерес за историята на съвременния театър. С въпроса за общото литературно значение на Корней не ще се занимаваме, тъй като по естеството си той принадлежи на история на литературата.

При всеки опит за анализ върху сюжетите или постройката на оставените от Корней трагедии ние веднага установяваме, че в творчеството на този френски класик древният Рим е бил отразен по два начина — косвено и пряко. При първия случай за нас става ясно, че и той, подобно на своите предшественици от XV и XVI в., също е претърпял онова общо влияние, което Елада и Рим са упражнили през тая епоха. Неговите предшественици — Мюре Жодел, Маше и др. са били вече извършили подготовителната работа „за асимилиране“ на античната трагедия и драма във Франция. По своите сюжети, строеж и метрика, те са били вече добре познати, особено чрез един от нейните последни представители — Сенека, наричан трагикът, и напълно използвани при изграждане на новата драма. Поради това обстоятелство ние смятаме, че Корней е свързан с древна Елада и Рим косвено.

За въпроса, обаче, който тук ни интересува, ще бъде от значение да установим, че освен косвено, Корней е бил свързан с древния Рим и пряко, и че тая връзка има един твърде особен характер. На първо място, известно е, че за написване на своите трагедии той е заимствувал голяма част от сюжетите си предимно от римската история. За него тая богата история е представлявала цял свят, който със своя сложен и разнообразен политически, социален и морален живот, е могъл да послужи като пример за френското общество от XVII в., на което Корней е бил съвременник, и което е смятал и вярвал, че ще може да превъзпита в духа на древния Рим. Но, както ще видим по-нататък в случая не се касае за просто заимствуване или грубо подражание на събития или герои, защото Корней е използвал историческия материал по твърде своеобразен начин.

В неговото така богато творчество ние намираме представени или изобразени: Рим на царете (трагедията „Хораций“), императорският Рим (трагедиите „Цина“, „Отон“, „Тит и Берениса“, „Полиефкт и Теодора“), Рим на републиката е бил даден в трагедиите „Смъртта на Помпей“, „Софонисба“, „Никодем“, „Серториус“ и „Теодора“. Ще трябва, обаче да забележим, че това са все идеализираните римляни на Тит Ливий, Лукиан, Сенека или Плутарх, които Корней е познавал от историята, допадали са му твърде много психологически и са покривали неговите художествени и естетически възжеления. Неговата творческа природа се е стремяла винаги към големи трагически събития и герои.

Обикновено в главните действащи лица на неговите трагедии са изразени всички добродетели, на които римлянинът като цар, император, сенатор, полководец и гражданин е бил носител и които добродетели са създавали и крепели, според историците и античните трагичи, векове под ред величието на Рим.

Героите на гражданската война, приятелите на свободата и демокрацията, могъществото и силата на императорите, моралните и социални добродетели на обществениците — лица и добродетели, с които историята на Рим изобилствува, са покривали творческата природа на Корней. За неговото творчество са били нужни лица, които носят високи добродетели и са способни със силна воля да осъществяват велики дела. Той е имал сляпа вяра в римския гений, и изобщо е бил сляп за всичко, което не е героично и велико.

Колкото и странно да ни се струва, обаче, в основата на неговото творчество е легнало едно твърде интересно явление, а именно, че Корней търси винаги истината и приликата в живота, които според него са единствените добродетели, и които изнесени чрез трагедията ще могат да упражнят онова благотворно влияние, което трагедията трябва да има върху душите на неговите съвременници. Тук също се крие и динамизмът на „катарзиса“ у Корней. Баснословното, приказното, изобщо недействителното нямат място в неговото творчество. Така именно бихме могли да си обясним предпочитанието, което той има към историческите сюжети. За него това са факти, събития, които светът е преживял, без обаче да държи сметка за източниците, от които той черпи сведенията за лицата и събитията.

Неговият творчески гений търси, като примери от историята, големи събития, необикновени характери, силни воли, защото само там (в историята) те действително са съществували и са били изпитани на прак-

тика. Благодарение само на тия велики характери, според Корней, е било възможно създаването на една империя, която векове под ред е владяла света и му е завещала достойни за подражание примери. Заради това именно и той решава да ги покаже на своите съвременници.

Доколкото, обаче, в това отношение историята е била правилно разбрана и използвана от Корней можем да съдим от очебийните грешки, които той много често прави, било в схващанията на дадени исторически събития, било върху лицата, които е смятал като двигатели на тия събития. Така например, в трагедията „Херакъл“ един от героите — Фокас, царува 20 години (за автора е било необходимо той да може да извърши велики дела), вместо както историята ни учи — само 8 години. Също така, Пулхерия царува 15 години, вместо 36 и пр. Но Корней не се спира само пред подобни поправки на дадени исторически събития. Той отива още по-далеч, като променя често пъти и главните моменти от характерите на своите исторически герои. Така Август е даден като твърде благороден и човечен характер, вместо да бъде изобразен неговия верен исторически образ — силен и упорит тиранин, в действията на когото благородното и човешкото не са били добре дошли.

Между интересните примери, които срещахме в творчеството на Корней, ний имаме и следния, който се явява като един от най-характерните, за да потвърди нашата мисъл. Така Клеопатра в трагедията „Смъртта на Помпея“ е дадена горда, пропита със сурова властническа воля, нещо, което много често срещахме при римлянките, ще рече тя е представена като завършена матрона. Доколкото обаче знаем историята, тя е била страстна и хитра жена, сластолюбива без мярка и славолубива без граница. Корней е забравил, че тя е родена на изток и че е била винаги диаметрално противоположна на римската жена.

Макар да смята, че само истинското и действителното трябва да служат като сюжети за трагедията, ще трябва да забележим, че посочените по-горе грешки, които намираме у Корнея, за него са без значение, защото фактически за него историята е била само фон, върху който е трябвало чрез трагедията да бъдат проектирани героите, обикновено носители повече на политически, философски или морални идеи — все борци за социални правдини, отколкото такива на историческата истина.

След тая кратка характеристика върху някои от основните моменти в творчеството на гениалния френски класик, бихме могли много лесно да отговорим на въпроса: защо е било необходимо на Корнея да започва по такъв начин историята и то по време, когато тя е била сравнително научно установена? — Нека добавим, че с обяснението на тая така интересна особеност ще можем да разберем и още два главни, основни момента от неговото плодовито творчество. Тия моменти са: че само в римската история Корней е могъл да намери, както вече споменахме, възвишени характери, хора на делото, и главно, че в древния Рим политиката е била най-важният и най-силният исторически фактор, който е движил републиката, а след това и империята. Римският гений по естествово си е рационален и до голяма степен е бил сроден с рационализма на XVII в.

Както е известно, Корней живее в едно време, през което вкусът, страстта към политика и изобщо общественият живот са били силно развити и споровете около тия въпроси много изострени. Това е вре-

мето, когато живее Ришельо, когато обществото на Франция е било раздрусвано от тежки политически борби и кървави религиозни разпри. Да не забравяме Св. Вартоломея! Това е времето, когато се раждат и кипят философски, политически, социални и икономически доктрини, създават се научни теории, математическата наука прави своите големи открития. Седемнадесети век брои няколко наистина големи гении. В тая именно, епоха живее и работи Корней. Той се явява да пропагандира новите идеи, но същевременно иска да покаже на света, че те са вече изпитани и на практика са дали изключително добри резултати. В това свое увлечение за сметка на политическите идеи, морални и социални добродетели, на които неговите герои трябва да бъдат носители, той, може би без да иска, е изопачавал историята. Причините за тия грешки са две: на първо място, не доброто познаване на историята и на второ място, слабостта на всеки реформатор, какъвто в случая се явява Корней.

За него е било важно само дали дадено историческо лице може да бъде „годно“ да носи на своите плещи особения политически, философски и пр. светоглед на XVII век. Достатъчно е било за Корней да установи една малка прилика между своя оформен в душата му вече поетически образ и историческото лице, за да бъде дадената историческа личност турена в действие.

За да си обясним още по-ясно дълбоката връзка между Корней и древния Рим, ще трябва да споменем обстоятелството, че френският класик е един от пионерите на рационализма, който през XVI и XVII в. е бил вече модно социално и философско учение. Знаем, че у друг френски гений, именно Рене Декарт, тоя рационализъм достига до една дълбока философска концепция. Достатъчно е да си спомним прочутата фраза на Картезиус: „Gogito, ergo sum“ — „Мисля, значи съществувам!“ Нека не забравяме още, че това е векът на сложни математически построения, времето на Паскал и Декарт. В това обстоятелство смятаме се крие и психологическата предпоставка, която ни дава възможност да разберем, защо именно Рим е бил най-добрият и богат извор на сюжети и герои, които Корней така широко е използвал за своите трагедии.

Знае се също, че Корней е бил твърде разсъдъчна натура. За сметка на интелекта, емоционалният живот у него е бил сравнително много по-слаб. В неговите трагедии лирическата поезия е рядка гостенка. Редица примери, които откриваме при един повърхностен разбор на неговите трагедии, ни сочат, че например любовта, най-сложното и дълбокото от човешките чувства, се среща твърде рядко. При случаите, обаче, когато я срещаме в неговото творчество, тя винаги е подсладена с много разсъдъчност. Обикновено жената в неговите трагедии, както в трагедиите на класическите майстори — Есхил, Софокъл и Еврипид, е твърде много мъж. Напук на всякаква психологическа правда, жената у него винаги носи характерни за мъжа психически данни. Обикновено нейните страсти са пречупени през призмата на разума. При почти всички негови трагедии ний установяваме, че не страстта, тоя основен двигател на женската душа, а волята и разума са, които ръководят действията на жената при зараждане и завършване на трагическия конфликт. И което е наистина много странно, че това се отнася даже и до Клеопатра, за която страстта и волята се покриват, и която покорява Юлий Цезаря и

Марк Антония не с разума си, а с оная неутолима източна страст, характерна за източната жена.

Ето защо всички герои на Корней са носители на рационализма, който е отразен в суровата политика на Ришельо, във философските построения на Декарт и във вдъхновената мисъл на Паскаля. Всичките тия политически, социални и философски доктрини, които са били достъпни за малцина избраници, е трябвало да станат чрез трагедиите на Корней достъпни за мнозинството и чрез тях то да бъде превъзпитано.

И тук, подобно на древна Елада, Рим и Византия, театърът е трябвало да упражни своето всестранно и благотворно влияние. Докато Жодел, Мюре, Харди и др. започват тая пропаганда, Пиер Корней открито я манифестира със своя вече оформен поетически гений. И действително той е разполагал с по-сигурни и по-сложни, било технически или художествено, средства за въздействие върху мнозинството.

До голяма степен рационализмът на XVII в., а заедно с него и театърът на древна Елада и Рим са могли да се установят в Западна Европа, благодарение на гения на Корней. Той завършва и то с успех една тежка и усилена борба: изтръгва театъра от ръцете на католическото християнство и от средство за религиозна пропаганда го прави инструмент за широка и всестранна общочовешка култура.

Нека отбележим, че като литературен вид театърът е бил завършен при Корней и Расин. При тия наистина гениални драматурзи драмата е вече напълно освободена от религиозното попечителство, придобива свой, отделен от религията, живот и като литературен вид заема особено място в духовния живот на XVII в. През тая епоха, която завършва делото на хуманистите, драмата става жизнена необходимост за широката публика, и включеното в нея идейно и художествено съдържание е вече импулс за общочовешко съвършенство.

Интересно е да се отбележи, че между Корней и Расин съществува едно различие, което накратко бихме могли да изразим така. Като творческа природа, Корней се явява винаги с една разсъдъчност, която покрива целия му натюрел, и остава много малко място за чувствата. Неговият език е надут, галантен, какъвто е бил езикът на епохата. У него човешката воля е главният двигател на действието и тя е, която осъществява трагическия конфликт. Не напразно той е бил наречен от своите съвременници „римлянинът“. Несъмнено, той е претърпял в широк мащаб влиянието на древноелинските трагичи, но редица чисто психологически причини го отклоняват от тях и той намира място при римляните, които без да са негови учители стават негови вдъхновители. Расин, обаче, е бил изцяло погълнат от елинския гений. И той е познавал римската култура и цивилизация, знаел е латински и все пак е бил увлечен от елинската култура. Той справедливо се сочи като „първият елин“ между френските класици. И действително неговите трагедии показват, че той е елин и по култура и по чувство. У него елинската трагедия е отразена и външно (технически) и вътрешно. Това влияние намираме изразено във величието и простотата на характерите, участието на съдбата, богатствата и разнообразието на чувствата, и мекотата или човешкостта на характерите, които неговите герои носят. Това допълнение на римския и елински драматически гений помага до голяма степен да се създаде новата драма и новият театър.

ЧЕРВЕНИКАВОТО ПОНИ

ДЖОН СТЕЙНБЕК

Били Бак излезе на разсъмване от жилището на прислугата и по-стоя минута време на прага, загледан в небето. Той беше дребен на ръст, тантурест, кривокрак, с мустаци като на морж, с квадратни ръце и подпухнали, мускулести длани. Погледът на светлосивите му очи беше съсредоточен, а косите му, щръкнали изпод широкополата му шапка, бяха корави и почти безцветни от слънцето. Застанал на прага, Били напъха блузата в сините си панталони. Разви пояса си и го стегна по-здраво. Лъскавите протъркани ивици около всяка дупчица показваха постепенното растене на Биловия корем, което продължаваше от година на година. След като свърши наблюдението си над времето, Били се осекна шумно, като затисна с показалеца първо едната, после другата си ноздра, и се упъти към обора, изтривайки вървешком ръцете си. Той почисти с чесалото и четката двата коня за яздене, като приказваше галовно през цялото време с тях, и тъкмо беше завършил тази работа, когато вкъщи заби железния триъгълник. Били долепи чесалото и четката, тикна ги на преградката между двете ясли и отиде да закуси. Движенията му бяха мудни и в същото време така отмерени и пестеливи, че когато стигна къщата, мисис Тифлин още звънеше. Тя му кимна с леко посивялата си глава и влезе в кухнята. Били Бак седна на стъпалото, защото беше работник в ранчото и не биваше да влиза в трапезарията пръв. Той дочу как мистер Тифлин тропаше с краката си по пода, за да ги вкара в ботушите.

Високите треперливи звуци на триъгълника накараха Джоди да се сепне. Той беше още съвсем малко момче, едва десетгодишно, с прашно-жълти като трева коси, със срамежливо-учтив поглед в сивите си очи и подвижна, колчем се замисляше, уста. Триъгълникът го изтръгна от съня. Нему и на ум не идеше, че може да не даде ухо на това пронизително звънене. Той му се подчиняваше винаги, както му се подчиняваха и другите. Джоди отмахна от челото си разбърканите коси и смъкна през глава ношницата. След миг той беше вече в синя памучна блуза и гащоризник. Беше сред лято, можеше значи да не мъкне обувца. Влязъл в кухнята, Джоди почака, докато майка му освободи мивката и се върне пак при печката, после се оми и с пръсти среса назад мокрите си коси. Майка му отведнаж се извърна към него, когато той се отдели от мивката. Джоди срамежливо обърна настрана очи.

— Време е да се подстрижеш — каза майка му. — Закуската е на масата. Иди да седнеш, тогава ще влезе и Били.

Джоди седна на дългата маса, покрита с бяла мушама, протрита тук-таме до основи от честото миене. На масата беше поставен тиган с пържени яйца на очи. Джоди взе в чинията си парче от пърженото с

три жълтъка и към него прибави три дебели резени печено месо. После се залови усърдно да чисти едно кърваво петънце от единия жълтък.

В трапезарията влезе с тежки стъпки Били Бак.

— Няма да се отровиш — каза Били. — Петелът е оставил тоя знак.

Скоро в трапезарията се появи, висок и строг, бащата на Джоди и по тропането на подлогите му Джоди се досети, че баща му е с ботуши; при все това той погледна под масата, за да се увери в това. Баща му загаси газената лампа, която висеше над масата, защото в прозореца се лееше вече утринната светлина.

Джоди не попита къде се готвят да отидат баща му и Били Бак, макар да му се искаше много да тръгне с тях. Баща му го държеше строго. Джоди му се подчиняваше безпрекословно във всичко.

Карл Тифлин седна на масата и притегли към себе си тигана с яйцата.

— Е, Били, прибра ли кравите? Всичко ли е готово? — попита той.

— В долното гонище — каза Били. — аз сам ще се справя с тях.

— Разбира се, ще се справиш. Затова заедно е по-весело. А аз, освен това, ще мога да си понаквася гърлото. — Карл Тифлин беше настроен шеговито тая заран.

Майката на Джоди подаде глава от вратата.

— Карл, а кога мислиш да се върнеш?

— Трудно е да ти кажа. Ще трябва да се видя с някои и други в Салинас. Може да се забавя до мръкнало.

Яйцата, кафето и резените пита бързо изчезнаха от масата. Джоди излезе от къщи подир двамата мъже. Той видя как те възседнаха конете, изведоха от обора шест стари дойни крави и ги погнаха нагоре по склона на рида, към Салинас. Те отиваха да продадат старите крави на месаря.

Когато баща му и Били Бак се скриха зад рида, Джоди се спусна надолу по пътя и излезе в задната част на ранчото. Иззад ъгъла на къщата, като се извиваха с цялото си тяло и се зъбеха страшно от радост, изкочиха две кучета. Джоди помилва и двете — Безделника, с дълга дебела опашка и жълти очи, и овчарското куче Злосторника, което беше хапано от чакал и бе загубило в тази схватка едното си ухо. Оцелялото ухо на Злосторника стърчеше нагоре, както не приляга на едно овчарско куче. Били Бак казваше, че така става винаги, когато ухото е едно. След бурните поздравления, кучетата огрижено забиха нос в земята и се стрелнаха напред, като тичешком се озъртаха от време на време назад, за да проверят дали иде момчето след тях или не. Те нахълтаха в птичия двор и видяха пъдпъдъка, който кълвеше зърна наедно с кокошките. Злосторникът потича малко подир кокошките, изключително само за практика, за в случай, че някога му се падне да варди стадо овце.

Джоди вървеше през зеленчуковата градина, между редиците от зелена царевица, които се издигаха над главата му. Тиквите бяха още зелени и малки. Той стигна храсталаците с пелин, дето студена струя вода бликаше от стубела и падаше в широка дървена бъчва. Наведе се и смукна с устни вода на това място, дето тя беше най-вкусна, около зеленясалия край на бъчвата. После погледна назад към ранчото, към низката варосана къща, оградена с широка ивица от мушкато, и към дългото помещение за прислугата, дето живееше самичък Били Бак. Оттук Джоди можеше да види големия черен котел, който стоеше под

кипариса. В него пареха винаги закланите свини. Слънцето възлизаше над хълма, като хвърляше ослепителни лъчи върху белосаните сгради и осветяваше меко росната трева. Зад Джоди във високия пелин, шумолейки из сухите листа, бягаха птици; белки изсвирваха пронизително по склоновете на рида. Джоди гледаше ранчото. Струваше му се, че тук във въздуха има някаква неопределеност, той чувствуваше близостта на някакви промени, загубата на едно нещо и появата на друго, ново и непознато. Два големи ястреба се носеха над рида, досам земята, а сенките им плавно и бързо се плъзгаха пред тях. Неиде наблизе лежеше мърша. Джоди знаеше това със сигурност. Може би някоя издъхнала крава, може би някой див заяк. Ястребът не изпуска пляката си.

Джоди ненавиждаше тия птици, както ги ненавижда всяко порядъчно същество, но не бива да се убива ястребът, защото той прибира мършата.

Момчето се запъти надолу по склона на рида. Кучетата отдавна го бяха изоставили и бяха се скрили в пелина, заети със своите работи. Той отново излезе в зеленчуковата градина, спря се и смачка с пета един зелен пъпеш, но това не му достави никакво удоволствие. Не беше добре да прави така, той знаеше това отлично. С крака си той загреба пръст и затрупа с нея смачкания пъпеш.

Дома, в кухнята, майка му се наведе над загрубелите му ръце, като разглеждаше пръстите и ноктите. Да се грижи човек за чистотата на Джоди преди училище беше безполезно — малко ли неща можеха да му се случат из пътя. Видяла почернелите му и напукани пръсти, тя въздъхна, после му подаде книгите и закуската, и го изпроводи на училище, една миля далеч от ранчото. Тя беше забелязала, че днес сутринта устните на Джоди потреперваха повече, отколкото обикновено.

Джоди потегли на път. Той натъпка джобовите си с парчета бели камъчета, които намираше по пътя, и замярваше с тях ту някоя птица, ту някой заяк, които се топлеха на слънцето и не бързаха да се махнат от пътя му. На разкръстницата зад моста срещна двама другари и те тръгнаха по-нататък тримата, като крачеха с грамадни крачки и вършеха разни лудории. Занятията в училище бяха започнали преди две седмици, и духът на протест не беше още угаснал у учениците.

Беше четири часа, когато Джоди отново се изкачи на рида и погледна надолу към ранчото. Той диреше с очи конете за яздене, но го-нището беше пусто. Баща му не беше се върнал още. Тогава Джоди бавно потегли към дневния труд, който го очакваше. Като наближи до къщи видя, че майка му седи на прага и кърпи чорапи.

— Вземи две палачинки от кухнята — каза тя.

Джоди се мушна в кухнята и се върна с пълна уста, налапал половината от едната палачинка. Майка му го запита какво са учили днес в училище и, без да доизслуша бърборенето му, каза:

— Джоди, гледай днес сандъчето със съчки да бъде пълно. Вчера ти туряше съчките на кръст едни върху други, там нямаше и половина сандък. Сега ги слагай по-равно. И ето какво още, Джоди: кокошките крият яйцата си, а може и кучетата да ги изяждат. Потърси из тревата дали няма там гнезда.

Без да престане да дъвче, Джоди слезе от стъпалата и се залови за домашната си работа. Той хвърли зърна на кокошките и видя пъл-

пъдъка, който кълвеше наедно с тях. Кой знае защо баща му се гордееше с това, че пъдпъдъците прелитат в птичия двор. Той не позволяваше да се стреля близо до къщи, страхувайки се това да не изплаши пъдпъдъците.

Когато сандъкът със съчките беше напълнен, Джоди взе своята двадесеткалибрена пушка и се запъти с нея към студения ручей в пелиновите храсталаци. Той пак пи вода, а после взе да се цели във всичко, което му се изпречеше пред очи, — в камъните, в летящите птици, в големия черен котел под кипариса, но не стреляше, защото патрони нямаше и нямаше да има, додето не навършеше дванадесет години. Джоди помнеше това и никога не насочваше цевта надолу по склона на рида. Да чакаш две години патрони и без това е доста дълъг срок. Комай всичките му бащини подаръци се съпровождаха с някакви ограничения, които до известна степен намаляваха ценността им. Това се наричаше дисциплина.

Чакаха за вечеря бащата до мръкнало. Когато той най-после влезе в трапезарията заедно с Били Бак, Джоди долови, че към техния дъх се примесва възхитителен мириз на коняк. Той се възрадва мълком, защото когато в стаята мирише така на коняк, бащата на Джоди разговаряше често с него, случваше се дори да му разправи за своите дяволии през буйните детски години.

След вечерята Джоди седна до камината и неговите срамежливо-учтиви очи се залутаха из ъглите; той чакаше кога ще разкрие баща му тайната си — Джоди беше уверен, че баща му има да съобщи нещо ново. Но трябваше да се разочарова. Баща му помахаше с пръст по посока на това място, дето седеше той.

— Лягай си да спиш, Джоди, ти ще потрябваш утре!

Това не беше много лошо. Джоди обичаше домакинските работи, които излизаха вън от границите на привичната катадневна шетня. Той погледна под краката си, и устните му мръднаха преди от тях да се отрони въпрос.

— А какво ще правим утре, ще колим свинята ли? — тихо попита той.

— Харно, харно, иди по-добре да спиш!

Като затвори подире си вратата, Джоди чу зад себе си смеховете на баща си и на Били Бак и разбра, че те за нещо се подбиват с него. А по-късно, когато лежеше в леглото, старейки се да долови нещо от неясния разговор в съседната стая, до него достигна протестиращият глас на баща му:

— Какво приказваш, Рут, аз не му давам пък толкова често подаръци!

Джоди чуваше как кукумявките ловят мишки в хамбара, чуваше как клоните на ябълката почукваха по стената на къщата. Малко преди да заспи дълбоко, някъде недалеч измуча крава.

На следното утро, щом заби триъгълникът, Джоди се облече побързо от всякога. Докато се измиваше и сресваше в кухнята, майка му сърдито му говореше:

— Не смей да отидеш никъде, най-напред закуси както трябва!

Джоди влезе в трапезарията и седна на дългата бяла маса. Той взе от тиганя една палачинка, от която се издигаше пара, сложи върху нея от пържените яйца, покри ги с втора палачинка и ги приплеска от горе с вилцата.

Влязоха баща му и Били Бак. По звука на стъпките им Джоди се досети, че и двамата са с обуца, но все пак погледна под стола, за да се увери в това. Баща му загаси газената лампа, защото беше се вече развиделяло; лицето му беше сурово, строго, а Били Бак дори не погледна Джоди. Той се стараеше да избегне срамежливия въпросителен поглед на момчето и натопи в кафето отведнаж цялата филия печен хляб.

Карл Тифлин рязко каза:

— След закуската ще дойдеш с нас.

Джоди едва се справи с яденето, струваше му се, че нещо страшно се носи в самия въздух. Най-сетне Били Бак дигна чинийката, изпи от нея кафето, което беше се разляло от филджана, изтри ръцете си о панталоните и тогава той и баща му станаха от масата и излязоха на светналия в утрото двор, а Джоди ги следваше почтително от далеч. Той се стараеше да задържи мислите си да не отиват напред, стараеше се да ги задържи в пълна неподвижност.

Майка му викна подире им:

— Карл! Гледай да не се забави, трябва да отиде на училище.

Те минаха покрай кипариса, на чийто клон висеше колецът за закланите свини, и покрай черния железен котел — значи нямаше да колят свини. Слънцето изгряваше над рида и от дърветата и постройките бяха се проточили по земята дълги тъмни сенки. Те завиха към обора направо през стърнището. Бащата на Джоди извади резето от вратата и те влязоха в обора. По пътя насам слънцето им беше светило право в лицето. В обора беше тъмно като нощ, а от сеното и конете лъхаше топлина. Бащата на Джоди се доближи до яслата.

— Ела насам — изкомандува той.

Джоди взе да различава нещо в тъмнината. Той се вгледа към яслата и бързо се дръпна назад.

Оттам го гледаше едно червеникаво жребче — пони. Неговите наострени уши стърчеха напред, в очите му гореше непокорен огън. Козината на понито беше груба и гъста, като на ердел*), гривата дълга и замотана. Конвулсия стисна гърлото на Джоди, той се задъха.

— Трябва да го изчистиш както трябва, — каза баща му — и ако някога чуя, че не храниш жребчето или не разтребваш яслата му, веднага ще го продам.

Джоди не можеше повече да гледа очите на понито. Той пренесе поглед върху ръцете си, после плахо попита:

— За мене ли е?

Никой не му отговори. Той простря ръка към жребчето. Сивият нос се протегна към ръката му, поемайки шумно въздух с ноздрите си, а след това горната бърна се подигна и силните зъби прехапаха пръстите на Джоди. Понито тръсна глава и сякаш се засмя от удоволствие. Джоди погледна посинелите си пръсти.

— Да-а, — каза той с гордост. — Да-а, здравата хапе!

*) Порода полицейско куче в Англия.

Мъжете се разсмяха, почувствуваха очевидно облекчение. Карл Тифлин излезе от обора и закрачи нагоре по склона на рида — той беше смутен и му се искаше да бъде сам, — но Били Бак остана в обора. Да се говори с Били Бак беше по-лесно. Джоди попита отново:

— За мене ли е?

Били заговори с тона на опитен коняр:

— Разбира се, за тебе! Само виж, за него трябва гледане, трябва да се дресираща. Аз ще ти покажа, как се прави това. То е жребче. Рано е още да се язди.

Джоди пак протегна ухапаната си ръка, и тоя път червеникавото пони си позволи да си почеше носа.

— Трябва да му се даде морков — каза Джоди. — Къде го купихте?

— На разпродажбата при шерифа — отговори Били Бак. — В Салинас фалирал един пътуващ цирк, не могли да си платят дълговете. Шерифът разпродаваше имуществото им на търг.

Понито източи шия и, като тръсна глава, отхвърли настрана кичура косми, който закриваше бесните му очи. Джоди прокара ръка по носа му, после тихо попита:

— А . . . няма ли седло?

Били Бак се засмя:

— Аз пък забравих. Да вървим!

В сайванта той сне от куката едно малко седло, покрито с червен марокин.

— То е цирково — пренебрежително каза Били Бак. — В храсталците не ще отидеш далече с него. За това пък го купихме евтино.

Джоди не вярваше на себе си, боеше се да гледа седлото, боеше се да промълви дума. Той поглади с крайчеца на пръстите си червения марокин и след дълго мълчание каза:

— Все пак то ще му стои красиво.

Той се мъчеше да си спомни най-величественото и прекрасно нещо от всичко, което знаеше.

— Ако още не го наричат никак, аз му измислих име — каза той. — Планина Габилан.

Били Бак разбираше какво чувства в тоя миг Джоди.

— Май че е длъжко. А защо да не е просто Габилан? Габилан значи сокол. Хубаво име. — Били се разнежи. — Ако събереш косми от опашката му, ще ги заплетат и ти ще имаш ласо.

На Джоди се искаше да се върне назад в обора.

— Как мислиш, ще мога ли да го закарам в училище да го покажа на децата?

Но Били поклати глава.

— То не знае още какво е юзда. Ние се измъчихме по пътя с него. Трябваше да го теглим насила. А и ти време е вече да отиваш на училище.

— Ще доведе днес децата, нека погледат — каза Джоди.

Същия ден шест момчета, навели глави, като махаха лакти и дишаха шумно, със свирене се юрнаха от рида половин час преди обикновеното време. Те профучаха покрай къщата и свиха към обора направо през стърнището. И там, изумени, се спряха пред понито и гледаха Джоди с очи пълни с необикновен възторг и необикновена почит. До тоя час Джоди бе едно момче в обикновен гашоризник и синя блуза,

по-тихо от много момчета, което дори подозираха в страхливост. Но сега той стана съвсем друг. Някъде от далечината на хилядилетията долетя до него онова уважение, което изпитва пешеходецът към конника. Те чувстваха, че човекът възседнал на кон е и духовно и физически повече от човека, който върви пеша. Те знаеха, че една чудесна сила е издигнала някога равния на тях във всичко Джоди и го е поставила над тях.

Габилан протегна глава от мястото си и подуши момчетата.

— Защо не го яздиш? — завикаха те. — Защо не му заплетеш панделка в опашката като в панаира? Кога ще почнеш да го яздиш?

Джоди доби кураж. Той също почувствува в себе си величието на конника.

— Не, рано е за него. Не бива още да се язди. Аз ще го разгонвам на пайван. Били Бак ще ме научи.

— И ние ли няма да можем да го поводим малко?

— Та той не знае още какво е юзда — каза Джоди. Нему се искаше да няма никой при него, когато ще изведе за пръв път понито от обора. — Елате да ви покажа седлото!

При вида на червеното марокиново седло момчетата онемяха, седлото ги досущ порази.

— В храсталаците с такова седло няма да отидеш далече — поясни Джоди, — но все пак то ще му стои красиво. А ако отида в храсталака, ще мога и без седло.

— Как ще впримчиш кравата с ласо, ако няма седло да го завържеш?

— Ех, аз може да имам още едно седло, за всеки ден. Татко иска да му помагам в стадото.

Той им даде да попишат червеното седло, показва им юздата с медния начелник и големите медни плочи. Юздата беше просто за приказ и чудо. Време беше вече момчетата да си отидат и всяко от тях прехвърляше на ум съкровищата си, като търсеше онова, което нямаше да бъде срамно да предложи за позволение да поизпрати на червеникавото пони, щом настане времето да се оседлае.

Джоди се зарадва, когато те си отидоха. Той сне от гвоздеа четката и чесалото, отмести резето и предпазливо влезе в обора. Понито блясна с очи и бързо се обърна, като се приготви да го ритне. Но Джоди се допря до рамото му, почеса високата му извита шия, досущ като Били, и каза провлечено с низък гръден глас: „О-о, кончето ми...“ Понито полека-лека отпусна напрегнатите си мускули. Джоди захвана да го чисти с четката и чесалото, и скоро върху пода се натрупа купчина попадали косми, а червеникавата козина на понито се покри с блясък. Джоди не можеше никак да свърши, все му се струваше, че го е чистил малко, че трябва по-хубаво. Той заплете гривата му на плитки, заплете и кичура над очите му, после пак ги разчеса и пригладя с четката.

Джоди не чу как в обора влезе майка му. Тя дойде сърдита, но като видя понито и заетия с него Джоди, почувствува изведнаж сърцето й да се налива с гордост.

— А забрави ли за съчките? — меко попита тя. — Скоро ще се стъмни, а въпреки няма ни една треска, а и кокошките не са нахранени.

Джоди остави бързо четката и чесалото.

— Забравих, мамо.

— Занапред нека направим така: ти най-напред ще свършиш всичките си работи, тогава няма нищо да забравиш. Ако човек не ти напомня, ти сега все ще забравяш.

— Мамо, може ли да му откъсна моркови?

Тя помисли, преди да му отговори.

— Защо пък. . . Само младите не късай, избирай, който е по-едър!

— От моркова кожата става като копринена — каза Джоди, и тя отново почувствува прилив на някаква необикновена гордост.

Откакто в ранчото доведоха понито, Джоди не чакаше да забие триъгълникът, за да стане от леглото. Той се вдигаше преди да се събуди майка му, обличаше се и тихичко отиваше в обора да види Габилана. В сивата предутринна тишина, когато земята, пелинът, сградите, дърветата бяха като на негатив, в два цвята — сребристо-сив и черен. Джоди се запътваше крадешком към обора край дремещите камъни и дремещия кипарис. Пуйките, покачили се по дървото за да не попаднат в ноктите на чакала, крякаха със сънливи гласове. Полята проблясваха сиви, сякаш покрити със скреж, и следите на зайците и полските мишки личеха отчетливо по росата. Добродушните псета излизаха от колибките си, още вдървени от съня, с щръкнала козина на врата и глухо ръмжеха. После, подушили Джоди, и двете — Безделникът с дебелата дълга опашка и бъдещият овчар — Злосторникът, вирваха нагоре опашки, приветливо помахваха с тях и лениво се връщаха всяко в своето топло леговище.

Всичко изглеждаше тъй необикновено в тия часове, а самото пътешествие до обора беше сякаш продължение от съня. Първите дни Джоди изпитваше удоволствие да се измъчва по пътя: да мисли, че няма да намери Габилана в яслата или, което беше още по-лошо, да открие, че никога не го е имало там. Джоди се изтезаваше и с други сладостномъчителни мисли. Той си въобразяваше ту че плъхове са прогризали дупки в червеното седло, ту че мишките са оскубали на Габилана цялата опашка и тя е станала тънка и корава. Последните няколко метра Джоди обикновено се впускаше в бяг. Отместваше ръждясалото резе и влизаше в обора, но дори и когато вратата се открехваше съвсем безшумно, Габилан все го гледаше над преградката. Габилан тихо цвилеше и удряше с предната си нога пода, а в очите му светкаха алени искри, сякаш там тлееха въглени от дъбови дървета.

През дните, когато на полето имаше работа, Джоди заварваше Били Бак в обора да чисти и впряга конете. Били заставаше до него, дълго гледаше Габилана и разказваше на Джоди разни работи за конете. Той казваше, че конят си пази най-много нозете, затова трябва да се гладят копитата и глезените му, за да престане да се бои. Той разправяше на Джоди, как конете обичат да говорят хората с тях. С понито също беше потребно да се говори и да му се обяснява всичко. Били не беше сигурен дали конят разбира всяка казана му дума, но колко много конят разбираше всичко, беше трудно човек да си представи. Конят няма никога да се гали напразно, ако обича човека и този човек му обяснява всичко. Били привеждаше много примери. Ето, да речем, един кон е капнал от умора, ще падне; достатъчно е само да му обясниш, че скоро ще стигне въщи и той изведнаж се ободрява. А на, друг се е уплашил и от страх не мръдва нито напред, нито назад;

яздачът му обяснява, че няма от какво да се бои и мигом всичко е на ред. През време на тия утринни беседи Били Бак нарязваше около двадесет-тридесет сламчици с еднаква дължина и ги затъкваше зад корделата на шапката си. През деня, когато му се поискаше да почовърка зъбите си, или да подъвче нещо, той имаше винаги под ръка сламчица.

Джоди слушаше внимателно: той знаеше, па и цялата околност знаеше, че Били е майстор в конските работи. Били имаше свой собствен кон — жилаво индийско пони с глава прилична на чук, и тоя кон печелеше първите награди на състезанията. Били умееше да впримчи някое младо биче със своята *giata**), да го улови с двоен клуп за единия рог и да се спеша, по-нататък понито вече само разкарваше и изтощаваше бичето, както рибарят изтощава рибата на въдицата, без да отслаби *giata* до тогава, докато бичето не паднеше и не прекратеше по тоя начин борбата.

Сутрин, след като почистеше понито с четката и чесалото, Джоди отваряше преградката и Габилан профучаваше покрай него и препускаше от обора в гонището. Там той описваше един кръг след друг в галоп и понякога правеше скок и се отпускате на изправени нозе. Той замираще на място, треперейки цял, наострил уши, и в присторена уплаха поглеждаше накриво и обръщаше толкова настрана очите си, че само бялото им блестеше. После, като пръхтеше, приближаваше се до коритото и потапяше до ноздрите носа си във водата. В тия минути Джоди беше горд, като го гледаше, — той знаеше, че за коня съдят по това как той пие. Лошият се докосва до водата само с бърни, а добрият потапя цялата си муцуна, като оставя отвън само ноздрите, за да може да диша.

И Джоди стоеше без да сваля очи от Габилана, и виждаше в него онова, което никога не беше забелязал в другите коне: равните, спускащи се надолу мускули на кълката, жилите на задницата, които се стягаха във възли като свита в юмрук ръка, и лъска, който слънцето даваше на червеникавата козина. Тъй като виждаше цял живот коне около себе си, Джоди никога не се вглеждаше особено в тях. Но сега той виждаше подвижните уши, които придаваха израз на муцуната, и не един постоянен, а разни. Понито разговаряше с ушите. Спроти това как му стоеха ушите, можеше да се съди какво е отношението му към тази или онази вещ. Понякога те стърчеха изпънати нагоре, понякога лениво висеха надолу. Отдръпваха се назад, когато се плашеше или сърдеше, устремяваха се напред, когато беше от нещо заинтересуван, доволен или изказваше любопитство; положението на ушите съответствуваше точно на усещанията му.

Били Бак удържа думата си. Рано през есента те пристъпиха към тренировка. Започнаха с повода, и това беше най-мъчно, защото беше начало. Джоди държеше в ръцете си един морков, увеличава, примамваше с него Габилана и го теглеше за повода. Понито се опираше с четирите си нозе в земята, като че беше виччо**), чувствувайки, че го влекат нанякъде. Но скоро той постигна тая наука. Джоди ходеше из

*) Ласо

**) Магаре

цялото ранчо и водеше със себе си Габилана. Постепенно той захвана да разхлабва поводата и понито следваше подир него само, без принуда.

После започна тренировката с пайван. Тая работа вървеше по-бавно. Джоди стоеше в средата на кръга с дълго въже в ръката. Той изплякваше с език и понито тръгваше шагом по кръга. Изплякваше втори път, понито се впускаше в тръс, после трети път и понито преминаваше в галоп. Габилан правеше кръг след кръг, като удряше копита и се наслаждаваше на тичането си. После Джоди извикваше: „Стоп!“ — и понито спираше. Не беше потребно много време, за да се научи Габилан да върши всичко това без запъване. И все пак имаше случаи, когато той се държеше невъзможно лошо. Хапеше Джоди за бедрата, настъпваше го по краката. Случваше се да присвие уши и да понечи да ритне момчето. И след всяка такава постъпка Габилан се стъписваше назад и сякаш се смееше мълком на себе си.

Вечер край огнището Били Бак плетеше ласо. През цялото това време Джоди събираше конски косми в една торбичка и всяка вечер сядаше до Били и следеше бавно напредващата работа. Били засукваше по няколко косъма заедно, после вземаше по две такива нишки на своята длан и от тях плетеше ласото. Като завършеше едно парче, Били го притъпкваше с крак, за да стане ласото кръгло и кораво.

Тренировката с въжето бързо вървеше към своя край. Бащата на Джоди дойде да погледа как понито ту се спира, ту отново тръгва по кръга в тръс или галоп и това не му се хареса.

— Още малко, и то ще се дресира — недоволно каза той. — Не обичам дресираните коне. Правят всякакви фокуси, а . . . а няма благородство за грош в тях. Дресиран кон ли е, артист ли е — не търси в него ни благородство, ни характер! — И баща му добави: — Приучи си го ти на седло, да ти бъде мирна главата.

Джоди със всички сили се затече към сайванта. Още няколко дни преди това той взе да си премерва седлото, като го слагаше върху магаренцето за рязане на дърва. Той ту скъсяваше, ту отпускаше пак стремената и все не можеше да установи необходимата дължина. По някой път, яхнал магаренцето, Джоди излизаше далеко зад пределите на сайванта, окичен по стените с хомути, подпруги и юзди. Край него се носеха полетата — той ги гледаше и слушаше тропота от копитата на препускащия в галоп жребец.

Трудна работа беше да се оседлае понито първия път. Габилан присядаше на задните си нозе, изправяше се и хвърляше седлото, като не даваше дори да му стегнат подпругата. Трябваше да се захваща безполезно отново и отново — дотогава, додето понито не се съгласи да търпи седло на гърба си. С подпругата също не беше лесно. Всеки ден Джоди я стягаше все по-здраво и най-сетне седлото престана да безпокои понито.

После дойде редът на юздата. Били каза, че на първо време ще трябва да се тури парче сладък корен в устата на Габилана, за да се приучи постепенно да държи зъбника. Той поясни:

— Разбира се, със сила всичко може да се добие, но за коня няма да има полза от това. Вечно ще се бои той от нещо. А така всичко ще мине спокойно, без принуждение.

Когато за първи път туриха юзда на понито, то непрестанно въртеше глава и така буташе с езика си зъбника, че на ъглите на бърните му се появи кръв. Той търкаше муцуната си в яслите и се мъчеше да сваля юздата. Предеше с уши, очите му се наляха с кръв от страх и ярост. Джоди тържествуваше, защото знаеше, че само най-негодният кон не се бунтува против тренировката.

И тръпки побиваха Джоди само като си помислеше, как ще седне на седлото. Понито навярно ще го събори. Нищо позорно няма в това. Той ще се опозори в тоя случай, ако не скочи веднага на крака и не седне в седлото. Той често сънуваше как се търкаля в праха и плаче и не може да събере сили да възседне понито. Срамът, изпитан в съня, обикновено не го оставяше до вечерта.

Габилан растеше бързо. Той не беше вече дръглестото жребче — разхубави се, гривата му стана по-дълга и потъмня. Чесалото и четката направиха козината му гладка и лъскава като оранжево-червен лак. Джоди му мажеше копитата с масло и постоянно ги чистеше да няма пукнатини по тях. Ласото беше комай готово. Бащата на Джоди му подари едни стари шпори, сви ги от страни, подряза ремъците, скъси синджирчетата спроти крака. И ето един прекрасен ден Карл Тифлин каза:

— Не мислех че твоето пони ще израсте така скоро. Може би в Деня на благодарността*) ще можеш да го изпиташ. Е как, няма ли да паднеш?

— Не знам — срамежливо каза Джоди. До празника оставаха всичко три дни. Джоди се надяваше, че този ден няма да вали дъжд, защото червеното седло можеше да се развали от дъжда.

Габилан вече знаеше и обичаше своя стопанин. Той посрещаше Джоди с цвилене, когато Джоди отиваше към него през стърнището, и се притичваше от ливадата на подсвиркването му. Джоди имаше винаги приготвен за него морков.

Били Бак неуморно учеше Джоди на правилата на язденето:

— Веднаж качиш ли се на седлото, стискай корема на коня с коленете си и дръж ръцете си по-далече от лъка на седлото. Ако те събори, не се отчайвай. За всеки яздач ще се намери такъв кон, който да може да го събори, дори и за най-добрия. Веднага се метвай пак, не му давай да важничи. А после, ще видиш, няма вече да те събаря, ще видиш — няма и да посмее. Ето как трябва да се постъпва с тях!

— Да даде Бог да не вали дъжд — каза Джоди.

— Та като вали? Боиш се да не се уваляш в калта ли?

Това беше отчасти вярно, но освен от това Джоди се страхуваше да не би Габилан да се изправи на задните си крака, да се подхлъзне, да го затисне и да му счупи краката или бедрото. Джоди беше виждал такива случаи, виждал беше как яздачите се гърчат на земята като смачкани бубулечки и го беше страх още от сега.

Той се упражняваше на магаренцето за рязане на дърва как трябва да държи поводите и шапката: поводите в лявата ръка, шапката в дясната. Ако ръцете му бъдат заети, той няма да се хване за лъка на седлото, когато почувствува, че се свлича. Той не искаше и да помисля какво ще бъде, ако се хване за седлото. Баща му и Били Бак сигурно ще престанат да говорят с него — толкова ще се срамуват заради него.

*) Американски религиозен празник

Всички ще узнаят за това, и майка му също ще се срамува. А в училището. . . За това дори да се помисли е страшно.

Той захвана да се вдига на единия си крак на стремето, но да прехвърли другия през гърба на Габилана все още не се решаваше. Това беше забранено до празника.

Всеки ден той оседлаваше понито и все по-здравео стягаше подпругата на червеното седло. Понито се беше вече научило да издува корема си до неестествени размери, когато стягаха подпругата, и да изпуска въздуха, когато беше вече затегната токата. Джоди го водеше към храсталаците с пелин и го поееше от кръглата зелена бъчва; водеше го по стърнището на върха на рида, отдето се виждаха геометрически правилните квадрати на нивите, дъбовете изгризани отдолу от овцете, и бялото градче Салинас. По някой път те се промъкваха през пелиновия гъсталак и излизаша на малките площи гола земя, които пелинът ограждаше с такава плътна стена, че изглеждаше като че целият свят се е отдръпнал някъде далеч и от предишния не е останало нищо — само късче небе и пръстенът от пелин. Габилан обичаше тези пътешествия и изразяваше своето удоволствие с това, че вирваше високо глава и издуваше треперещите си от любопитство ноздри. Когато Джоди и Габилан се завръщаха от своите експедиции, и от двамата лъхаше острата миризма на пелина, през който бяха си пробивали път.

Времето, което оставаше до празника, се изнизваше бавно, но зимата настъпи бързо. Облаци обложиха цялото небе и дни подред висяха над земята, като закачваха върховете на ридовете, а нощем пронизително виеше вятърът. Сухите дъбови листа везден падаха върху земята и най-сетне съвсем я застлаха, но дърветата стоеха все същите, те не семеняха.

Джоди много искаше да не вали до празника, но дъждовете все пак започнаха. Кафявата земя стана тъмна, дърветата влажно проблясваха. Късото стърнище почерня, купите сено стоеха сиви под дъжда, а мъхът по покривите, през лятото сив като гущер, сега преливаше в ярки жълто-зелени цветове. През цялата тази дъжделива седмица Джоди държеше понито в сухия обор и само когато се връщаше от училище, го извеждаше да се поразтъпче малко и да го напои с вода от коритото в горното гонище. Габилан нито веднаж не остана под дъжда.

Влажното време се задържа до поникването на новата трева. Джоди ходеше на училище с мушам и къси гумени ботуши. И изведнаж една заран в небето ярко заблестя слънцето. Като разтребваше обора, Джоди каза на Били Бак:

— Какво ще кажеш, ако оставим Габилана в гонището, когато тръгна за училище?

— Нека пък се погрее на слънчицето, — подкрепи го Били. — Животното не обича дълго да стои затворено. Аз и баща ти ще отидем да разчистим вадата, листата съвсем са я затрупали. — Били тръсна глава и почовърка със сламчица зъбите си.

— А, ако завали? . . — нерешително каза Джоди.

— Едва ли ще вали. Поваляло е вече както трябва. — Били запретна ръкави и шракна с ластиците. — А ако завали, ситният дъжд няма да навреди на коня.

— Все пак, ако завали, вкарай го в яслата. Нали, Били? Боя се да не се простуди, тогава няма да можем да отидем на празника.

— Харно. Ако не се забавим там, ще се погрижа за него. Но не, днес няма да вали дъжд.

И Джоди потегли за училище, като остави Габилана в гонището. Били Бак бъркаше рядко. Той не можеше да сбърка. Но тоя ден той предсказа времето неправилно, защото скоро подир пладне над хълмовете се събраха облаци и рукна дъжд. Джоди чу как по училищната стряха затропаха първите дъждовни капки. Той искаше да вдигне ръка, да поиска позволение да отиде в нужника и, почувствувал се на свобода, да се юрне към къщи и отведе понито в обора. Наказанието нямаше да го отминие нито в училище, нито вкъщи. Той се отказа от своя план и се успокои, като си спомни уверенията на Били, че от дъжда няма да стане зле на коня. Щом свършиха уроците, той се затече към къщи през тъмната пелена на дъжда. От насипа по двете страни на пътя се стичаха надолу поточета мътна вода. Студеният поривист вятър гонеше напреде си полегатите струи. Джоди тичаше към къщи, като шляпаше по чакъла на шосето.

От върха на рида той видя в гонището жалко оклюмалия Габилан. Неговата потъмняла до черно козина беше набраздена от дъждовните струи. Той стоеше отпуснал глава, обърнат с задницата си към дъжда и вятъра. Джоди с всичка сила се спусна от хълма, разтвори вратата на обора и, като хвана измокреното пони за кичура косми на челото, вкара го в обора. После намери чувал и разтърка с него мократа кожа на Габилан, разтърка му нозете и глезените. Габилан търпеливо понасяше всичко това, но по тялото му, като пориви на вятър, пробягваха тръпки.

Като изтри понито колкото можеше до сухо, Джоди се завтече вкъщи, донесе в обора кофа гореща вода и насипа в нея зърна. Габилан не беше много изгладнял. Той цедеше горещата ярма, без да проявява особен интерес към нея, и все още потреперваше. От влажния му гръб се вдигаше пара. Беше вече почти тъмно, когато Били Бак и Карл Тифлин се върнаха вкъщи.

— Ние мислехме да изчакаме дъжда у Бена Херч, а той като заваля, та цял ден — поясни Карл Тифлин.

Джоди погледна с укор Били Бак, и Били се почувствува виновен.

— Ти каза, че няма да вали, — укори го Джоди.

Били обърна очи настрана.

— Такова е годишното време, че не можеш да отгатнеш —⁹ каза той, но обяснението прозвуча неубедително и Били сам разбра това.

— Понито се измокри, измокри се до кости.

— Ти изтри ли го?

— Да, разтрих го с чувала и му насипах зърна в гореща вода. Били удобрително махна с глава.

— Как мислиш, Били, простудил ли се е?

— От такъв дъжд няма опасност, — успокои го Били.

Бащата на Джоди се намеси в разговора и прочете на момчето къса лекция.

— Конят — каза той — не е домашно кученце. — Карл Тифлин ненавиждаше всичко изнежено, немощно, и се отнасяше с дълбоко презрение към чуждата безпомощност.

Майката на Джоди подаде на масата паница с печено месо, варени картофи и варена тиква, и стаята се изпълни с пара. Седнаха да вечерят. Карл Тифлин продължаваше да мърмори против ония, които гледат животните и хората, и ги изнежват.

Били Бак все още не можеше да се помири със своята грешка.

— Ти покри ли го с чула? — попита той

— Не, с чували. Чула не намерих.

— Хайде да се навечеряме и ще отидем при него заедно да го покрием с чула.

Били почувствува, че му олекна малко на сърцето. Когато бащата на Джоди седна до камината, а майка му се зае да мие съдовете, Били намери фенера и го запали. Той и Джоди тръгнаха из калта за обора. В обора миришеше на хубаво, беше тъмно и малко душно. Конете все още дъвчеха даденото им вечерта сено.

— Дръж фенера! — изкомандува Били.

Той попила нозете на Габилана, прекара длан по кълките, за да види не са ли те горещи. После долепи буза до сивата му муцуна, обърна клепачите, погледна очните ябълки, погледна жлебените, като подигна горната му бърна и пъкна пръст в ухото му.

— Да, нещо не е весел — каза Били. — Трябва да го разтрием както трябва.

Били взе чувала и започна да разтрива отначало нозете на Габилана, после гърдите и врата. Габилан се отнесе към това с някаква странна безучастност. Той търпеливо оставяше да го разтриват. Като свърши разтриването, Били донесе от сайванта стария платнен чул, наметна с него гърба на понито и завърза вървите на шията и гърдите.

— До утре съвсем ще се оправи — каза Били.

Когато Джоди се върна вкъщи, майка му вдигна глава от работата си и го изгледа.

— Отдавна е време да спиш — каза тя. После го хвана за брадичката с загрубялата си ръка, отмахна косите, които падаха над очите му, и каза: — Не се тревожи за понито си. То ще се поправи. Били разбира всичко по-добре от кой да е ветеринарен лекар.

До тая минута Джоди не подозираше, че майка му вижда неговата тревога. Той меко се отскубна от нея и, като се отпусна на колене до камината, застоя се там до тогава, докато не взе да се напича коремът му. Той се напече както трябва и отиде да си легне, но да заспи беше мъчно днес. Той се събуди и му се стори, че е минало много време. В стаята беше тъмно, макар прозорецът да беше посивял, както това става призори. Той стана от кревата, потърси гащоризника си, мушна опипон крака си в панталона, а в това време в съседната стая часовникът удари два. Джоди сложи гащоризника на стола и отново си легна. Когато се събуди за втори път, беше вече съвсем светло. За пръв път в живота си Джоди беше се успал и не беше чул тригълника. Той рипна от леглото, облече се набързо и излезе от стаята, като закопча по пътя яката на блузата си. Майка му го изпрати с поглед и отново спокойно се залови за работата си. Очите ѝ станаха замислени и добри. От време на време тя едва забележимо се усмихваше, но това не изменяше израза на очите ѝ.

Джоди хукна към обора. Още от средпът той дочу онези звуци, от които предварително се страхуваше, — суха, пресипнала конска каш-

лица. Той ускори вървежа си. В обора при понито стоеше Били Бак. Били разтриваше нозете му със силните си мускулисти ръце. Той подигна глава и весело се усмихна.

— Простудил се е малко, това е всичко — каза Били. — Ще го полекуваме и след два дни всичко ще мине.

Джоди погледна Габилана. Очите му бяха полузатворени, клепачите бяха се подули и възпалили. В ъгълчетата на очите беше се набрала засъхнала гной. Ушите му бяха провиснали настрана, главата му беше ниско отпусната. Джоди вдигна ръка, но понито не се протегна към нея. То се изкашля, като се подаде напред с цялата си снага. От ноздрите му на прозрачна струйка се стичаше слуз.

Джоди погледна Били Бак.

— Той много силно е заболял, Били.

— Аз ти казвам: простинал е малко, — упорствуваше на своето Били.

— Ти иди да закусиш и тръгвай на училище! Аз ще се погрижа за него.

— А ако ти се яви друга работа? Ако трябва да си идеш от тука?

— Не, няма да си ида. Няма да го оставя. Утре е събота. Утре седи при него, ако ти се ще цял ден.

Били беше направил още една грешка и това не му даваше мира. Сега понито трябваше да се излекува на всяка цена.

Джоди се върна вкъщи и с отсъстващ вид седна на масата. Яйцата и месото бяха вече изстинали и бяха се покрили с лой, но той не забеляза това. Изяде обикновената си порция. Не помоли дори да му позволят да остане дома и да не ходи на училище. Като му прибираше чинията, майка му подигна косите от челото му.

— Били ще остане при твоето пони, — уверено каза тя.

Той тъгува в училище, без да чака кога ще свършат уроците. Не можеше да отговори на нито един въпрос, не можеше да прочете нито един ред. Не се решаваше дори да каже някому, че понито е заболяло, защото се боеше да не му стане от това още по-зле. И когато уроците свършиха, запъти се към къщи, мислейки с ужас за това, което го очакваше там. Той вървеше бавно и скоро изостана от другарите си. Искаше му се да върви, да върви и така никога да не стигне в ранчото.

Били беше в обора, както бе обещал, но понито беше още по-зле. Очите му почти бяха се закрили, дишането му със свирене се изтръгваше от гърдите му, сякаш се промъкваше през някаква преграда в носа. Мътна ципица покриваше онази част от очната ябълка, която се виждаше изпод клепачите. Надали понито можеше да види нещо сега. То пръхтеше от време на време, но от това носът му се запушваше още повече. Джоди погледна с тъга козината му. Тя беше разрошена, непочистена и бе изгубила целия си лъсък. Били стоеше мълчаливо до преградката. Джоди никак не искаше да разпитва, но беше длъжен да знае истината.

— Били, той... той ще се поправи ли?

Били пхна ръката си през напречните греди и похвана Габилана под скулите.

— Попипай ето тук, — каза той и сложи пръстите на Джоди върху големия оток под долната челюст на Габилана. — Когато стане още по-голям, ще го разрежа и тогава ще му поолекне.

Джоди се дръпна бързо, защото беше слушал за такива отоци.
— А какво му е?

Били не искаше, но трябваше да отговори. Той не биваше да прави грешка трети път.

— Мит — отсечено каза Били. — Но ти не се тревожи! Ще го излекуваме. Аз съм виждал и по-лоши от Габилана, и нищо — оздравяваха. Сега трябва да му направим парна вана. Можеш да ми помогнеш.

— Добре — с нещастен глас каза Джоди. Той тръгна подир Били към сандъка с овеса и взе да гледа как Били приготвя чувала за парната вана. Това беше една дълга торба с ремъци, които се затегаха зад ушите. Били напълни едната трета от торбата с трици и прибави две кривачки сух хмел. Всичко това той заля с неголямо количество карбол и терпентин.

— Сега ще забъркам това, а ти тичай вкъщи, донеси котлето с врялата вода! — каза Били.

Когато Джоди се върна с котлето гореща вода, Били стегна зад ушите на Габилан горните ремъци и му намести плътна торбата. После заля готовата смес с врялата вода през един неголям страничен отвор. Нахлу силна пара и понито отскочи назад, но изпаренията проникнаха в носа и дробовете му и полека-лека прочистиха носа и гърлото му. Той шумно въздъхна. Нозете му трепереха като в треска, очите му се затваряха от лютата пара. Били доля в торбата вряла вода и я поддържа още петнадесет минути. Най-сетне сложи котлето на пода и свали от Габилана торбата. Видът на понито изведнаж се подобри. Сега то дишаше свободно и очите му бяха се отворили по-широко.

— Видиш ли как помогна! — каза Били. — Сега пак ще го наметнем с чула. Може би до зарана съвсем ще се поправи.

— Аз ще остана с него през нощта — каза Джоди.

— Не, няма смисъл. Аз ще си донеса одеалото и ще легна тук върху сеното. Ти ще бъдеш утре с него, и ако дотрябва, ще му направиш парна вана.

Свечеряваше се вече, когато отидоха вкъщи да вечерят. Джоди дори не беше помислял кой е нахранил вместо него кокошките и събрал съчки в сандъка. Той се упъти покрай къщи към тъмните храсти на пелина и се напи с вода от бъчвата. Изворната вода беше толкова студена, че от нея го заболяха зъбите и го побиха тръпки. Небето над ридовете беше все още светло. Джоди видя един сокол, който летеше така високо, че лъчите на залязващото слънце го удържаха право в гърдите и той цял светеше като искра. Два черни дрозда се носеха подир него и когато връхлитаха своя враг, също проблясваха на слънцето. На запад пак се трупаха облаци.

Докато семейството вечеряше, бащата не пророни дума. Но когато Били Бак взе одеалото си и отиде да спи в сайванта, Карл Тифлин накладе буен огън в камината и захвана да разказва разни истории. Той разказа за дивия човек с конска опашка и конски уши, който тичал навсякъде гол-голеничък; разказа за полузайците-полукотките, които се въдят в Моро Кохо и качват по дърветата да ловят птици. Той извади от небитието знаменитите братя Максуел, които се натъкнали на златоносна жила и така изкусно скрили всичките й следи, че после и пами нищо не могли да намерят.

Джоди седеше, подпрял с ръце брадата си, устните му нервно потрепераха и в края на краищата баща му разбра, че той слуша не много внимателно.

— Не е ли смешно? — попита той.

Джоди се разсмя от учтивост и каза: — Смешно е, сър.

Баща му се разсърди и обиди. Тая вечер той не разказа повече нищо.

Като поседя до камината още няколко минути, Джоди взе фенера и се запъти към обора. Били Бак седеше на сеното; дишането на понито беше малко прихрипнало, но то се чувствуваше, явно, много по-добре. Джоди постоя до него, като гладеше с пръсти разрошената му червеникава козина, после взе фенера и се върна вкъщи. Когато си беше вече легнал в леглото, в стаята влезе майка му.

— Ти добре ли се зави? Отиваме към зима.

— Да, мамо.

— Тогава помъчи се да заспиш. — Тя, явно, се колебаеше, постоя още няколко минути в нерешителност. — Понито ще оздравее — каза тя.

Джоди се беше изморил през деня. Той заспа скоро и не се събуди до разсъмване. Сутринта заби тригълникът и Били Бак се приближи към къщи, преди Джоди да успее да изкочи на двора.

— Как е той? — попита Джоди.

Били винаги се нахвърляше на закуската си с жадност.

— Нищо. Днес ще му разрежа буцата. Тогава може да му поолекне.

След като закуси, Били взе най-добрия си нож с тънък като игла връх. Дълго точи той блестящото острие на малък точилен камък. Не един и не два, а няколко пъти опитва върха и острието о мазолестата кора на палеца си и най-сетне прекара ножа по горната си устна.

По пътя за обора Джоди забеляза как бързо пораства младата трева и как бързо чезне старото стърнище под самораслека. Утрината беше студена и слънчева.

Като погледна Габилана, Джоди изведнаж разбра, че му е станало по-зле. Очите му се бяха затворили от спечената корица гной. Той стоеше, отпуснал толкова низко глава, че почти допираше нос до сламената постилка. При всяко негово издишване се чуваше стон, дълбок търпелив стон.

Били подигна слабо клюмналата глава и бързо направи разреза. Джоди видя как от раната шурна жълта гной. Той държеше главата на Габилана, докато Били мажеше разреза с карболова мас.

— Е, сега ще му олекне — уверено каза Били. — Цялата болест иде от тази жълта мръсотия.

Джоди изглежда Били Бак, без да вярва на думите му.

— Много ли е болен?

Били дълго мисли, преди да му отговори. Той беше готов да му подхвърли с небрежен тон някакво успокоение, но обаче се удържа.

— Да, силно — каза той най-сетне. — Но аз и по-болни съм виждал, а и те оздравяха. Ако не хване възпаление в белите дробове, тогава ще го излекуваме. Ти постой тука. Влоши ли се, повикай ме!

Били си отиде, и Джоди дълго стоя при понито, като го гладеше зад ушите. Понито не си подръпваше вече главата както по-рано, когато беше здраво. Стоновете, които съпровождаха всяко негово издишване, звучаха все по-глухо и по-глухо.

Безделникът надникна през вратата на обора, помахна предизвикателно дебелата си опашка и неговият здрав вид така разсърди Джоди, че той грабна от пода една суха черна буца пръст и удари с нея кучето. Безделникът с вой избяга да лиже ударената си лапа.

Били Бак се върна към пладне и направи на Габилана още една парна вана. Джоди очакваше да поолекне на понито и този път. Дишането му стана малко по-свободно, но то не подигна вече глава.

Времето се нижеше бавно. В края на деня Джоди се отби вкъщи, донесе оттам възглавници и си нагласи легло на сеното. Той не поиска разрешение за това. По това, как майка му го беше погледнала, Джоди разбра, че сега ще му позволят комай всичко. Той запали фенера за през нощта и го окачи на телта до яслата. Били му заръча от време на време да разтрива нозете на Габилана.

Вятърът, който излезе към девет часа, виеше около обора. Въпреки тревогата си, Джоди почувствува, че го обзема сън. Той се вмъкна под одеалото и задрема, но дрезгавите стонове на Габилана проникваха и в сънищата му. И Джоди чу също как някъде нещо се сгромоляса и тоя грохот от сгромолясването продължаваше безкрайно и най-сетне го разбуди. В обора се разхождаше вятърът. Джоди скочи и погледна по коридора между яслите. Вратата беше широко разтворена и понито не беше в обора.

Той грабна фенера, изкочи срещу вятъра и видя Габилана, който кретаеше някъде из тъмнината, отпуснал глава, и бавно местеше нозе като автомат. Джоди се доближи до него, хвана го за кичура, и Габилан покорно се остави да го отведе в обора. Той стенеше по-силно, дишането със свирене се изтръгваше от ноздрите му. Джоди не спа повече тази нощ. Пресипналото дишане на понито ставаше все по-силно и по-проточено.

Джоди се зарадва, когато Били Бак влезе на разсъмване в обора. Били дълго гледа понито, сякаш за пръв път го виждаше. Той му попипа кълките и ушите.

— Джоди, — каза той — ще трябва тук още нещо да направя, а ти по-добре ще е да не гледаш това. Иди си вкъщи, постой за сега там!

Джоди се вкопчи за лакета му.

— Ти какво, ще го застреляш ли?

Били потула момчето по ръката.

— Не. Ще трябва да му се пробие малък отвор в дихателното гърло, инак той не може да диша. Носът му съвсем се е запушил. А когато се поправи, ще му поставим на това място малко медно копче. През него той ще може да диша.

Джоди не можеше да си отиде, дори и да искаше това. Страшно беше да види как ще разрежат с нож червеникавата кожа, но още по-ужасно беше да знае, че я режат и да не вижда това.

— Няма да си отида — с болка каза той. — А ти сигурен ли си, че така трябва?

— Да, знам. Щом искаш да останеш, тогава подържи му главата. Разбира се, ако не се боиш, че ще ти стане лошо.

Отново се появи острият нож и отново бе наострен така старателно, както и първия път. Джоди вдигна нагоре главата на понито така, че шията му да бъде опъната, докато Били напипва мястото. Джоди из-

хълца само веднаж, когато върхът на блестящия нож влезе в гърлото на понито. Габилан слабо се задържа назад и замря, като трепереше с цялото си тяло. Кръвта се струеше гъста по ножа, по пръстите на Били и се стичаше в ръкавите му. Уверената квадратна ръка проби една кръгла дупка и оттам, заедно със ситни пръски кръв, се изтръгна въздухът. Глътката кислород изведнаж придаде сили на Габилана. Той ритна, дръпна се, опитвайки се да се изправи на задните си нозе, но Джоди не му даваше да дигне глава, а Били през това време мажеше новата рана с карболова мас. Всичко беше направено както трябва. Кръвта спря, и раничката равномерно смучеше въздух и с бубулкане го изпускаше обратно.

Дъждът, който нощният вятър докара насам, зачука по стряхата на обора. После се зачу звънът на триъгълника, който зовеше за закуска.

— Ти иди да хапнеш, а аз ще постоя тука! — каза Били. — Трябва да се следи раничката да не се затвори.

Джоди бавно излезе от обора. Беше му толкова тъжно, че не искаше дори да разкаже на Били как вратата се е разтворила от вятъра и как понито е излязло от обора. Той се измъкна на влажния свеж въздух и закрачи из калта към къщи, като разплискаше с някаква злобна наслада всяка локва. Майка му го нахрани и преоблече в сухи дрехи. Тя не го разпитваше за нищо. Сигурно разбираше, че сега не е време да задава въпроси. Но когато Джоди се намери да отиде пак в обора, тя сие от печката тенджерка с топло ядене.

— Занеси му! — каза тя.

Но Джоди не взе тенджерката. Той каза: „Сега той няма да яде“ и избяга от къщи. В сайванта Били му показва как да навива памука на пръчица и да избърсва с нея раничката, за да не я запуши слузта.

Бащата на Джоди се отби в сайванта и дълго стоя заедно с него до понито. После се обърна към момчето:

— Може би ти ще дойдеш с мене? Аз ще трябва да отида на едно място.

Джоди поклати глава.

— Да отидем, да отидем. Тука не е място за тебе, — настоя бащата. Били се обади троснато:

— Оставете го на мира! Стопанин на понито е той, а не друг.

Карл Тифлин си отиде, без да продума нищо. Той беше много оскърбен.

През цялото утро Джоди следеше раничката да не се затваря и да пропуска свободно въздуха. На пладне понито уморено се повали настрани и изпъна шия.

Били се върна.

— Ако искаш да останеш с него през нощта, тогава иди да подремнеш малко! — каза той.

Джоди излезе машинално от обора. Небето беше се разведрило поляка и горе се виждаше сега студена прозрачна синева. Кокошките сновеха назад-напред, като кълвеха червеите, излезли след дъжда на повърхността.

Джоди достигна храсталаците с пелин и седна на ръба на зеления салата бъчва. Той погледна оттам към къщи, към старата постройка на срислугата, към тъмния кипарис. Всичко му беше добре познато, и във

всичко това сега беше станала някаква странна промяна. Познатото място не беше вече същото, то сякаш беше станало рамка на онова, което беше се случило през последните дни. От изток духаше студен вятър, който предвещавахе кратък отдых след дъжда. Под краката на Джоди младата трева разперваше своите тънки ръце над земята. Калта около вадата беше изпъстрена с множество следи от пътпъдъци.

Безделникът, много смутен, дотича до него откъм зеленчуковата градина, и Джоди, като си спомни за буцата пръст, прегърна кучето през шията и го целуна по широкия черен нос. Безделникът се сви кротко до него, като че знаеше какви сериозни събития стават сега. Той солидно удряше сегиз-тогиз с дебелата си опашка о земята. Джоди извади кърлежа, който се беше впил в шията на кучето, и го смачка с нокти. Стана му неприятно. Той си изми ръцете в студената изворна вода.

Ако не се смяташе равният шум на вятъра, всичко беше тихо в ранчото. Джоди знаеше, че майка му няма да се разсърди, ако не дойде на пладне. Той стана и бавно се запъти назад към обора. Безделникът се свря в своята колибка, тихо заскимтя и не млъкваше дълго, дълго.

Били Бак стана от сандъка и с отчаян жест хвърли пръчицата с памук. Понито все лежеше настрана, краищата на раната му се раздалечаваха и събираха заедно с дишането. Когато Джоди видя, колко суха и мъртва беше станала козината му, разбра най-сетне, че няма на какво да се надява. Той беше виждал същата мъртва козина у кучета и крави, и това всякога беше верен признак за близък край. Той тежко се отпусна на сандъка и сне гредата, която заграждаше входа към обора. Дълго гледа непрекъснато раздалечаващите се краища на раната и най-подир заспа, и времето до вечерта мина незабелязано. Преди да се стъмни, майка му донесе паница задушено месо, постави я пред него и си излезе. Джоди хапна малко, а когато се стъмни съвсем, той постави фенера на пода до главата на понито, за да може да следи раната и да изчиства слузта. Той пак задрема и се събуди през нощта измръзнал. Силен вятър носеше студ от север. Джоди взе одеалото си, оставено на сеното, и се зави с него. Габилан дишаше спокойно, краищата на раната едва-едва се раздалечаваха. Кукумявки с крясък прехвърчаха през сайванта, търсейки мишки. Джоди закри главата си с ръце и заспа.

Дори и на сън той чувствуваше, че вятърът се усилва. Той чуваше как вратата на обора похлопваше на вятъра.

Когато се събуди, беше вече светло. Вратата стоеше разтворена широко. Понито го нямаше в обора. Джоди скочи и излезе в светналия двор.

Следите на понито се виждаха отчетливо върху младата трева, покрита със сивкава като скреж роса, — уморени следи и между тях ивици върху тревата от влачещите се копита. Те водеха към храсталаците с пелин на склона на рида. Джоди хукна без да губи следите из очи. Слънцето блещукаше по камъчетата, подали се някъде от земята. Нечия сянка прекоси пътя на Джоди. Той погледна нагоре и видя черните ястреби, които се виеха високо в небето. Малко по малко това бавно виещо се ято се спускаше все по-ниско и по-ниско. Зловещите птици изчезнаха скоро зад гребена на рида. Джоди се затече още по-бързо, гонен от страх и ярост. Следите най-сетне го доведоха до храсталаците и продължиха нататък, криволичейки между високите пелинови храсти.

На върха на рида Джоди усети, че дишането му секва. Той се спря тежко задъхан. Кръвта беше шумно в ушите му. И в тая минута той видя онова, което търсеше. Долу върху неголямата площ гола земя лежеше червеникавото пони. Още от далеч Джоди видя как тръпки пробягват по нозете му. А около понито в кръг седяха ястребите, очаквайки края, който те безпогрешно предугаждаха.

Джоди се юрна надолу по склона на рида. Влажната земя заглушаваше стъпките му, храстите пелин го скриваха до главата. Когато дотича до там, всичко беше свършено. Един ястреб беше кацнал върху муцуната на понито и тъкмо в тази минута вдигаше клюна си, от който се стичаше тъмната течност на очната ябълка. Джоди се втурна като котка в този кръг. Черното братство отлетя нагоре, но най-големият ястреб, който беше кацнал върху муцуната, не успя да се вдигне заедно с останалите. Той направи два-три скока. Джоди го хвана за крилото и го смъкна от понито. Ястребът беше малко по-малък от момчето. Свободното крило като със сопа удари Джоди по лицето, но той не пусна птицата. Ноктите се впиха в краката му, с превитите си криле ястребът го биеше по главата. Не виждайки нищо пред себе си, Джоди протегна напред лявата си ръка. Пръстите му напипаха шията на биещата се птица. Наляните с кръв очи го гледаха в лицето спокойно, безстрастно и яростно, плешивата глава се обръщаше от една страна на друга. После клюнът се полуотвори и изпусна струя воняща течност. Джоди натисна птицата с коляното си и с цялото си тяло налегна върху нея. С едната си ръка той притискаше шията ѝ към земята, с другата улови един остър камък. Първият удар отнесе клюнът, и от разкъсаната по ъглите, твърда като ошавена кожа, уста бликна черна кръв. Той замахна още веднаж и не олучи. Наляните с кръв безстрашни очи продължаваха да го гледат в лицето невъзмутимо, смело, надменно. Той удряше и удряше — до тогава, додето ястребът, безжизнен, не се простна на земята, додето главата му не се превърна в безформена червена маса. Вън от себе си Джоди блъскаше умрялата птица, и Били Бак трябваше да го отвлече настрана и да го притисне здраво към себе си, за да усмири тръпките, които разтърсваха тялото му.

Карл Тифлин изтри с червената си кърпа кръвта от лицето на момчето. Джоди стоеше изнемощял, притихнал. Баща му ритна ястреба с носа на ботуша си.

— Джоди, — наставнически каза той — ястребът не е виновен, че твоето пони е издъхнало. Ти нима не разбираш това?

— Разбирам — уморено каза Джоди.

И тук Били Бак не се стърпя. Той беше хванал Джоди за ръце и беше направил вече няколко крачки към къщи. Сега изведнаж се обърна към Карл Тифлин:

— Очевидно разбира! — каза разярен Били. — Та какво от това! Нима вие не схващате какво му е сега?

Превел: А. т. Далчев

ЗАПАДНА ТРАКИЯ В МЕЖДУНАРОДНИТЕ ДОГОВОРИ

ИВ. П. ОРМАНДЖИЕВ

Източната римска империя или Византия обхващала целия Балкански полуостров. След първите му исторически жители — траки, илири, македонци и гърци на юг от Пинд планина, към средата на VII век сл. Хр. от Дунав до Бяло море се установили славяни. Част от тях с Аспаруховото племе образували в 681 г. българска държава между Дунав и Стара планина. Тая нова българо-славянска държава започнала борба с Византия за територията на юг от Стара планина, в която територия останали много славяни под византийска власт. Като се почне от 705 г. с Тервеля и се стигне до 815 г., първата година от възшествието на хан Омортаг, Северна Тракия влязла в състава на българската държава. След това вече борбата между България и Византия продължила за Южна Тракия, разделена от р. Марица на две половини — източна и западна.

Политиката на Византия е била да не допуска разширението на България по долна Марица, за да има връзка по суша със Солун и провинцията ѝ Гърция (Елада) на юг от Пинд планина. Срещу тая постоянна византийска политика се противопоставял естественият устрем на България към Бялото море, за да обхване славяните в пределите си и да се установи на беломорския бряг.

Още хан Крум в 813 г. е стигнал фактически този бряг по долината на Марица. След него Пресиян (836—852) владял брега между реките Места и Струма с Орфанския залив, а цар Симеон се е разпореждал с целия южнобългарски беломорски край около десет години (917—927). Ив. Асен II, който пръв освободил пленниците при Клокотница (1230 г.), за да си идат по своите домове, с което отрекъл византийската традиция да се поробват, ослепяват или избиват пленените войници, е владял цялата земя от Одрин до Драч в продължение на 16 години (1230—1246) с цялото Беломорие — от устието на Марица до устието на Бистрица. Сто години по-късно българският юнак Момчил свързал Смолянско и Ксантийско с Буругьол и Портолагос в едно княжество. Той се възползувал от борбите и ежбите между Византия, България и Сърбия, първата от които вмъкнала в тия борби като свои наемници малоазийските турци, които покорили целия Балкански полуостров след сто години (1453 г.).

Този кратък преглед показва, че през Средновековието Гърция никога не е владяла земи в Балканския полуостров на север от Пинд планина, понеже самата тя е била подчинена на Византия.

Отоманската империя свързала в едно политическо цяло всички православни християни на Балканския полуостров, представлявани пред султана от патриарха в Цариград. Гръцкото мнозинство в тоя град постепенно овладяло Патриаршията и външното министерство на разлага-

щата се отоманска империя, чрез една морално покварена банкерско-търговска и родова аристокрация, известна под името фанариоти. Православните християни в целия Балкански полуостров умишлено били представяни за едно национално цяло. Затова в Кючуккайнарджикския договор от 1774 г. Екатерина II наложила на Турция православните християни в пределите ѝ да бъдат под покровителството на Русия, с каквато привилегия се ползували католиците още от 1635 г., по силата на капитулацията с Франция, и от 1699 г. с Австро-Унгария.

Векът на просвещението и особено Великата френска революция поставили на преден план идеите за свобода, равенство и братство между народите. Още през първата половина на 19 век западноевропейските учени и пътешественици установяват, че на Балканския полуостров живеят много славяни. Един от тях, в книгата си „Славяните в Турция“ (Киприян Роберт, Париж, 1844 г., стр. 228) пише следното: „Славяните се опитват да заселват страната, а гъркът търси само да използва морето и да основава кантори и градове по всички морета. Ако тези противоположни стремежи можеха да действуват съгласувано, те щяха да са достатъчни за възраждането на Изтока. . .“

Тия научни открития за националния състав на Балканския полуостров са имали отражения и в международната политика. Русия подпомагала сръбското и влахо-молдовското освобождение от турското робство, а в 1827 г. нейната флота, заедно с англо-френската, победила турско-египетската при Наварин. С тая победа гръцкото освободително движение било спасено от окончателна гибел. На другата година (1828) започнала откъм Дунава по суша руско-турска война. В Морея (Пелопонес) влязла френска войска. Обаче упорството на Турция било sloмено след руските победи на юг от Дунава и установяването на руската главна квартира на Дибич Задбалкански в Одрин. В тоя град на 2/14 септември 1829 г. се сключил договор, по силата на който Турция признала създаването на четири автономни държави: Гърция, Сърбия, Влашко и Молдова. Един от членовете на дипломатическата мисия при руската главна квартира, Феликс Петрович Фонтон, писал писмо в Одрин на 2/14 август 1829 г., точно един месец преди сключването на договора, че българската държава ще възникне „след половин столетие“.

Одринският договор определил за граница на гръцката държава земите на юг от Пинд планина, без Епир и Тесалия и някои острови. Останалите части на Балканския полуостров били заселени предимно със славяни, за които пише Киприян Роберт, имайки предвид пророчеството на Ф. П. Фонтон за възкръсването на българската държава в 1878 г.

За да се разбере защо Русия поставя Тракия и Беломорието с Кавала в границата на Санстефанска България, трябва да се знаят два документа, които предшествуват Санстефанския договор.

Известно е, че българо-гръцката църковна разпра от 1820 г. е била разрешена най-сетне от Високата порта, която връчила на 28 февруари 1870 г., чрез великия везир Али паша, на българската смесена комисия и на Патриаршията в Цариград по един екземпляр от фермана за учредяване на автономна българска църква под име Екзархия. Диоцезът на последната е определен в чл. 10 на фермана. Само Южна Тракия и Македония на юг от гр. Велес не са били включени направо във ведомството на Българската екзархия, а е предоставено да се опре-

дели с плебисцит тяхната принадлежност към една от спорещите две страни. Това е изразено в края на чл. 10 от фермана така: „Освен изброените по-горе и поименувани места, ще се позволява да се подчиняват на Българската екзархия по духовните си дела и на всички ония места, жителите на които, всичките или поне двете им третини, би поискали това, стига да се докаже действителността на искането им; но понеже, както са каза, това ще става по желанието и съгласието на всичките жители, или поне на двете им третини, то ако някой по този повод би се опитал да предизвиква някакъв раздор между жителите, той ще се привлича под отговорност и ще се наказва според законите“.

Плебисцит в Тракия не се произвел, понеже Високата порта видяла, че диоцезът на Българската екзархия очертавал границите на бъдещата българска държава. За нейното осъществяване започнала от същата 1870 г. вътрешната революционна дейност на Васил Левски за създаване на революционно-освободителни комитети. Плод на тяхната организация е епичното Априлско въстание в 1876 г., което наложило свикването на Цариградската конференция на великите европейски сили и Освободителната руско-турска война от 1877—78 г.

Цариградската конференция се открила на 23 декември 1876 г., а била закрыта на 20 януари 1877 г. Тя решила да се създадат две автономни български области: източна със седалище Велико Търново и западна със седалище София. Западна Тракия не влизала нито в едната, нито в другата по чисто политически съображения, а не защото етнически не е била българска. При Освободителната война тия „политически съображения“ са били без значение, и за това във Санстефанския договор устието на р. Места с Портолагос, Буругьол и Ксанти влизат в границата на Санстефанска България.

Санстефанският договор се сключва между Русия и Турция на 19 февруари (3 март) 1878 г. В чл. 6 на този договор са определени границите на България така: „От Тимок и Македония, без Солун и Халкидическия полуостров, през средата на Бешикьол върви към устието на Струма и Места и по крайбрежието до Портолагос. После взема северозападна посока към Чалтепе, през Родопите, стига планината Крушево до р. Арда и върви към Чермен, северно от Одрин. Оттам взема югоизточна посока, обгръща Люлебургас, върви на североизток към Черно море до Мидия. На север върви по крайбрежието и южно от Кюстенджа, свива на запад и свършва до Хърсово на Дунава“.

Консервативното правителство на Англия и Австро-Унгария, подкрепена от Германия, изменили границите на Санстефанска България, като ѝ отнемат цяла Македония и Южна Тракия, които върнали на Турция по политически причини. Това е станало формално на Берлинския конгрес, който заседавал от 13 юни до 13 юли 1878 г.

Берлинският конгрес създал едно автономно българско княжество и една автономна административна област — Източна Румелия. Стремежът за обединение на двете български държави, на север и на юг от Стара планина, завършил със Съединението на 6/18 септември 1885 г. Това било оформено със споразумение между България и Турция от 20 януари (1 февруари) 1886 г., което било одобрено от представителите на великите европейски сили с Топханенския договор в Цариград

на 24 март (5 април) с. г., като Англия защитила най-много тоя път справедливата българска кауза.

След Съединението Турция минава под покровителството на Германия, чиято източна политика, в съюз с Австро-Унгария, става опасна за Англия, Русия и Франция. За това, докато Централните сили поддържат неприкосновеността на Турция, Съглашението подпомага балканските християнски държави да ликвидират с турското владичество в Европа. При тая ликвидация България е смятана от всички за безспорна наследница на Тракия. Гърция и Сърбия оспорват отчасти само българските права над Македония. Това доказват договорите, които предшествуват Балканския съюз и приключват двете балкански войни от 1912—1913 г.

Дипломатически тия войни са свързани с неизпълнението на чл. 23 от Берлинския договор. Тоя чл. гласи: „Високата порта се задължава да приложи добросъвестно в о. Крит органическия устав от 1868 г., като направи в него изменения, които биха се намерили за справедливи. Подобни устави, приспособени към местните нужди, с изключение на постановленията отнасящи се до освобождението на Крит от известни данъци, ще се въведат и в другите части на Европейска Турция, за които настоящият договор не е предвидил особено устройство. Високата порта ще възложи на специални комисии, в които местното население ще бъде широко представено, да изработят подробностите на тези устави за всяка провинция. Организационните проекти, изработени от тези комисии, ще се подложат на разглеждане от Високата порта, която, преди да издаде разпоредби за влизането им в сила, ще поиска мнението на комисията, учредена за Източна Румелия“.

Високата порта изработила един проект, но без участието на представители от „местното население“ и го представила на източно-румелийската комисия през април 1880 г. Тоя устав, известен под името „Нов закон за вилаетите в Европейска Турция“, не се прилага от Турция поради недоверие, свързано със съдбата на о. Крит и Източна Румелия, както и поради промените в международната политика след Берлинския конгрес. Докато Германия работи за военното организиране и запазването на Турция като велика сила в бъдещата международна война, други велики европейски държави подпомагат разстройството на Турция отвътре. За това разстройство много допринася и революционно-освободителното движение на македонските и тракийските българи. Във връзка с тяхната революционна дейност, за изпълнението на чл. 23 от Берлинския договор се стига до Мюрцшегските реформи от 5 октомври 1903 г., изработени от Австрия и Русия, като представителки на двете групировки на великите европейски сили — Тройният съюз и Тройното съглашение.

Подкрепена от Германия, Турция спъва приложението на тия реформи. На 11 юни 1908 г. английският крал Едуард VII и руският император Николай II се срещат в Ревал и решават чл. 23 да се приложи в действителност, за да доведе европейските владения на Турция до истинска административна автономия.

Младотурският преврат един месец по-късно, обаче, прави безпредметни решенията, взети на тая англо-руска среща. Германия се запретва да реформира за 15 години конституционна Турция и да я направи своя опора в Близкия изток. Пред тая именно турско-германска опасност се

образува Балканският съюз под покровителството на Тройното съглашение. България се съюзява по отделно със Сърбия, Гърция и Черна гора, без последните да се свързват договорно помежду си в същата (1912) година. В чл. 2 на тайното приложение към договора за приятелство и съюз между България и Сърбия от 28 февруари 1912 г. се казва: „Сърбия признава на България правото на територията източно от Родопите и р. Струма, а България — на Сърбия правото на територията северно и западно от Шар планина.“ Следователно, по това тайно приложение към българо-сръбския договор от 1912 г., не само Западна Тракия се признава от Сърбия за българско владение, но и земи на изток от Марица и на запад от Места се признават за български.

Същите земи били признати за български и от страна на Гърция, с която България сключва в София на 16 май 1912 г. „отбранителен съюзнически договор“, без тайно приложение за разпределение на територии. За това още след първите успехи на войната Гърция повдига въпрос за териториални искания. Докато гръцките шовинисти начело с външния си министър Коромилас предявяват големи претенции, гръцкият министър-председател Венизелос е много умерен.

На 14 януари 1913 г., непосредствено след първите гръцко-сръбски преговори, Коромилас телеграфира на Венизелос в Лондон да мине на връщане през Белград и сключи съюз със Сърбия, защото само така ще осигури владението на Сер и върха Кушница. Венизелос му отговаря на 17 януари с. г., че ще говори в Белград „под пълна резерва“, и в заключение добавя: „Нека ми бъде позволено да изразя моето учудване от толкова оптимизъм, който ви кара да говорите, че ние трябва да си обезпечим владението на Сер, Драма и Кавала, когато трябва да се смятаме щастливи, ако можем да получим Солун с Халкидическия полуостров на изток.“

Известно е, че при посещението си в София Венизелос сам предлага българо-гръцката граница да мине 16 клм. на североизток от Солун. На 13 март 1913 г., в отговор на една интерпелация, той заявява в гръцкия парламент, че и да му дадат Тракия не би я приел, понеже ще представлява за Гърция владение „без гръбначен стълб.“ Дори в сключения гръцко-сръбски договор, само два дни след сключването на Лондонския договор от 17/30 май 1913 г., гръцките териториални искания не засягат Западна Тракия. В чл. 4 на тоя гръцко-сръбски договор от 19 май (1 юни) 1913 г. е писано: „Гръцката граница откъм България ще остави на Гърция по левия бряг на Вардар териториите, окупирани от гръцките и сръбски войски срещу Гевгели и Давидова до върха Велес и езерото на Дойран, после, като премине на юг от Килкич, ще пресече р. Струма на север от Орляко и ще се отправи, през езерото Тахино и р. Ангиста, към морето малко на изток от залива на Елантере, като следва дадената подробна линия в приложение III на настоящия договор“.

Дори на конференцията в Букурещ Венизелос лесно се е върнал към исканията в чл. 4 на гръцко-сръбския договор от 19 май (1 юни) 1913 г. Обаче, поради силното настояване на германския император Вилхелм II, България изгубва Кавала и едва запазва Портолагос от бруталността на славяномразеца-кайзер. Букурещкият договор от 28 юли (10 август) 1913 г. определя така границата между България и Гърция

в чл. 4: „Граничната линия ще тръгва от новата българо-сръбска граница по гребена на Беласица планина, за да завърши в устието на Места при Бялото море . . .“ Тая граница е определена при положението, че чл. 2 на Лондонския договор остава неизменен, а тоя чл. гласи така: „Негово величество императорът на отоманите отстъпва на техни величества съюзените владетели всички територии на своята империя върху европейския континент на запад от линията Енос на Егейско море до Мидия на Черно море, с изключение на Албания. Точното трасе на границата Енос—Мидия ще бъде определено от една международна комисия“.

До определяне на „точното трасе“ обаче не се стигна, защото Гърция и Сърбия бяха се подготвили и съюзили за война с България, която започна с Фердинандовото „престъпно безумие“ на 16 юни 1913 г.

Ромънският крал Карол, като домакин на Букурещката конференция, телеграфира на султана да зачита границата Енос—Мидия по чл. 2 от Лондонския договор. Английският министър на външните работи сър Едуард Грей заплашва Турция от парламента, че ще бъде заставена да зачете международните договори, ако не се оттегли от Одрин. Но турската войска не се оттегля, защото Германия насърчава тайно младотурското правителство. На 6 август с. г. българският военен аташе в Берлин донася: „Неискреността на Германия по въпроса за Одрин е очевидна.“ „Берлин не може и да допусне, щото Европа да пази с насилствени мерки Лондонския договор.“

След Букурещ България отива на по-големи унижения в Цариград. Френският, руският, австрийският и италианският посланици съветват българската делегация да отстъпи „необходимите за Турция крепости“ — Одрин, Лозенград и Димотика. Слабият няма приятели, защото го изоставят и тия, които е имал, когато е бил силен.

С чл. 1 от Цариградския договор, подписан на 16/29 септември 1913 г., България загубва границата Енос—Мидия, т. е. Източна Тракия. Новата турско-българска граница е очертана в същия чл. така: почва от устието на р. Резвая, минава между Малко Търново и Лозенград и стига западно от р. Тунджа и на север от с. Дервишка могила, върви по течението на Дермен-дере, стига източно от Свиленград, пресича Марица и доближава Чермен-дере, следва вододелната линия между Арда и Марица и по Атерен-дере и Къзълдели-дере слиза на юг от с. Мандрица и по талвега на Мандра-дере стига р. Марица на запад от с. Мандрица, отгдето следва талвега на Марица, после се отклонява от нея на юг от с. Калдиркос и пак следва талвега ѝ недалеч от гр. Фере и стига до Егейско море.

Ясно е, че България не получава изцяло десния бряг на Марица, която разграничава Източна и Западна Тракия. Железопътната линия от Свиленград до Дедеагач минава ту през турска, ту през българска територия. Това положение се поправя по-късно, след започването на първата световна война, краят на която изправи България в Нюйи наново като победена страна и загуби цяла Западна Тракия в полза на Гърция.

В първата световна война България би могла да си възвърне голяма част от своите загуби по Букурещкия и Цариградския договори, ако правителството ѝ не бе се присъединило към Тройния съюз. Обаче Фердинанд наложи, в противовес на руско-съглашенската политика, чрез

правителството на д-р В. Радославов своята династична и австро-германска политика.

И през тоя период Венизелос проявява желание да се направят на България отстъпки, за да се привлече на страната на Съглашението. В изложенията си до гръцкия крал Константин от 11 и 17 януари 1915 г. той дава мнение да се отстъпят на България околиците на Кавала, Драма и Саръшабан, срещу компенсации в Дойранско и Гевгелийско, и освобождението на Мала Азия — старогръцко културно огнище. Венизелос прави изложенията си във връзка с внушенията на английския външен министър сър Е. Грей да се изостави неутралитетът и да се участва активно във войната на страната на Съглашението. Последното дава колективна нота до България на 29 май 1915 г. В тая нота се предлага, като основа за преговори, участието на България със сто хиляди войници във войната срещу Турция, при условие да окупира и стане българска веднага Тракия до линията Енос—Мидия; обещава се „безспорната зона“ на Македония с пристанище Кавала, а въпросът за спорната зона (Струга, Дебър, Гостивар, Тетово, Кичево, Скопие и Куманово) да се реши след свършването на войната, когато се види какво ще получи Сърбия от австро-унгарското наследство. За Южна Добруджа Съглашението предлага посредничеството си за разбирателство между България и Ромъния.

С други две колективни ноти от 3 август и 14 септември 1915 г. Съглашението уточнява основата за преговаряне с българското правителство. Последното обаче избягва да влезе в преговори, понеже Фердинанд се е бил вече свързал с Австро-Унгария и Германия, и послушното му правителство е било сключило в София тайна спогодба с Германия осем дни преди третата колективна нота на Съглашението. Според тая спогодба, България се задължава да воюва срещу Сърбия в Моравско и Македония под сръбска власт, без да претендира за Македония под гръцка власт и за Южна Добруджа, докато Гърция и Ромъния, без всяко предизвикателство от страна на България, не нападат нея, нейните съюзници, или Турция. Същия ден — 24 август (6 септември) 1915 г., в София се подписва едновременно с българо-германската тайна спогодба, „конвенция по ректификацията на българо-турската граница“. Последната, с оглед на Цариградския договор от 16/29 септември 1913 год. се изменя както следва: от гара Карагач, при Одрин, минава при Демирдеш на левия бряг на Марица, като върви източно от него „максимум два километра“ до морето, без Енос, който остава в Турция. С тази поправка България получава и част от Одринската околия на северозапад, гара Карагач и Димотика. Цялата железопътна линия от Свиленград до Дедеагач става българска.

Сравнят ли се обещанията на Съглашението в трите му колективни ноти с полученото от Турция и по българо-германската спогодба, вижда се, че България се свързва с по-слабата воюваща страна срещу по-малко обещана територия, по вина на Фердинанда и от омраза към Сърбия за станалото през 1913 г. в Македония. Българското правителство не само не помисля за поведението на Вилхелм II през 1913 г. по въпроса за Кавала и Портолагос, но се съгласява с него Гевгели и Дойран да се дадат на гръцкия крал Константин (1915 г.). А през следващите години на Европейската война, освен дето Германия не дава обещаните 12 ди-

визии в помощ на българската войска, но обявява освободена Добруджа за общо владение (кондоминиум), с цел да я използва икономически, част от Моравско да се даде на Австрия, а Западна Тракия да се отстъпи на Турция.

След военното поражение в 1918 г. на България, Турция, Австро-Унгария и Германия се свика мирната конференция на съюзените сили начело с Англия, Франция, Италия, Япония и САЩ. Последните, с които България не бе във война тогава, поддържат Западна Тракия да остане българско владение, за да имаме пряк териториален излаз на Бяло море. Италианската делегация е била на същото мнение, докато се разбрала с гръцката по споровете за Албания и Йонийско море. Срещу съпротивата на британската, френската и японската делегация, делегацията на САЩ остава сама и се съгласява на компромисното решение в Ньойския договор, за да може поне през автономна неутрална Западна Тракия България да получи икономически излаз на Егейско море.

В Ньойския договор, подписан на 27 ноември 1919 г., в част II, чл. 27 т. 3 за южната граница на България с Гърция е писано: „На юг с териториите, които ще бъдат придадени допълнително от главните съюзени и сдружени сили“. А в част III, чл. 48 гласи: „България се отказва в полза на главните съюзени и сдружени сили от всички свои права и титри върху териториите на Тракия, които принадлежеха на българската монархия и които, разположени отвъд границите на България, както са описани в чл. 27—33, част II (граница на България), сега не са предмет на никакво присвояване. България се задължава да признае решенията, които главните съюзени и сдружени сили ще вземат относно тези територии, особено що се отнася до поданството на жителите. Главните съюзени и сдружени сили се задължават да бъде гарантирана свободата на икономическите излази на България върху Бялото море. Условиата на тая гаранция ще бъдат определени допълнително“.

Едновременно с подписването на Ньойския договор Венизелос, Политис и Стамболийски, в изпълнение на чл. 56 ал. 2, подписват „конвенция за взаимно изселване“. В чл. 1 на тая конвенция е писано, че малцинствата „по вяра или език“ имат „правото да се изселват свободно в двете надлежни територии“. Според чл. 7, недвижимите имоти на тия бежанци ще бъдат ликвидирани от една „смесена комисия, предвидена в чл. 9 на конвенцията“.

„Конвенцията за взаимно изселване“ от 27 ноември 1919 г. се отнася само за Македония под гръцка власт, тъй като по онова време Западна Тракия още не бе дадена на Гърция. Съгласно чл. 48 от Ньойския договор, Западна Тракия стана междусъюзнишка държава. Тоя режим трая от края на октомври 1919 г. до края на май 1920 г., когато конференцията в Сан Ремо реши Западна Тракия да се даде на Гърция. Това решение се взема още в Париж след оттеглянето на американската делегация, а на конференцията в Сан Ремо само се подписва и оформява.

В Севърския договор от 10 август 1920 г. се казва, че Западна Тракия се дава на Гърция, за да може да владее Източна Тракия, която се взема от Турция.

България не е подписвала Севърския договор, чл. 1 на който гласи: „Главните съюзени и сдружени сили декларират, че прехвърлят на

Гърция всички права и титри, които имат по чл. 48 от договора за мир с България, подписан в Ньойи на Сена на 27 ноември 1919 г., върху териториите на Тракия, които принадлежеха на българската монархия и които са посочени в казания член“. С чл. 4 на Севърския договор обещаните „икономически излази на България на Бяло море“ се заменят с търговски излази или, както е казано в договора, на България „се признава свободата на транзита през гръцка територия и в гръцките пристанища“.

България не е подписвала това фактическо отменяване на чл. 48 от Ньойския договор. За това още на първата международна конференция в Генуа през април — май 1922 г., свикана за икономическото и финансово възстановяване на Европа, първият български делегат Ал. Стамболийски поисква да се възстанови чл. 48, за да може България да има свободен икономически излаз на Бялото море, който ще ѝ помогне да се съвземе. Обаче конференцията не пожелава да измени сключените мирни договори. Четири месеци по-късно Севърският договор бе отменен с победата на кемалистка Турция над гръцката войска в Мала Азия. На 24 септември 1922 г. в Мудания се сключи примирие, по силата на което Източна Тракия се върна на Турция. Тая промяна се узакони с Лозанския договор от 24 юли 1923 г.

На конференцията в Лозана първият български делегат Ал. Стамболийски на 22 ноември 1922 г. поисква Западна Тракия да се отнеме от Гърция и се създаде от нея автономна неутрална пържава, с цел да се осъществи българският икономически излаз на Бяло море. В края на речта си той заявява, че „българският излаз през турска или гръцка територия не само е абсолютно невъзможен, но и психологически е неприемлив“.

Същият ден, 22 ноември 1922 г., английският външен министър лорд Кързон, който е председателствувал конференцията, заявява: „Въпросът за Западна Тракия е уреден с Ньойския договор, под резервата за изпълнението на необходимите решения за осигуряване на България излаз на Бялото море. Несправедливо ще бъде да се иска от Гърция да се откаже от нея, не само защото Гърция я окупира законно, но защото тая страна ѝ е абсолютно необходима, за да ѝ позволи да установи огромния наплив на бежанци, дохождащи от Източна Тракия, който прочее е наводнил територията. Поканените сили са съгласни по тая точка и те не ще позволят въпросът да бъде открит наново“. Френският делегат Барер и италианският — маркиз Гарони подкрепят мнението на лорд Кързона в полза на Гърция. Ето защо след това конференцията в Лозана се занимава с две предложения за българския излаз на Бяло море.

На 24 ноември с. г. председателят на подкомисията, френският генерал Вейган, предложил Дедеагач да се превърне в международно пристанище. България отхвърля предложението и наново се изказва за изпълнението на чл. 48 от Ньойския договор. На 26 януари 1923 г. Вейган прави ново предложение: Гърция да даде под наем на България за 99 години територия с 3 км. дължина и 1 км. дълбочина между Дедеагач и с. Макри, върху която България да си построи пристанище и своя железница, свързана с българските железници. И това предложение се отхвърля от българската делегация. Тогава Венизелос заявява, че

България нямала нужда от излаз при Дедеагач и че той ѝ предлага излаз в Солун. Срещу тоя дипломатически ход на хитрия критянин на-шата делегация представя на 29 януари с. г. писмен протест.

Понеже гара Карагач, при Одрин, се дава на Турция, още по-неприложим става излазът на България на Бялото море по долината на Марица, към Дедеагач. За това на 24 юли 1923 г. българският делегат подписва чл. 2 от териториалните клаузи на Лозанския договор с забележка, че не приема въпросния чл. и че България ще се надява в името на справедливостта да се изпълни един ден чл. 48 от Ньойския договор.

„Конвенцията за взаимно изселване“ от 27 ноември 1919 г. сега се разширява и за бежанците от Западна Тракия, които гръцката власт масово заточва из егейските острови и после ги изселва в България, понеже на тяхно място настанява гръцки бежанци от Мала Азия и Източна Тракия.

На 29 септември 1924 г. българският външен министър и гръцкият представител Политис сключиха в Женева „предложение за покровителство на малцинствата“ в България и Гърция. Гръцкият парламент отхвърли това предложение, и починът да престане „взаимното изселване“ и се mine към покровителство на неизселените българи от Гърция пропадна.

На 9 декември 1927 г. финансовите министри на България и Гърция, Моллов и Кафандарис, сключиха спогодба по оценката на бежанските имоти. При равносметката Гърция остана длъжна с повече от един милиард лева, но отказа да ги плати. Правителството на „Народния блок“, начело с Ал. Малинов, отнесе спора пред Обществото на народите, но нищо не излезе.

На 14 септември 1933 г. Гърция и Турция сключиха в Анкара пакт за 10 години, който може да остане в сила още 10 години, ако една година преди изтичането му една от страните не го денонсира. Чл. 1 на тоя пакт гласи: „Двете страни взаимно гарантират ненарушимостта на техните общи граници“. По отношение на България, Гърция и Турция имат обща граница по долното течение на р. Марица. Следователно, тоя пакт бе насочен срещу българския териториален излаз на Бяло море през Западна Тракия.

На 9 февруари 1934 г. в Атина се сключи пактът на Балканското споразумение, с цел да осигури зачитането и поддържането на установения тогава териториален ред на Балканите. Чл. 1 на тоя четиристранен пакт гласи: „Гърция, Ромъния, Турция и Югославия гарантират взаимно безопасността на всички техни балкански граници.“ Очевидно, пактът бе насочен срещу законните национални искания на България след Ньойския договор, в които главно място заема българският териториален излаз на Егея.

*

Настоящият преглед показва, че от древността досега не се е създало едно постоянно положение за спокойното развитие на Балканите, част от които съставя и Западна Тракия. Като изоставим нейното древно и средновековно минало, в ново и най-ново време под турска власт гърци и българи се напреварваха за надмощие в тая земя. Географски, етнически, политически и стопански тя се очерта като българска земя. За-

това и Венизелос не я иска през 1913 и 1915 г. Грешките на бившата официална българска политика докараха настоящето положение на тая безспорно българска земя.

Директорът на финансите на междусъюзнишка Тракия, Пол Русел, донася на главнокомандувачия източните войски през първата световна война, генерал Франше д'Епере, че „два елемента си оспорват бъдещето в страната . . . В днешните потомци на древните гърци почти нищо не е останало от това, което величаем в тяхното минало . . . Без всякакво съмнение бъдещето на тази страна принадлежи на това младо и кораво племе (българите), надарено с рядко трудолюбие, честност и пестеливост“.

Видяхме, че още в 1844 г. друг французин изказва мнение за възраждането на Изтока, ако се съгласуват двата противоположни стремежа на славяни и гърци по суша и море.

Днес никой не оспорва, че източният бряг на Бялото море в Мала Азия е турски, както западният му бряг от векове е гръцки. Крайно време е и на България да се даде припадащият ѝ се бряг между устията на реките Марица и Места, или Западна Тракия. С това справедливо решение Бялото море ще престане да бъде място за раздори на Балканите.

ПОЛИТИКА ЗА ЧОВЕКА

МАРСЕЛ ЛЮСЕН

Казват, че човекът съществува. Ние смело можем да кажем, че той ни интересува най-много на тоя и на другия свят. Човешкото е наша същина. Ето едно много дръзко вярване, ако само не е страшно опростено в една епоха на прекален механически напредък, след една тоталитарна война, в епоха на тържествуващ етатизъм и на неоколлективизъм, с една дума, в епоха на числеността и на масата. И все пак, човекът не е изчезнал, той продължава да живее. Ако има нещо загинало, то не е човекът.

Важният и така навременен спор за или против човека се свързва с цивилизацията на нашата планета — и навярно, и в безброй подобни планетни системи, дето свободни същества са изникнали от хладка тиня, оживотворени от някой лъч на небето. Един свят, ръководен от физиката, от химията и от животинския инстинкт би си живял чудесно, ако може така да се каже, до края на вековете, без да заслужи нито ред и в най-скромната летопис. Интересът към творението безспорно произлиза от това, което човекът мисли и прави. Хубавото и доброто, които дават смисъл на живота, произлизат от човека; всичко, което е благородно и велико тука на земята, е плод на ума, сърцето или ръката на човека; самото зло е божествено, смъртоносно цвете от дървото на науката, дето се въвира хитрата змия. Унищожете, сега или по-късно, онова, което представя човекът, т. е. душете и убийте волността на човешката личност, и атомната бомба ще бъде надмината, — тя ще стане безвредна и ненужна в ускорения ход към свършека на света!

Това напомняне на първични истини има за цел да осветли с ослепителна светлина положението било то вътрешно или външно. Наистина, никога не е изпъквала толкова ясно и толкова грубо дилемата за ангела и звяра. Човекът ще бъде свободен, или няма повече да съществува. Излишно е да отиваме по-далеч в разсипване на материята, да сричаме градовете, когато е достатъчно да постоянствуваме в внезапното или постепенно повехване на личната свобода, на духовното и социално „аз“, за да бъдем сигурни в крайната победа. Борбата ще е неравна между магнатите — строители на лаборатории за научно изнамерване на изстребителната супербомба, и наивните или цинични разпространители на силен серум, който би превърнал нашето човешко общество в стадо. Няма никакво съмнение, че магьосницата Цирцея, която превръща съпътниците на Одисея в прасета, е по-силна от всички учени „атомисти“ — настоящи и бъдещи.

Една политика, основана върху зачитането на човешката личност — което всъщност е зачитане на личната свобода на съвестта, на мисълта, на стопанския и социалния живот — е единствената защита на цивили-

зацията срещу постоянните заплахи на материализма, на животинската сила, на варварството. Няма друг хуманизъм, освен постоянното, крепко мистично опазване на висшето у човека. Всяко възраждане, достойно за това име, е упорито и постепенно зараждащо се процътяване на човешкия гений, който е отражение на божественото, и който свързва човека с Бога чрез хармонията, равновесието и любовта в един личен устрем, изключващ пречупване на волята, а обратно — налагащ избор на собствен идеал, на собствено спасение. Колективитетът, като общество, е сбор от единици, отговорни дотолкова, доколкото са независими: неговата стойност зависи от качеството на всеки от членовете му. И ако модерният живот потиква към колективизация на известни средства за работа или обмяна, за да се опрости или засили производството и за да се отговори на нуждите за едно по-съвършено, ако не по-щастливо съществуване, това няма нищо общо с изоставянето на съществените придобивки на цивилизацията: свободата да мислим и да действваме, като уважаваме свободата на другите, правото свободно да избираме представители и да се изказваме безпрепятствено върху въпроси и идеи от материално и духовно естество, правото да използваме плодовете на честния труд и да ги предаваме другиму, гаранцията за законна собственост, най-сетне, неограничената възможност за всеки трудящ се да се издига според заслугите и способностите си, а не да бъде включван в серийна класификация; това е завидно достояние — да се издигаме, е най-голямата награда за човешката личност.

Всъщност, като започнем от неотдавнашния конгрес на радикалите в Париж, та дори до парламентарната работа върху конституцията и избирателния закон, незабравяйки шумната реч в Байьо (на генерал де Гол) и споровете около партиите и кризата, проблемата, която преобладава, си остава от морален характер. Тя се състои в съперничество между силата или масите (безразлично дали политически, партийни, стопански или финансови коалиции) и човешката личност, съперничество между числеността и качеството, между тоталитарното и индивидуалното, като се държи сметка за буйната еволюция към все по-растящото национално разбирателство и към международното сътрудничество, разширявано непрестанно от машината, от радиото, от необходимото повдигане нивото на живота на хората.

*

Ето ни значи навлезли дълбоко в „политиката“, политиката на човека спрямо него самия и спрямо държавата и колектива. Тук е именно големият спор за човека, за който споменахме в началото на тази статия. Касае се за една драма, която противопоставя жестоките сили на потисничество и социална назаднячавост, на задушване личността и свободата, на експлоатация на трудящите се в полза на политически или капиталистически коалиции, на големите икономически и партийни феодали, от една страна, и от друга — на силите, които носят освобождение на мисълта и на труда. По начало тия, които се застъпват за това освобождение, би трябвало да си подадат ръка за общата борба срещу назаднячавостта и потисничеството, срещу експлоатацията на трудящите се, срещу всичко, което се стреми да задуши свободата и да посегне на човешкото достойнство. Ако всъщност не е така, не е за-

щото спорът е опорочен от някакво лицемерие, породено от алчни интереси и подхранвано от безмилостни страсти. Време е да се върнем спокойно към истината и справедливостта.

След толкова години на смут и на мрак френското обществено мнение се стреми с неутолима жар — смътно или определено, според степента на развитие на различните му елементи — да тури край на тая неуясненост по отношение свободата, социалния напредък, развитието на личността и човешкото щастие. По наследственост и култура това обществено мнение е много логично; то реагира по инстинкт, с здраво чувство и с естествен критически ум, за да не може повече да приеме тоя „маскарад“ — както се изрази един известен колега — на разюздани и противоречиви феодални или партизански интереси, позовавайки се шумно на една осакатена свобода, която няма нито глава, нито крака и която напомня смешните идоли, за които се карат диваците. За това обществено мнение — наследник по права линия на Жак Боном и още по-точно на Волтера — това, което е черно, не е бяло, и свободата, собствеността, моралната или професионална стойност имат точно определено значение. Би било излишно да се отнасяме към тоя народ, чиято бодра младеж гледа смело вековете, и който е простодушно хитър и по начало логичен, като към една маса, която е достигнала изведнаж най-висшата степен на материален напредък или пълния завършек на една добре организирана колективна държава. Силите, които биха извършили политическата грешка да потикнат към това грубо превръщане на отечеството на човека *par excellence* в една машина, в механизирана касетка на международна каса, или в клетка от изкуствен социален кошер, тия сили биха се разбили в гранита на нашите скалисти брегове!

И ето защо този прекрасен народ не приема многоликата лъжа за свобода на печата, задушвана от произволите на предварителното разрешение или раздаването на хартия; една свобода на гласоподаване, явно опорочена от системата на анонимните листи, налагана от господстващите партии; една гражданска и религиозна свобода под знака на изключителни закони, и която не е освободила нито индивида, нито изкуството, нито обучението, най-сетне, една стопанска свобода под тоталитарния режим на контингентите, на възбраните, на произволен контрол за удоволствие на Нейно Величество Държавата.

Да мисли, да гласува, да работи свободно — това е мечтата на непокварения и обикновен французин, който губи надежда да намери наново хляб и мир. Той е толкова по-смутен, обезсърчен или сърдит, че дори и илюзията за промяна чрез избори се е изпарила в дълга серия от безполезни гласувания.

*

Може да се твърди почти с увереност, че да се продължи след бъдещите избори трипартийното управление, неизбежно и съпроводено с толкова мъка и хаос, значи да се продължи пак днешната политика. По липса на друга — по-добра, тая политика ще позволи на страната да следва търпеливо своето бавно възстановяване, като ѝ бъдат спестени всякакви авантюри, при уговорката разбира се, че на международното поле ще продължи сътрудничеството на Съединените американски щати, на Великобритания и на Русия (друг нестабилен троен

съюз) за установяване на мира. Защото, наистина светът може всеки момент да избухне от някоя искра в Централна Европа, Близкия изток или Азия. Трябва, следователно, да навикнем да живеем в опасности, за които всеки от нас е имал достатъчно време да мисли.

Общата разруха нанесе удар на ценностите, установени в стария свят, а именно: книжните пари, личния капитал, преимуществата на собствеността и пестенето на пари. За в бъдеще нищо не ще е така ценно, както трудът. Законът за човека, още от времето на първородния грях, е бил насилван само от някои щастливи случаи от живота на народите, случаи, при които е имало благоденствие или мир, и които са в противоречие с природата изобщо. Християнската цивилизация — рожба на боговете и на най-чистия измежду тях — ни беше привикнала да живеем с чудото на Изкуплението. В продължение на векове човекът вярваше, че ще измоли прошка за първоначалното си падение и че напредъкът на науката, дори когато служи само на величинто на човешкия гений, не ще бъде несъвместим с милосърдието и любовта. Уви! След последните две войни трябваше да се откажем от илюзиите си. Върнахме се в тъмните времена на дивашкото съществуване, на наемните банди от стогодишните войни в хилядната година! И понеже става дума за Ренесанса, какъв случай отново да увековечим мечтата на строителите на катедрали, на артистите и на философите от чудния петнадесети век, на предшествениците на модерния хуманизъм, които свързват съдържанието с формата, с пламенното желание да заслужат вниманието на Небето!

Толкова ли сме далече от политиката, когато помисляме за този край на света, който ни задължава непременно да пресъздадем едно ново, по-добро човечество, освободено от неустойчивостта на човека, окован сякаш в материята и в масите, както Прометей за скалата. Открадването на огъня — престъпно като вкусването на забранения плод — допуска да се изкупи чрез болезнено раждане на една цивилизация, която да даде преднина на човечното в личността, в обществото, в изкуството. Какво значи липсата на сигурност, когато човек е оцелял от Потопа? Най-хубавите храмове са изникнали от античната нощ върху скалисти провлаци, а катедралите извишиха готическите си стрели към небето от варварската гора. Когато пустинята се изпълва с отшелници, светлината, както е казано от пророците, блясва отново в скритите олтари и Лазар излиза от гроба. Нищо не ще бъде направено за човека, ако обществото не се съгради върху извоюваната свобода, върху правото на всекиго да се усъвършенствува, върху зачитане на достойнството и заслугите, защото голямо е изкушението да се изоставим на изравняващия материализъм, който превръща един народ в машинизирана общност, след което всичко се изравнява откъм низините и всичко, което е по върховете, рухва!

Колко смешна изглежда тогава суетнята на многоглаголстващите съставители на конституции в пълното неведение на основния проблем за свободата! И колко жалка ирония се излъчва от тия цифри, които биха желали, посредством пазарлъци между партиите, да решат с подавяващо число на бюлетините уравнението на човешкото щастие. Според последните сведения, конституцията — временно съглашение между крещящи различия, скрито разковниче за трипартийната система — се очер-

тава като един паметник от противоречия, без единство, и която е била приета с два гласа болшинство по въпроса за Съвета на републиката (наследник на бившия сенат). Знае се, че Н. Р. Д. (Народно републиканско движение) успя да се разбере донякъде с крайната левица след формални взаимни отстъпки. Възраженията, повдигнати от речта в Байьо, са в сила колкото по отношение неустойчивостта на първия министър и на призрания сенат, така и по отношение колониалната империя, станала „френско единение“ и обречена на трагично разединение, което произтича от всяка изкуствена автономия в една система на основно единство. Така че страната ще има да избира между мнението на генерал де Гол и това на Събранието, между неудобствата на временното, което трае, и опасностите от необмислени нововъведения. Вярно е, че повечето от трудните въпроси са били оставени настрана за включването им в основни закони, които ще ги изгладят постепенно. Сред нашите заядливи законодатели се носи слухът, че изобщо нищо не е направено, тъй като всичко остава да се прави, именно поради постоянното отлагане разрешението на трудните въпроси. Ако това е вярно, избирателите ще бъдат повикани да гласуват на тъмно: за една конституция, която още не е окончателно изработена, за избирателни листи, излезли от таинствени капища, за надут и без съдържание програми. Най-малкото зло тука ще бъде изтичането напред на посредственото, на временното, стига само републиканското мнозинство да не се остави да бъде завладяно от някое малцинство на бяла, червена или позлатена диктатура.

*

Някой може би ще възрази, че монетната трагедия рискува да развали всичко — стопанството и политиката, завличайки цените в бездна, в дъното на която са фалитът и революцията. Ние не вярваме в това. Монетата е отношение между производителя и консуматора, тя е разменна мярка. Една страна, която работи, не може да претърпи истински фалит.

Истинската проблема изглежда да е другаде: в едно гъвкаво равновесие на стопански, социални и морални сили. Като отстраним крайностите чрез едно национално мнозинство, което бди и застава на поста си всякой път, когато има опасност, ние ще заздравим резултатно положението. Голяма роля се пада в този случай на управляващите и на кадрите, за да няма никакво съмнение в усилието за задружна работа на трудящите се. Една маса, която придобива чувството на отговорност, благодарение на доверието и на достойнството, което ѝ се отрежда в живота, става отново сбор от ценности. Неизмеримо е значението на социалните придобивки, не разбира се създадени за зрелища по демагогски път, но придобивки, които премахват мизерията и нищетата, които освобождават тялото и духа, проникнати от смело съгласуване на усилията. В това отношение особено е важен големият въпрос за равновесие между надниците и цените, както и този за нормализиране цените на продуктите от първа необходимост. Социалната сигурност е друг важен въпрос, който ще намери своето разрешение, само когато бъде изработена една цялостна, добре обмислена харта на труда, която изключва едностранчивото разглеждане на нещата и коалицията на интереси и на партии, и която важи за всички.

Трябва да вървим напред, като изоставим в мъртвото минало консерватизма и остарялата класова борба. Трябва да пазим да не угасне духовният пламък, който свети, топли, възвисява, и без който обществото се лута, изгубва равновесие, разкъсва се подобно на настръхнали животни. Една свещенна светлина изникна от недрата на народа в недовнашното минало на саможертва и на обединение; тя грее и в днешното усилие, както и в спокойното съвземане на живота, което настъпва след бурята и което вещае светла зря. Работата добива качественост, която е свойствена на френския гений. Спомнете си картината на ония мистични светлини, които светят по хълма, където се чернее пръстта на умрелите! Не можете да отклоните от правия път един народ, който идва от толкова далече, носейки собствените си светлини. Но нека го запазим от лошия вятър, който би угасил факела му!

Животворен и здрав е повеят, който навежда нивята, кара да пеят дърветата в нашите равнини и долини, и надува символичните платна от едно пристанище към друго на необятните задморски страни на Франция; той шиба лицето, без да остави белег, без да го поразии. Дори ако понякога се развихря и запалва сърцето и кара устата да крещят, той не отива по-далече от улицата и от барикадата. А за да може да се разрази бясно, необходима е могъща буря и дълго и жестоко, до отчаяние, робство. Обратно — всичко, което спомага да се разкрие народната душа, съставлява възродителна струя за отечеството, една проста и силна гаранция за единство.

Нашият народ има нужда да чувствава близо до себе си това живо отечество. В противен случай той започва да се върти на едно място, за да тръгне, с опасна и напълно галска доверчивост, след един човек или една клика. Чувствителен към илюзията и готов да се запали, той укротява своята буйност с някакво здраво, вродено чувство, което не винаги го предпазва от немислени действия. Тогава той може да се спаси, само ако намери наново индивидуалния си дух и свободната си мисъл.

Това го изисква латинското наследство, което направлява красивата човечна роля на Франция в един свят от сенки и светлини. Християнството излъчва от нашите души на деца и на възрастни онова лично благоухание, по което ни познават. По-добре от Боромските острови, френският гений се отличава отдалеч с проникващо изящество: земята на човека, а не на хората се показва на пътника със своя творчески дух и постоянно възраждащите се възможности за красота.

ОРГАНИЗАЦИЯТА НА ОБЕДИНЕНИТЕ НАРОДИ

ПЕТЪР РАИЧЕВ

I

Идеята за създаване на международен инструмент, като средство за предотвратяване на нови войни и за осигуряване на мира, не е нова. Още в 1307 г. френският юрист Пиер Дюба е чертал схемата на един съюз на християнските народи, разбира се под водачеството на краля на Франция. По-късно, към края на XVI в., министърът на Хенрих IV, Сули, е изработил план за учредяване на един европейски съюз, съставен от петнадесет доминиона, които трябвало да бъдат приблизително еднакво големи.

Като по-сериозен опит, в това отношение, заслужава да се отбележи образуването след Наполеоновите войни, в 1815 г., Свещен съюз. За да попречат идеите на Великата френска революция да добият по-широко разпространение и да сподавят всеки нов опит за надигане на събуждащите се европейски народи, монарсите на Русия, Австрия и Пруссия, по предложение на Александър I, „в името на религията“ решават във Виена взаимно да си помагат. По такъв начин Свещеният съюз, мотивирайки се с необходимостта от защита на религията, фактически става съюз на господарите против европейските народи, у които националните освободителни борби излизат на преден план. Решаваща роля в Свещения съюз са играли царското руско правителство и австрийският министър на външните работи Метерних. Правителствата на тези две страни са били еднакво заинтересовани в съществуването на Свещения съюз, за да угнетяват многобройните националности, включени в техните предели.

Като още по-ново събитие, трябва да бъде отбелязан проектът за Паневропа на покойния французки министър на външните работи Аристид Бриан. На 17 май 1930 г. Бриан се обърна към 27 страни в Европа с предложение за организиране на един федерален съюз на европейските страни. Поводът се криеше в нуждата от икономическо сътрудничество и съвместна работа против разгарящата се по това време в света стопанска криза. Интимната мисъл на Бриан, обаче, беше да затвърди Версайлската система, а с това — и международните позиции на Франция. Стремейки се да обедини буржоазна Европа, Бриан желаше да я противопостави на Съветския съюз, който, възстановен вътрешно, се изправяше в целия си ръст на международната арена. Въпреки подкрепата на пацифистичните и реакционни кръгове, които подкрепяха идеята за Паневропа, проектът на Бриан не можа да получи осъществяване. На обвинението, че Съветска Русия по пътя на дъмпинга (предлагане стоки на пазара под костуема цена) подпомага и задълбочава стопанската криза, съветската делегация предложи да се сключи пакт за икономи-

ческо нападение. Притиснати до стената относно истинските им намерения, инициаторите на идеята за Паневропа, макар и да бе решено да посветят на този въпрос специално заседание, не намериха за потребно да го повдигнат отново. Проектът на Бриян бе погребан.

Характерно в споменатите опити за създаване на един международен инструмент в името на мира е обстоятелството, че в неговия пространствен обхват са били включвани само държавите от европейския континент. Това е лесно обяснимо като се знае, че по времето когато са правени тези опити, с изключение на последния, светът всъщност се е заключавал в Европа. Останалите части на света са били развалини на стари култури или „дива подвластност“ за събуждащия се и възходящ европейски империализъм.

Един съвсем сериозен опит, който надхвърли рамките на европейския континент и заедно с това излезе от утопиите на теоретичните схеми, за да стане живо дело, бе идеята за Обществото на народите. Разрушенията, които предизвика първата световна война, изостриха повече от всеки друг път чувствителността на народите за поставяне войната вън от законите и за създаване безопасност на мира. Повече от 50-те проекта, които се появиха след войната за учредяване Общество на народите, бяха едно свидетелство за неутолимата жажда у народите към мир и сигурност.

На 14 февруари 1919 г. в тържествено заседание на мирната конференция в Париж председателят на САСЩ, Удроу Уйлсън, докладва на конференцията току-що изработения от него устав на Обществото на народите. „Пелената на недоверията и интригите е смъкната — завършва речта си председателят. — Хората се гледат един друг в лицето и казват: ние сме братя, у нас има една обща цел. По-рано ние не съзнавахме това, но сега то е така ясно. И ето — ние имаме вече договор за братство и дружба“ („История дипломати“ т. III, стр. 32). При такава обстановка се роди ОН.

Френският общественик Леон Буржоа, чийто план бе отхвърлен, напразно настояваше, че подобен „инструмент на мира“, за какъвто се установяваше ОН, не може да мине без международна армия, която да обуздава нападателя. Представителят на Хеджас смутено заявяваше, че не всичко е ясно; какво собствено трябва да се разбира под думата „мандат“, питаше той. Никой, обаче, не желалаше да отговори. Едно сладостно възбуждение опияняваше духовете. Пленарното заседание на конференцията утвърди проекта на Уйлсън. На следващия ден, изпратен от пушечни гърмежи, той тържествено напусна Европа.

За съжаление, поради органическите слабости, от които бе обхванато още при раждането му, ОН не можа да оправдае големите надежди, които му се възлагаха. На първо място, отсъствието на СССР не можеше да не се отрази върху авторитета и дейността на тази международна организация. Заедно с това, непредвиждането на ефикасна санкция срещу нарушителя се оказа фатално за бъдещето съществуване на ОН. Вярно е, че чл. 16 от Устава позволяваше скъсване на търговските и финансови отношения със страните — нарушителки на мира. Но това средство се оказа неефективно и недостатъчно. Без наличността на една материална военна сила, каквато предвиждаше проектът на Буржоа, която да наложи зачитането на взетите решения, авторитетът на ОН

не можеше да бъде наложен. Не може да не се отбележи също, че установеното формално и фактическо равенство между членовете на ОН, на свой ред се оказа погрешно, както справедливо забелязва И. Тайгин (сп. „Болшевик“, бр. 24, 1944 г.), не можеше да бъдат поставени на една плоскост и да се ползват с еднаква сила на влияние, например, Албания и СССР. Не е случайно, при това положение, че големите държави започнаха постепенно да се считат необвързани и неотговорни за работите на ОН. Интересът към него постепенно западна, докато в края на краищата то се видя безсилно да спре агресията, която се подготвяше пред неговия поглед. Избухването на втората световна война, която ОН имаше задължение да предотврати, стана без всякакво противодействие от негова страна и при очевидното му безсилие.

В този ред на мисли достатъчно е да се напомни, че Съветският съюз беше гледан дълго време враждебно от обединените в ОН народи. Едва на 18 септември 1934 г. по почин на французката дипломация и по поканата на 30 държави — членове на ОН, Общото събрание на ОН постанови приемането на СССР и реши да бъдат включени негови представители в Съвета в качеството им на постоянни членове. Не е безинтересно също така да се знае, че Съединените щати, макар идеята за учредяване на ОН да беше тяхна, не влязоха в него; че Япония и Италия, макар да бяха членове — основателки, първи извършиха акт на агресия: първата срещу Китай и Манчукоу, а втората срещу Абисиния и други африкански народи, след което го напуснаха, мотивирайки се с „дълбокото различие на техните възгледи със схващанията на ОН по въпросите за мира“. Германия също го напусна през м. октомври 1933 г. след идването на Хитлер на власт, използвайки разискванията върху общото разоръжаване, което счете „дискриминация“, несъгласна с положението ѝ на велика сила.

Важно за отбелязване е обстоятелството, че в края на краищата в ОН останаха само Англия и Франция, които сами признаха организационните му слабости с участието си в Мюнхен през 1939 г., където, при наличността на един международен орган за борба с агресията какъвто беше ОН, пренесоха разрешаването на международни спорове. Така обезкръвено и зашеметено от главоломния ход на събитията, които подготвиха втората световна война, слезе от сцената и отмина в историята ОН, което остави след себе си единствено великолепните обезлюдени дворци край Женевското езеро, — веществен паметник на една идея, която не бива да умира.

В течение на втората световна война се начертах контурите и се положиха основите на нова международна организация за безопасност, която на конференцията в Сан Франциско получи наименованието Организация на обединените народи (ООН).

Обстоятелствата, при които възникна мисълта за учредяване на ООН, са съществено различни от обстоятелствата, при които възникна ОН. Не може да не се отбележи, че учредяването на ОН стана в резултат от победата на една империалистическа коалиция над друга. Напротив, условията, при които възникна ООН, са израз на боевото сътрудничество на антифашистките демократични сили в света, на първо място СССР, против настъпващия фашизъм, с цел да бъдат осигурени демократическите свободи на народите, смъртно заплашени от един варварски

поход. ООН, следователно, е в известна степен обединение на антифашистките сили в света, които не само сразиха фашизма, но чрез този инструмент продължават усилията си за недопускане той да бъде възроден в каквато и да била негова форма (Я. Сегал: „Мировое хозяйство и мировая политика“, кн. 3, 1946 г., стр. 8 и сл.).

При такава обстановка и преди още да бъде на лице пълното поражение на неприятеля, успоредно с големите усилия за преодоляване тежестите на войната, в тристранната конференция на външните министри на САЩ, Англия и СССР, състояла се през октомври 1943 г. в Москва, към която впоследствие се присъедини и китайското правителство, се поставиха идейните основи на организацията за поддържане на бъдещия мир и за обезпечаване на следвоенната международна сигурност. В издаденото на 1 ноември 1943 г. за тази среща комюнике се заявяваше, че участниците в конференцията „признават необходимостта да се създаде във възможно най-близко време една обща международна организация, основана върху принципа на суверенното равенство на всички държави, обзети от желание към мира, и в която да могат да участвуват всички тези държави, малки и големи, за поддържане на мира и международната сигурност“.

Следващият етап в пътя на създаване на международната организация за безопасност бе състоялата се от 21 август до 29 септември 1944 г. в вашингтонското предградие Дъмбартън Окс конференция от представителите на СССР, Великобритания и САЩ. На тази конференция бе изработен проекто-устава на Организацията на обединените народи. Още тук може да бъде отбелязано, че на тази конференция не можа да бъде постигнато пълно съгласие по един от важните въпроси на проекто-устава — по процедурата за гласуване в Съвета на безопасността. В същност, Съветът на безопасността, както бе уреден в проекто-устава и по-късно при окончателното изработване на Устава, се явява основен ръководящ орган в ООН, върху чиито плещи лежи изключително отговорността за поддържане на международния мир и комуто е предоставена реална сила за обуздаване на агресията.

Това важно препятствие за постигане на пълно съгласие по всички въпроси относно проекто-устава на ООН бе преодоляно по време на Кримската конференция (4—11 февруари 1945 г.). Като потвърдиха своята вяра в принципите на Атлантическата харта и привързаността си към Декларацията на обединените народи, „тримата големи“ отново подчертаха непоколебимата си воля да създадат един международен ред, построен на принципа на правото и гарантиращ мира, безопасността, свободата и всеобщото благосъстояние на човечеството. На тази конференция бяха консултирани правителството на Китай и временното френско правителство, които бяха поканени да вземат участие в общата работа. Решено бе също да бъде свикана на 25 април 1945 г. в Сан Франциско конференция на Обединените народи, която да изготви Устава на ООН в съгласие с принципите, установени при неофициалните преговори в Дъмбартън Окс, като по спорния въпрос за гласуване в Съвета на безопасността се постигна съгласие в смисъл: а) всеки член на Съвета на сигурността да има един глас; б) решенията на Съвета на сигурността по въпроси от процесуален характер да се приемат с болшинство от 7

гласа от всичките 11, и в) решенията на Съвета на сигурността по всеки друг въпрос да се приемат с болшинство от 7 гласа, но при условие на единодушие на петте постоянни негови членове.

От 25 април до 26 юни 1945 г. в Сан Франциско се състоя свиканата по делегация на СССР, Англия и Китай от САЩ конференция на Обединените народи. В нея взеха участие представители на 50 страни и бе приет Уставът на ООН. Влизането на Устава в сила се постави в зависимост от ратифицирането му от правителствата на всяка страна—участница, включително главните пет държави: СССР, САЩ, Англия, Франция и Китай. На 24 октомври с. г. държавният департамент на САЩ уведоми, че правителството на тази страна е ратифицирало Устава и че той влиза в сила. По същото време Уставът бе ратифициран от 26 други държави. Към 31 декември 1945 год. той бе ратифициран общо от 51 държави, с което окончателно се постави в действие по отношение на всички участващи в ООН държави.

От 10 януари до 15 февруари 1946 г. в Лондон се състоя първата сесия на Общото събрание на ООН, на която за главен секретар на Събранието бе избран норвежецът Тригве Ли и се определи главното седалище на Организацията да бъде в САЩ. С това завърши организационният период на ООН, за да започнат мъчителните усилия за поддържане на международния мир и за осигуряване на следвоенната сигурност.

II

Съгласно окончателно приетия Устав на ООН, членове на която „могат да бъдат всички миролюбиви държави“, целите, поставени за осъществяване от Организацията, са посочени в Устава. Преди всичко, като първа и най-главна задача стои задължението на ООН за поддържане на световния мир и безопасност. За тази цел Организацията може да взима всякакви общи мерки, които не само да предотвратяват и отстраняват една възникнала заплаха за мира, чрез сподавяне на агресията, но, заедно с това, да отстраняват всяко друго действие, което може да окаже влияние за нарушаване на мира. Също така, тя има за задачи, които са едновременно и средства за укрепване на всеобщия мир, да подпомага развитието на приятелските отношения между народите чрез сътрудничество в областта на международните икономически, социални и други хуманитарни въпроси, както и да бъде център за съгласуване поведението на народите при постигане на тази обща цел.

Уставът приет в Сан Франциско значително разшири функциите на ООН в сравнение с положението, установено в Дъмбартън-Окс. Реши се да бъде учреден специален Съвет по опеката, натоварен „да способствува за политическото, социално и икономическо развитие на населението в територии под опека, за възхода на това население в областта на образованието и за прогресивното му развитие към самоуправление и независимост“. С това ООН действително се очертава като институция, основана на равнопоставеността и самоопределението на народите, с подчертано равенство на хората, без разлика на раса, пол, език и религия. Не е излишно при това да се изтъкне, че на членовете на ООН се възлага в задължение да разрешават помежду си всички спорове с мирни средства и то по начин, че да не създават заплаха за международния мир

и безопасност; че те ще се въздържат да заплашват със сила или да използват сила; че няма да дават помощ на държава, срещу която Организацията е предприела действия от превантивен или принудителен характер и т. н. По такъв начин, поне теоретически, ООН се оформя като международен център за опазване на мира и всеобщата безопасност.

Съгласно Устава, ООН е съставена от основни органи, които са: Общото събрание, Съветът на безопасността, Икономическият и социален съвет, Съветът по опеката, Международният съд и Секретариата.

Общо събрание. — По начало всички членове на ООН са членове на Общото събрание и имат представители в него, броят на които е определен от отделен правилник. На Събранието е възложена функцията да разглежда всички въпроси, които се отнасят до поддържане на международния мир и безопасността, включително въпросите, които засягат разоръжаването и въоръжаването, доколкото те не се разглеждат от Съвета на безопасността. То приема нови членове или пък решава да се отнеме правото на членство, след като изслуша препоръките на Съвета на безопасността; избира временните членове на Съвета на безопасността, както и членовете на всички останали органи на ООН, включително главния секретар на Организацията и пр.

Членовете на Общото събрание се събират на редовни ежегодни и на извънредни сесии, свиквани съобразно нуждата. Свикването на първата сесия, както се спомена, стана на 10 януари 1946 г. в Лондон при една обстановка, когато все още съществуваша в света гнезда на неликвидирана агресия. Достатъчно е да се напомни за монархическата реакция в Гърция, която и тогава, както сега, провокираше демократическите елементи вътре в страната и около нея; въоръжената борба на английските и французки войски против анамитите в Индокитай; смазването на национал-освободителните борби в Индонезия с употребата на неразоръжени японски военни части и пр. При все това първата сесия на Общото събрание завърши с успех. Конструирани бяха съставите на всички основни органи на Организацията. За главен секретар бе избран норвежкият министър на външните работи Тригве Ли. Заслужава да се отбележи също, че на тази сесия се учреди специална комисия, която да се занимава с въпросите около атомната енергия.

Необходимо е да се поясни, че при гласуването в общите събрания на ООН всеки член на Организацията има един глас. По въпроси, които засягат важни решения на Общото събрание като: избор на членове на Съвета на безопасността и на Социалния и икономически съвет, приемане и изключване на членове и др., решенията се приемат от Събранието с две трети от гласовете на присъстващите при гласуването членове. Решенията по всички други въпроси, включително определянето на допълнителните въпроси, които се решават с две трети болшинство, се взимат с обикновено болшинство от гласовете на Общото събрание.

Съвет на безопасността. — Състои се от представителите на 11 държави — членове на организацията, от които пет постоянни и останалите шест непостоянни. Постоянните членове са: СССР, САЩ, Великобритания, Китай и Франция. Непостоянните (временните) членове на Съвета се избират за срок от две години, като трима от тях се подменят всяка година. При конструирането на Съвета в първата сесия на

Общото събрание, състояла се в Лондон през 1946 г., за непостоянни членове с мандат за две години бяха избрани: Полша, Бразилия и Австралия, а за една година — Египет, Мексико и Холандия.

Главната отговорност за поддържане на световния мир и всеобщата сигурност е възложена на Съвета на безопасността. На него е предоставено правото да установява съществуването на заплаха за мира и да предприема необходимите мерки за поддържане или възстановяване на мира и осигуряване на безопасността. Естествено е членовете на ООН да приемат като задължителни решенията на Съвета на безопасността и да ги изпълняват.

Най-съществената особеност на Съвета на безопасността, която впрочем прави действителна отликата между ООН и бившето ОН, е в процедурата на гласуването в Съвета и в средствата за опазване на мира и безопасността. Както се спомена по-горе, разочарованието от ОН настъпи поради липсата на ефективна сила, която да налага решенията на тази институция. Скъсването на търговските и финансови отношения със страните нарушителки, предвидено по чл. 16 от устава на ОН, като санкция в случай на неизпълнение, съвсем не се оказа годно средство за сподавяне на агресията. Преодолявайки тази слабост, ООН изрично упълномощава Съвета на безопасността, ако след разследване на всеки спор или положение, които могат да застрашават поддържането на световния мир и безопасност не биха могли да бъдат уредени с мирни средства, да има възможност да предприема въоръжени действия с помощта на въздушни, морски или земни въоръжени сили. За тази цел при Съвета е създаден военно-щабен комитет, назначението на който се заключава в указване помощ на Съвета на безопасността в организиране на международните въоръжени сили, подпомагане на Съвета при изготвяне на планове за използване на въоръжените сили, определяне контингентите, числеността, степента на готовност и т. н. на задължителните военно-въздушни сили, като върху него лежи и отговорността за стратегическото ръководство на тези сили.

За да бъде действително сътрудничеството на членовете на ООН в поддържане на международния мир и безопасност, съгласно Устава те са длъжни, когато бъдат поканени от Съвета на безопасността, да му предоставят въоръжени сили и средства според нуждата. Но тъй като за това се изисква време, което не винаги може да бъде на лице при срочните военни мероприятия, членовете на Организацията се задължават да поддържат постоянни военно-въздушни сили, които да са в готовност, в случай че се окаже нужда от съвместни действия с принудителен характер. Счита се, че така авторитетът на ООН ще може да се поддържа на необходимата висота и че безотговорността в международните отношения ще може да бъде обуздавана.

Другата особеност, която отличава ООН от бившето ОН, е в гласуването в Съвета на безопасността и начин на взимане решения в него. Съгласно чл. 27 от Устава, относно въпросите по процедурата, Съветът взема своите решения по принципа на болшинството с 7 гласа от всичките 11. По всички останали въпроси решенията се взимат също така с болшинство от 7 гласа, но в тях трябва да са включени гласовете на всички постоянни членове. В това единодушие на петте постоянни членове в

Съвета на безопасността се заключава тяхното право на вето, което всъщност е новостта в сравнение с положението в бившето ОН.

Въпросът за правото на вето предизвиква оживени разисквания, когато се приемаше Уставът на ООН. Неговите противници най-често си служеха с доводите за „демократията“ и „равенството“, които по този начин се потъпкваха. Напротив, поддържниците на „ветото“ изтъкваха опасността, както това беше в ОН, Съветът на безопасността да се превърне в дискуссионен клуб или в най-добър случай — на арена за създаване коалиции и борби между големите държави. Трябва да се има предвид, твърдят Сегал и Р. Китс Кейн („Мировое хозяйство и мировая политика“, кн. 3, 1946 г., стр. 11), че „отговорността, която поемат големите държави е толкова тежка, че наивно би било да се иска от коя да е измежду тях обещание да действа за изпълнение на решение, с което тя не е съгласна“.

Икономически и социален съвет. — Тъй като основната задача на ООН е да осигури мирните и приятелски отношения между народите, чрез които единствено може да съществува гаранция за мира и всеобща безопасност, необходимо е да се оказва съдействие за разрешаването на международните икономически и социални проблеми, включително да се съдействува за зачитане на човешките права и свободи. Тази задача е възложена на Икономическия и социален съвет, който, както другите съвети, се намира под ръководството на Общото събрание. Той се състои от представителите на 18 членове на Организацията, мандатът на които е за срок от три години. На първото заседание на ООН за членове на този съвет бяха избрани: Китай, Перу, Франция, Чили, Канада и Белгия — за три години; СССР, Великобритания, Индия, Норвегия, Куба и Чехословакия — за две години; Колумбия, Югославия, Гърция, Ливан, Украйна и САЩ — за една година.

Съвет по опеката. — При приемане Устава на ООН оживени разисквания подигна и въпросът за системата на опеката. Както се отбеляза по-горе, в проекто-устава в Дъмбартън Окс не се съдържаха каквито и да било постановления по този въпрос. Знае се, че мандатната система върху германските колонии и колониите на бившата отоманска империя, учредена с устава на ОН след първата световна война, създаде за тези колониални страни режим, който не се отличаваше по нищо от обикновената колониална система. Това обстоятелство, подсилено с обстоятелството, че след втората световна война САЩ предявиха енергични претенции за овладяване на бази със световно значение, извика необходимостта да се оточнят въпросите около подмандатните колониални народи. Разбира се, противодействието на колониалните държави, на първо място Англия и Франция, по този въпрос беше естествено за тях. Напротив, делегацията на СССР, поддържана от делегациите на Китай и Филипините, настоя системата на опеката да има за своя главна цел такова икономическо, културно и политическо развитие на подмандатните колониални страни, което да ги насочи към създаване на действителна независимост у тях. След продължителни спорове бяха приети и внесени редица изменения в Устава на ООН, засягащи системата на международната опека. Съгласно окончателно оформената в Устава система на опека, ООН трябва „да способствува за политическото, икономическо и социално развитие на населението в териториите под опека, за техния

напредък в областта на образованието и за прогресивното им придвижване в посока към самоуправление или независимост“.

Необходимо е да се поясни, че системата на опека се разпространява не върху всички колонии, а само върху три категории изостанали в своето развитие страни, а именно: а) върху териториите на страни с учреден върху тях по силата на устава на ООН мандат (бившите германски и отомански колонии); б) върху колониалните територии на Италия и Япония, и в) върху териториите доброволно включени в системата на опеката от държави, които до сега са били отговорни за тяхното управление. В последния случай се имат предвид територии, които ще бъдат предадени от държавите владетелки на колонии в международна опека единствено по добра воля, което практически малко може да се очаква, че ще стане.

Съставът на Съвета по опеката, който също така се избира от Общото събрание на ООН, трябва да бъде излъчен от три категории държави — членове на Организацията: а) държави, които управляват подопечни територии; б) постоянни членове на Съвета на безопасността, които не притежават подопечни територии (в случая се имат предвид СССР и Китай), и в) толкова други членове на ООН, избрани от Общото събрание за срок от три години, колкото може да се окаже необходимо, за да може общият брой членове на Съвета да се делят по равно между членовете на Обединените нации, управляващи и неуправляващи територии, намиращи се под мандат.

Естествено, за да почне да функционира Съветът по опеката, нужно е да бъдат поставени в негово разпореждане територии подлежащи на опека. За съжаление това до сега не е станало. По италианските колонии все още няма окончателно споразумение. Що се касае до подмандатните територии, няколко държави мандаторки са изявили съгласие да предадат на Съвета известни територии, други само са заявили, че „са готови да проучат условията на споразумението по опеката“ и т. н. До окончателен резултат, обаче, не се е достигнало, въпреки важността на въпроса.

Международен съд. — Ролята на тази международна институция се заключава във възложената ѝ задача да разрешава възникналите международни спорове. По общо правило, всички членове на ООН са участници в статута на Международния съд. Решенията на този съд са задължителни за членовете на Организацията, които са страни в спора. Неговият състав понастоящем е от 15 съдии — по един от Югославия, Канада, Полша, Египет, Китай, Мексико, Норвегия, Белгия, САЩ, СССР, Франция, Салвадор, Великобритания, Чили и Бразилия.

Секретариат. — При ООН съществува Секретариат в състав: един главен секретар и персонал, съобразно нуждите. Главният секретар е главен администратор на Организацията. Избирането му става от Общото събрание по препоръка на Съвета на безопасността. Той участва, в това си качество, във всички заседания на Общото събрание, Съвета на безопасността и Икономическия и социален съвет, като ежегодно дава отчет пред Общото събрание за работата на Организацията. Главният секретар е най-отговорното лице в ООН, защото той ръководи служебния апарат при Организацията и е облечен в функцията на нейн политически представител. На първата сесия на Общото събрание за

главен секретар на ООН бе избран норвежкят министър на външните работи Тригве Ли, който, след като положи тържествена клетва, встъпи в упражнението на своите функции.

III

Въпросът за уреждане на следвоенната сигурност и изобщо въпросът за създаване на световна безопасност, особено след ужасните последици на втората световна война, е актуална тема за политически мислящите умове от цял свят. Изобилието на проекти и най-причудливите предложения в тази област са свидетелство за дълбоката загриженост на всички.

Американският публицист Уолтър Липман, например, в книгата си „Военните цели на САЩ“, като нахвърля схемата на световната безопасност, разделя света на няколко географически центрове, около които чертае някакви орбити: една — около САЩ, която нарича „атлантическо сдружение на народите“; друга — около СССР, която нарича „руска сфера“; трета — около Китай, а последната — около Индия и мюсюлманските страни. Неговият съотечественик Зифф пък предлага целият свят да бъде разделен на няколко гигантски „държави-агрегати“, всяка от които да бъде носителка на равни политически права, да обладава достатъчно количество ресурси, да има достатъчно население и точно очертани граници, вътре в които да е възможно самостоятелното и икономическо съществуване. При такова устройство, по негово мнение, немалко да има поводи за повече войни.

В наши дни бившият английски премиер Чърчил, енергично подкрепян от председателя на Южноафриканския съюз, фелдмаршал Смитс отново постави на сцената идеята за Европейски съединени щати. На групировката на славянските страни от Източна Европа, според Чърчил, трябвало да се противопостави нова групировка от народите на Западна Европа. Европейските съединени щати, според него, трябвало да бъдат инструмент за изразяване на т. н. западна демокрация, която се противопоставяла на източната демокрация.

Посочваме тези примери, за да се види, че дори след създаване на ООН потокът от идеи за прегрупиране на света не може да бъде спрян. Идеята за създаване на „санитарни кордони“ и „орбитите“ на У. Липман, „районите“ на Хувър, предложенията на Чърчил и т. н. не са средства за обединяване на народите, сподавяне на агресията и спасяване на човечеството от бъдещи войни. Тези предложения направо целят да разделят света на лагери. Различните им наименования не прикриват техните истински намерения, а само ги маскират в един момент, когато последиците от войната още не са изживяни и възпоменанието от нея е съвсем живо. В същност тези предложения и планове се покриват с теорията на Хитлер за т. н. „жизнено пространство“, посредством която той оправдаваше своята ненаситна агресия.

Така или иначе, ясно е, че делото на ООН ще среща много сериозни препятствия из своя път. Дългите и често безплодни разисквания, които протекоха в досегашните негови заседания са свидетелство за трудностите, на които е обречено това дело. Тези трудности не са плод на хрумвания или случаен каприз. Те се коренят в дълбоките различия

от икономическо и политическо естество, които разделят Великите сили. Мъчно е да се предположи, че тези остри различия, дори и като задача на бъдещето, ще намалеят. Затова съдбата на ООН се чертае в светлина, която не е от най-обнадеждащите.

Все пак народите се нуждаят от следвоенна сигурност и мирно сътрудничество. Световната безопасност е една необходимост, за която народите ще се борят въпреки всичко. Това е естествено след огромните разрушения и неизброимите жертви, които последната война причини на света. Организацията на обединените народи трябва да пребъде!

ЕГИПЕТ И ПОЛИТИКО-СТРАТЕГИЧЕСКОТО ПОЛОЖЕНИЕ НА ВЕЛИКОБРИТАНИЯ В БЛИЗКИЯ ИЗТОК

МАЙОР МЛ. СИЛВЕСТРИЕВ, Г. Щ.

Краят на втората световна война постави пред вниманието на Великите сили и пред очите на целия свят голям брой неразрешени междудържавни въпроси. От целия комплекс заплетени междудържавни проблеми, които образуват така наречения Близкоизточен въпрос, проблемът за бъдещето на Египет стои на предно място.

На 7 май т. г. министър-председателят на Великобритания, г. Клемент Атли, съобщи, че британското правителство възнамерява да оттегли всички свои войски от територията на Египет, като същевременно ще се опита да изготви съвместно с египетското правителство един план за съюз и общо споразумение относно отбраната на Египет и Суецкия канал. Независимо от критиките, отправени от страна на водача на парламентарната опозиция и представителите на консервативната партия по повод направената в това отношение официална декларация, на 9 май т. г. делегациите на двете правителства се срещнаха в Кайро и започнаха преговори, които по-късно продължиха, за ревизия на англо-египетския договор от 26 август 1936 г. За да се изясни, защо и как се дойде до тези преговори, ще направим един бегъл исторически преглед на египетския въпрос.

В VII век сл. Хр. Египет, средище на цивилизацията от най-дълбока древност, бе завладян от арабите, а в 1517 г. попадна под турска власт. В стремежа си да оспори британското владичество в Индия, в 1798 г. Наполеон предприе похода си в Египет, който завърши неуспешно, след като на 1 август с. г. английският адмирал Нелсон унищожи френския флот при Абукир. Малко след това, в 1805 г., турският паша Мехмед Али се отцепи от Отоманската империя и застави султана да го признае като самостоятелен владетел на страната. Предприемчивият и енергичен Мехмед Али успя да се затвърди не само в Египет, но постави под свой контрол и целия Северен Судан с областта на горния Нил, като изгради мощна войска и флот, и организира стопанството на страната по западен образец.

Значението на Египет за западните сили нарастна извънредно много с постройката на Суецкия канал. Последният бе започнат в 1859 г. и бе завършен в 1869 г. В резултат на непредвидливостта и разточителността на египетския владетел Исмаил I, който през 1875 г. се видя принуден да продаде своите акции от компанията за експлоатацията на канала на британското правителство, англичаните успяха да се настанят здраво в зоната на Суец. Освен това, в 1878 г. Исмаил I бе заставен да

приеме финансовото попечителство на своите френски и британски кредитори, и по този начин Египет окончателно загуби своята независимост. Това чуждо вмешателство създаде големи недоволства сред египтяните и в 1882 г. доведе до избухването на голямото въстание на националистите. С лозунга „Египет за египтяните“ борбата бе подета енергично, но накрая се изроди в изстъпления срещу европейското население в Александрия. При отказа на френското правителство да съдейства, англичаните сами поеха инициативата за потушаването на въстанието и при Тел-Ел-Кебир нанесоха съкрушителен удар върху партията на националистите, водена от военния министър. Потушаването на въстанието развърза ръцете на англичаните, които окупираха цялата страна и поставиха под свой контрол войската и стопанството. Така англичаните продължиха своята „временна“ окупация до началото на първата световна война в 1914 г., когато установиха протекторат над Египет.

Безспорно, британската окупация на Египет допринесе много за стопанския напредък на страната. Търговията и индустрията се развиха, извършиха се много обществени строежи, финансите на страната бяха стабилизирани, но останаха под прекия контрол на британските власти. Въпреки това, обаче, недоволството на египтяните срещу чуждите окупатори непрекъснато растеше. Народът искаше да поеме съдбата си в своите собствени ръце, а не да бъде управляван от чужденци. След приключването на първата световна война, партията на националистите, под енергичното ръководство на Заглул паша, положи енергични усилия да застави Великобритания да премахне протектората. Накрая смутите и безредиците станаха толкова сериозни, че в 1922 г. Великобритания бе заставена да признае независимостта на страната. При все това англичаните запазиха правото да бранят собствените си и чуждите интереси в Египет, и по този начин фактически запазиха влиянието си в новото правителство. В формално отношение протекторатът бе превърнат в двукамарна конституционна монархия със сенат, част от чиито представители бяха назначавани от краля, а останалите — избирани от народа, и народно събрание, чиито депутати бяха избирани въз основа на принципа на всеобщото гласоподаване.

С това, обаче, партията на националистите не можеше да се помири. Тя протестира енергично срещу ограниченията, които Великобритания продължи да упражнява над египетския суверенитет. През септември 1924 г. Заглул паша, тогава министър-председател, отправи енергична протестна нота до британския министър-председател Р. Макдоналд, в която се формулираха следните искания: оттегляне на всички британски войски, чиновници, съветници и пр. от територията на Египет и Судан; премахване на британския контрол над египетското министерство на външните работи, и интернационализиране на Суецкия канал. Отказът на британското правителство да изпълни тези искания стана причина за нови безредици и националистични демонстрации, при които бе убит британският генерал Стяк — генерал-губернатор на Судан и върховен главнокомандуващ на египетската армия. Това даде повод на британското правителство да отправи строг ултиматум до египетското правителство, в който потвърди отново всички свои претенции за активна намеса в египетския политически живот и изиска заплащането на сумата 500.000 лири стерлинги, като обезщетение за убийството на английския генерал. Освен това ан-

гличаните изискаха оттеглянето на всички египетски войски от Судан и потвърдиха, че възнамеряват да разширят напоителната мрежа на Северен Судан, докъдето намерят за добре. Тъй като последното застрашаваше да отклони водите на горния Нил и с това да намали извънредно много главния водоснабдителен източник на страната, което би представлявало национална катастрофа, по-сериозна от каквото и да било чуждо вмешателство и ограничаване на държавния суверенитет, египетският парламент отнесе въпроса до ОН, което обаче отказа да вземе каквото и да било становище по него под предлог, че въпросът е от „вътрешен“, а не от междудържавен характер.

След дълги двустранни преговори, най-после на 19 април 1923 г. бе обявена новата конституция на кралството. Националистите продължиха да настояват за осъществяване пълната независимост на страната, но британците засилиха още повече своето влияние. През юли 1928 г. крал Фуад разпусна парламента и анулира конституцията. След неговата смърт престолът бе зает през април 1936 г. от сина му Фарук, а през май с. г. националистите отново възстановиха конституцията и поеха властта в свои ръце. С англо-египетския договор, който бе сключен на 26 август 1936 г. в Лондон, националистите сполучиха да отхвърлят британския протекторат и го заместиха с договор за съюз и приятелство, като по този начин възстановиха поне формално суверенитета на държавата си. Въпреки това, британските войски останаха в зоната на Суецкия канал, а Александрия бе превърната в първостепенна британска морска и въздушна база в източно Средиземно море. През септември 1937 г. кралят отново се отдалечи от националистите, а три години по-късно Египет се намеси във втората световна война на страната на Обединените народи и представляваше главният стратегически субект на съюзниците в Близкия изток през цялото времетраене на войната.

От изложеното до тук се вижда, че от откриването на Суецкия канал до сега са се изминали 75 години, през което време той е бил постоянно главният фокус на британската стратегия, защото общоприят факт е, че Суец представлява една от най-важните точки в съобщителните линии на целия свят. От гледна точка на стратегията, Великобритания винаги е оценявала неговото значение като воден път, който съкращава наполовина дългия обиколен път между метрополията и Индия покрай н. Добра Надежда. По-късно значението на Суецкия канал нарастна главно като съобщителна артерия с Австралия, Нова Зеландия и Сингапур. Към това следва да се добави и значението на самия Египет като важна сухоземна, морска и въздушна база на Британската империя в източно Средиземно море, независимо от функциите му като защитник на канала. Във всичко това Суецкият канал е съставлявал важен фактор, но той не е изчерпвал всичко, при все че британските интереси в източното Средиземноморие, без канала, биха били значително по-слаби. Първата и особено втората световна война доказаха по безпорен начин важното стратегическо значение на Египет.

Паралелно с постепенно нарастващото значение на Египет за Британската империя, обаче, растяха и стремежите на египетския народ към национална независимост. Освен чисто националистичните стремежи на египтяните, в основата на нещата стоят и дълбоки социални различия. Бри-

танската окупация допринесе само за тяхното изостряне, но не и за премахването им. В декларацията си относно новите насоки на правителствената политика за разрешаване на египетския въпрос, направена на 24 май т. г. в Камарата на общините, сам британският министър на външните работи г. Бевин заяви, по този повод, следното: „За нещастие, нашите отношения с Египет до сега винаги са били изградени върху една извънредно тясна основа. Ние никога до сега не можахме да спечелим признателността и благодарността на масата от египетския народ. Ние увеличихме благосъстоянието на страната, но това благосъстояние никога не е могло да достигне до фелахите, които представляват масата от трудящите се. Тези, с които ние работехме, съставят един извънредно ограничен кръг. Ако бяхме употребили поне една десета от материалните средства, които изразходвахме за отбраната на страната, за борба с ужасните болести, ние можехме да спечелим признателността на целия Египет“ (в. „Дейли Хералд“, бр. 9435 от 25. V. 1946 г.).

При това положение, британското правителство бе поставено пред дилемата, да изостави Египет, ведно с Суецкия канал, или непрекъснато да потиска населението на една страна, която то в миналото бе поело ангажимент да счита за независима, и която през всички войни, както и през последната, бе нейна съюзница. Освен това, британското правителство трябваше да вземе под внимание обстоятелството, че със свършването на войната египетското правителство има пълната и неограничена възможност да отнесе въпроса за оттеглянето на британските войски от територията на страната за разрешение пред Съвета за сигурност при ООН. Ето защо, за да се избегне тази неблагоприятна възможност, както и за да отнеме козовете от ръцете на някои от останалите Велики сили, британското правителство се видя принудено да оповести официално готовността си за изтеглянето на своите войски от Египет при уговорката, че египетското правителство ще признае правото на Великобритания да съдействува за отбраната на страната в момент на опасност. Обективно погледнато, това решение на британското правителство крие в себе си всички елементи на неизбежността. То е продиктувано от чисто политически съображения и главно поради необходимостта да се намери една нова формула за смекчаване на затрудненията, които империята среща при пълната с напрежение и изненади следвоенна обстановка.

При така създадената обстановка британските военни специалисти се виждат изправени пред необходимостта да разгледат възможността за организиране отбраната на Египет, като използват съседните страни. На пръв поглед би могло да се приеме, че Египет при условията на съвременната война би могъл да се отбранява полесно откън, отколкото отвътре, като се държат здраво о. Кипър, Палестина, Трансйордания, Судан и италианска Киренайка. Но при по-внимателно проучване на въпроса перспективите не изглеждат толкова благоприятни.

На първо място, положението на Великобритания в тези изнесени стратегически опорни точки не е напълно сигурно. Така например, бъдещето на Киренайка не е още уяснено. Преди известно време Съветският съюз предложи поставянето на цяла Либия под италианско попечителство, а срещу това съветско предложение Великобритания предложи

Триполитания да бъде поставена под италианско, а Киренайка под британско попечителство. Съгласие, обаче, по тези предложения не бе постигнато. Освен това положението на Судан не може да се смята за окончателно установено, тъй като англо-египетският кондоминиум в тази страна подлежи на преоценка. Що се касае до Палестина, и там британските позиции не могат да се считат за абсолютно сигурни, ако се разгледат в светлината на неотдавнашните събития. Докладът на анкетната комисия за положението в Палестина бе последван от отправянето на един протест до САЩ от страна на правителствата на Египет, Сирия, Ливан, Ирак и Саудийска Арабия, който протест създаде значително раздвижване в целия арабски свят. При това, о. Кипър без Палестина е без всякакво значение, а Трансйордания се намира под изключителното влияние на арабския свят. От всичко това се вижда, че изнесените въвн от територията на Египет стратегически опорни точки по начало не могат да се считат за достатъчно здрави и надеждни опори за отбраната на опразнената от войски британска крепост.

Освен това, съществува и един още по-важен недостатък, който британските военни специалисти не могат да не вземат предвид. При все че новите оръжия и технически бойни средства дават възможност да се организира отбраната на Суецкия канал въвн от Египет, като за целта се използва територията на съседните страни, трябва да се има предвид, че тези страни, дори ако биха могли да се използват вкупом, не биха представлявали сериозна опора при една истинска война. Причината за това се крие в обстоятелството, че нито една от тях, нито дори всички взети заедно, биха могли да заместят Египет като една удобна и мощна база за съсредоточение на големи сухоземни, морски и въздушни съединения. Съседните страни не биха били достатъчни за осигуряване отбраната на Египет, най-вече защото те сами не биха могли да гарантират собствената си отбрана. И ако при една бъдеща война се наложи да се съсредоточат в Близкия изток значителни земни, морски и въздушни сили, те трябва неминуемо да се съсредоточат пак в Египет, защото друга възможност за това не съществува. Равностоеен заместител на Египет с добре организираните му морски бази Александрия, Порт Саид и Суец не може да се намери, а двойният вход към канала — от Средиземно море и от Червеното море, е от неоценимо значение.

От гледна точка на стратегията, следователно, трябва да се предполага, че при подновените двустранни преговори британското правителство ще направи всичко възможно, за да осигури съгласието на египетското правителство да признае правото на Великобритания да поеме грижата да съдейства активно при осигуряване отбраната на тази страна при евентуална война. Това разрешение на въпроса все пак би представлявало един изгоден за Великобритания компромис, макар да е далеч от британския идеал, който е бил и остава — присъствието на британски войски в самата страна. Под каква формула ще се търси да се уреди това съдействие, ще зависи от обстоятелството доколко Великобритания и нейните доминиони, главно Австралия и Нова Зеландия ще могат да запазят своите интереси, както и доколко Египет ще успее да запази цялостта на своя суверенитет.

СЪВЕТСКОТО ПЛАНИРАНЕ

Б. СМЕХОВ

Съветското планиране предизвиква заслужения интерес на цялата световна общественост. Не е излишно да се припомни, че първите съветски планове често се наричаха в задграничния печат „фантазии“, „бълнуване“, „утопия“. Самият живот, стъпка по стъпка, отхвърли тези твърдения и показа удивителната сила и ефективност на съветското планиране.

През 1920 г. в Съветския съюз бе съставен първият перспективен план за стопанското развитие в следващите 10-15 години — планът за електрификацията на страната. Той бе приет в обстановка, когато в младата Съветска република имаше следвоенна разруха в най-жизнените отрасли на стопанството. Лошо работеше транспортът, не достигаха горивото и метала, чувствуваше се остра нужда в продоволствено отношение. В 1920 г. в страната се добиваха три и половина пъти по-малко въглища, отколкото в 1913 г. — в навечерието на първата световна война, а стомана — 22 пъти по-малко. Индустрията даваше общо седем пъти по-малко производство, отколкото в 1913 г. По фронтовете на гражданската война още се водеше борбата с белите банди и интервентите. Народното стопанство чувствуваше остра нужда от работна сила. В тази обстановка Съветската държава заяви твърдо и на всеуслишание за намерението си да електрифицира страната за 10—15 години и на тази база да развие индустриално производство, което да превишава два пъти довоенните размери. Планът беше разработен в подробности — къде, кога и какво ще се строи и как ще бъде развито производството.

Изминаха 10 години и планът за електрификацията беше осъществен успешно. През 1930 г. обемът на индустриалното производство на Съветската страна превиши нивото от 1913 г. с два пъти и половина. Към петнадесетгодишния срок самият план беше надминат в индустрията три пъти.

Още по смел и по-грандиозен беше първият петгодишен план, обхващащ периода от 1928 до 1932 г. Но не изминали повече от четири години и задачите, дадени за петгодишния период, бяха изпълнени предсрочно. Съветските хора показаха невиджан в историята бърз темп на стопанско и културно развитие.

Планът на втората петилетка беше набелязал още по-широки размери на стопанското строителство за периода 1933—1937 г. и също успешно беше превърнат в живот. Още към 1 април 1937 година планът беше изпълнен по отношение на индустрията. Превозите по железопътния транспорт достигнаха набелязаните от плана размери за четири години, а петгодишният план по отношение на събирането на житни храни и памук беше преизпълнен.

Блестящо започна осъществяването и на величествената програма на третата петилетка (1938—1942 г.), но то беше прекъснато от войната, която изиска коренно преустройство на народното стопанство и използване на могъщите лостове на планирането за задоволяване нуждите на фронта.

Предвид на явните и неизменни успехи на съветските планове, мнозина зад граница започна да занимава въпросът: в какво се крие причината на този успех на гигантските съветски планове, които на пръв поглед изглеждаха неосъществими?

Работата тука, разбира се, не се състои в това, че в Съветския съюз се намираха умни специалисти — планьори, а в другите страни ги няма. Реалността в планирането на народното стопанство на една страна зависи преди всичко от това, доколко стопанството на тази страна се поддава на единно държавно планово регулиране. Именно в Съветския съюз има широк простор за държавно планиране, понеже на него не пречи частната собственост на оръдията и средствата на производство.

В Съветския съюз частното стопанство с неговите разногласия сътресения, кризи и безработица беше сменено с планово стопанство, при което във всяка фабрика, във всяко село и във всеки район на страната цялата стопанска дейност на хората е подчинена на общонародните интереси.

При наличността на самостоятелни частни фирми можеше ли да се каже, например, на стопаните на каменовъглени мини: заради благото на страната, за създаване на мощна източна металургия, вие трябва да се откажете от лесните печалби в южните области на страната и в течение на редица години да развиете, макар и по-малко доходно, производство на въглища на Изток? — Частните стопани не биха сторили това. При условията на обществената собственост на оръдията и средствата на производство в Съветския съюз е набелязано и осъществено създаването на нова крупна каменовъглено-металургическа база на Изток, която беше неоценим резерв през годините на тежката Отечествена война от 1941—1945 г.

Или например, мислимо ли е да се предложи на частните собственици да извадят от джобовите си значителна част от печалбата, за да я дадат за изграждането на училища, институти и болници някъде в изостаналите райони на Средна Азия с цел да се ускори културното издигане на тези райони? При явната полза на делото за цялата страна — Съветската държава го осъществи. Преди самата война, през 1940 година, бюджетните разходи за социално-културни нужди превишиха два пъти сумата на заемите и налозите от населението. Това означава, че половината от тези разходи се черпеше от производствените печалби.

Народното стопанство на Съветския съюз, благодарение на обществената собственост на оръдията и средствата за производство, получи възможност за хармонично развитие по единен държавен план. В това преди всичко е основата на реалността на съветското планиране.

Съветските планове са реални и затова, че те са научно обосновани. Във всеки съветски план ще намерите не само целта на набелязаното развитие, но и пътя и средствата за постигането на тази цел, съобразно най-новите достижения на световната наука и техника.

Дълбокото изучаване на законите на общественото развитие, взаимното влияние на социалните изменения в страната и нейният стопански напредък, привличането при разработката на плановете на научната и техническа мисъл на страната, — всичко това прави съветските планове дълбоко обмислени във всичките им подробности.

Още в 1920 г. върху създаването на първия перспективен план са работили около двеста най-добри учени и специалисти. Сега държавните планиращи органи — Госплан и неговата разклонена система — сами са научни центрове на икономическата мисъл на страната. Но, независимо от тях, в разработката например на новия петгодишен план за 1946—1950 г. взеха най-непосредно участие Академията на науките с нейните клонове, научно-изследователските институти, видни инженери и други специалисти.

Най-после, съветските планове са реални и затова, че в хода на своето осъществяване те се ползват с горещата подкрепа на милионите трудящи се. Всеки труженик при своята машина, зад кормилото на трактора, пред пещта на локомотива знае, че задачата, която той е получил сега — това е органическа частица от големия народо-стопански план, чиято цел е задоволяване очакванията и нуждите на всички трудящи се в страната, изобщо, и на неговите лични интереси, специално. Ето защо се поражда изумителният творчески подем всред масите, стремежът, каквото и да стане, да се изпълни и преизпълни планът.

Едва бе обнародван новият петгодишен план и се издигна нова вълна на съревнование между отраслите, предприятията, колхозите, отделните работници, селяните за предсрочно изпълнение на плана. Хиляди смели новатори в производството постигат такива резултати, които заставят науката да прегледа своите установени формули и норми. Ако градинарката Лебедева установи световен рекорд за добив на зеле — повече от две хиляди центнери от хектар, ако цвекловъдите Баскакова и Кругляк прибраха по 1.150 и 750 центнери захарно цвекло от хектар, ако ковачът Куратов измени коренно методите на изготвяне изковаването на автомобилни части — то тези прости хора със своя творчески труд не само постигнаха най-добри резултати на труда, но и движат напред развитието на науката и техниката. Наред с най-големите учени на страната, и те, заедно с много други работници и селяни, са удостоени с високата награда — станаха лауреати на Сталиновата премия. Техният почин, подхванат в цялата страна, ускорява реализирането на величествените планове.

Предсрочното изпълнение на плановете стана в Съветската страна същинска традиция. Разбира се, новата петилетка е тежка. Съветският съюз получи от втората световна война много тежки рани, те трябва да бъдат залечени, колкото се може по-скоро, и да се обезпечи по-нататъшният стопански и културен подем на страната. Но тази задача е по силите на съветския народ.

С развитието на страната се закрепил и съветското планиране. То премина през най-сериозни изпитания през годините на войната и излезе от нея с обогатен нов опит. Сега у никого от съветските хора няма съмнение върху това, че целите на новия петгодишен план са реални, и в 1950 г. народът ще пожъне богатия плод на своя творчески труд.

ТЪРГОВИЯТА И ТЪРГОВЦИТЕ

К. С.

През м. декември е патронният празник на търговците. В миналото техният празник се чествуваше може би най-тържествено, в сравнение с празниците на останалите съсловия. Манифестации, музики, речи и поздравления се редуваха, за да подчертаят, че едно многолюдно съсловие, трудолюбиво и пъргаво, върши наистина голяма дейност, снабдявайки консуматорите, облекчавайки производителите и пласирайки българските произведения по далечни пазари.

Много страни в миналото и в настоящето дължат могъществото си на търговията. Има дори Велики сили, за които търговията е лост, който движи производството им и крепи величието им. Много и много държави, като започнем от древна Финикия и стигнем до днешна Англия, Норвегия и дори Гърция, са се издигали благодарение на търговията си и са навлизали в периоди на упадък, когато тя е бивала възпрепятствувана.

Днес търговията у нас не е на мода. Тя се счита за „стихийна“ проява, т. е. за антипод на „плановото стопанство“, поради което не само теоретично, но и на дело бива отхвърляна от редица фактори. Наистина, търговията предполага известна свобода на действие, не винаги абсолютна свобода, но все пак свобода на избор на стоките, на пазарите, на начините на превозване, на качествата и т. н. Търговията предполага и конкуренция, т. е. съревнование както в качествата, така и в цените.

Тези няколко елемента, обаче, се отричат от някои, които вярват, че ако се ограничи свободата на действие и се замени с планови действия, респ. търгуване по заповед (наряд) и със санкции за неизпълнение вместо поощрение, нещата ще тръгнат по-добре и народът няма да бъде експлоатиран.

В случая, разбира се, има известно недоразумение относно това, какво значи „експлоатиране“ на народа, и дали за едно народно стопанство е полезно или вредно то да бъде обслужвано при условия на конкуренция или при такива на липса на конкуренция.

Понятието „експлоатиране“ обикновено разглежда народа като консуматор, но то може да го обхване и като производител, т. е. продавач на стоките, които сам произвежда.

В първия случай народът ще се счита за експлоатиран от частната търговия, ако има известна гаранция, че с премахването на системата на конкуренция и заменянето ѝ с „планово търгуване“ (което по начало е твърде бюрократизирано, защото предполага огромен контролен апарат, за да бъде ефикасно провеждано), народът ще получава по-редовно, по-лесно и по-евтино всичко онова, което в миналото са му доставяли тър-

говците на базата на конкуренцията. Липсва ли това условие и тази гаранция на по-евтино, по-непреривно и по-бързо снабдяване, при най-удобни условия за консуматора, няма и основание да се говори, че частната търговия експлоатира народа.

Обратното, организира ли се търговията на бюрократични начала, наложи ли се изкуствено известни стоки да минават през няколко ръце, както това става сега, чака ли се първо нареждане от един център и едва след получаване на нареждането да се търси изпълнението на търговската операция, търговията се оскъпява и вследствие на това народът се явява обект на експлоатация, както поради по-скъпото снабдяване, така и поради липсата на своєвременност на снабдяването, поради централизирането на продажбите в относително малък брой контролирани магазини, поради загубването на безброй скъпи работни часове за чакане по опашки и т. н.

Ако трябва да има критерий за „експлоатиране“ и неексплоатиране на народа, за социално полезна и социално вредна търговия, за стопански оправдани и неоправдани търговски организации, този критерий ще трябва да се търси не в правната форма на търговското предприятие (частно, кооперативно или държавно), а в начина, по който то провежда дейността си, и в това, дали снабдяването се улеснява или затруднява, дали търговската дейност се поскъпява или поевтинява, дали купуването на стоката от консуматора се облекчава или омъчнява за последния и т. н.

Ако направим подобни паралели между скромната и огромна по мащаб дейност на частните търговци от миналото и днес провежданата планова търговия, с чисто сърце можем да кажем, че всички преимущества стоят на страната на миналото, особено що се отнася до редовността, евтинията и акуратността на търговското обслужване.

Особено изострени са стрелите на някои среди срещу представителите на търговията „на едро“. Тази търговия бива окачествявана обикновено като най-паразитната, социално най-вредната и, изобщо, като най-отречената. Защо?

Струва ни се, че това е така, защото тия, които се обявяват против нея, не са проучили достатъчно механизма на търговската дейност и говорят повече като противници на „едрия търговски и финансов капитал“, отколкото като хора на практиката и на лишения от предразсъдъци здрав разум.

Търговията на едро е едно необходимо звено (добро или зло, остава да го отсъди всеки според менталитета си) във връзката, която трябва да се осъществи между производителя, респ. вносителя, и консуматора. Докато има широки, национални пазари, ще има и търговци на едро, независимо от това, дали те ще бъдат частни, кооперативни или държавни. Нерационално и неправилно е да се иска, щото един производител, който, примерно, се намира в София, да трябва да продава непременно пряко на търговеца на дребно, който се намира в Разград, или в Неврокоп, или в Малко Търново. Рационалното организиране на търговията налага, щото в по-големите провинциални търговски центрове да има постоянни складове с всички видове стоки, които да могат лесно и евтино да се пласират между местните и околните търговци на дребно. Няма ли такива местни складове, на които да разчитат търговците на дребно, те или ще трябва да държат неразумно големи

шокове от всички стоки, за да не останат без такива, докато успеят да си изпишат от столицата, или да остават за известни периоди, те и клиентите им, без стока, т. е. да нарушат правилността и своєвременността на снабдяването. Друго преимущество на търговците на едро за по-големите провинциални центрове, освен дето те рационализират разпределението на шоковете в страната и избегват натрупването им в прекалено големи количества, е и това, че те могат много по-лесно и по-евтино да превозват стоката си, отколкото могат да направят това търговците на дребно. Един търговец на едро купува най-често „на вагон“, „на камион“, и въобще ангажирайки изцяло дадено превозно средство, докато дребният търговец, който търси и се снабдява само с дребни количества, трябва да купува посредством колетни пратки, омнибуси и т. н., т. е. да оскъпява излишно стоката си, като в края на краищата последният клиент не бива облагодиятствуван много от това, че едно от посредническите звена липсва, а бива ощетяван поради липсата на достатъчен избор, поради нередовност в снабдяването и поради загубата на време, която съпътствува дългите транспорти и липсата на редовни търговски връзки между близки фирми.

Независимо кой ще търгува, следователно, търговията на едро ще остане, защото тя е една необходимост, и защото улеснява и рационализира стопанския живот на страната.

Провинциалният търговец на едро има и едно друго преимущество от общо стопанско гледище, а именно, че той образува не само териториална спойка между производителя и консуматора, но и стокова такава, тъй като производителят, респ. вносителят винаги търгува само с един или няколко сходни видове стоки. Търговецът на едро разнообразява асортимента си с няколко групи стоки, докато търговецът на дребно, особено в малките центрове, търгува с много повече групи и видове произведения.

Най-погрешното отношение към търговията и търговците, обаче, имат онези, които считат този вид стопанска дейност като някакво механическо посредничество, състоящо се само в придвижването на известни стоки, прехвърлянето им към консумативните центрове и тяхното разпродаване.

В действителност, търговията е една дейност, изпълнена с рискове както стопански, така и професионални, така и чисто стокови, особено ако се касае до лесно разваляеми артикули. Търговията наистина има у себе си и един авантюристичен елемент, който обаче в случая е един от най-творческите. Пробиването на път на една непозната стока на местния или чуждия пазар е подвиг, който мъчно може да бъде оприличен с някой друг. Поемането на риска да се търгува с мъчно пласируеми или лесно разваляеми стоки изисква големи качества от лицата, които се заемат с такава дейност. Не е безполезно, може би, поради това да кажем, че търговецът често пъти изпълнява една национална мисия, която не може да бъде постигната и при най-добро желание по един бюрократичен планов път.

За да се развива производството, необходимо е да цъфти търговията. Както в периоди на възход и благоденствие, така и в периоди на приключване на тежки стопански кризи, търговията, олицетворявана от подвижните, будни, съобразителни търговци, повежда народното стопан-

ство напред. Замре ли търговията, замира и останалата стопанска дейност; раздвижва ли се тя, повлича след себе си и цялото стопанство. Търговията, както външната, така и вътрешната, стои винаги начело при творческото раздвижване на стопанския живот, когато ѝ се даде възможност да упражни творческото си влияние.

Ние сме свидетели на множество примери, когато търговията е повличала след себе си целия стопански живот, когато цели нови производства са изниквали, щом като е имало необходимата свобода на инициативите и на действията. Нека си припомним случая с пробиването на чуждите пазари за износ на български грозда и последвалото го процътяване на лозарството; нека не забравяме случая с въвеждането на ягодиите пулпове, които накараха да почервенят много български краища и донесоха толкова много доходи на българския земеделец! Това стана възможно, само защото имаше търговци, които смело поемаха нови инициативи и рискове, и повличаха след себе си останалите полезни последици.

Вечното възражение, което ще се повдигне и при прочитането на тази малка и скромна статия, от страна на въодушевените привърженици на плановото стопанство вероятно ще бъде: да, но ако всичко това се вършеше планоно, последиците щяха да бъдат още по-добри!

С това трябва напълно да се съгласим, доколкото разбира се би имало единодушие относно въпроса, какви планове в областта на търговията са възможни.

Ако се счита, че план означава да се даде наряд, да се следи изпълнението му и да се наказват неизпълнителите го, трябва със съжаление да кажем, че такъв търговски план е невъзможен.

Ако ли пък под план се разбира поставянето на ясно определени цели, установяването на ясно поставени граници за свободно проявление и даването на насърчителни цени както за производителя, така и за търговеца, тогава плановете могат да дадат отлични резултати.

Досегашният седемгодишен пример с нарядна търговия даде достатъчно ясни указания колко мъчно приложима е тя при едно народно стопанство, имащо един милион производители и два милиона стоящи извън кръга на производителите консуматори на същите произведения. Пък и принципно погледнато, не е много сигурно дали е по-добре да се търгува, като няколко господата стоят в канцелариите си и оттам командуват в цялата страна отгде какво да се вземе и где да се закара, или като тази задача се постави на десетки хиляди предприятия, които, влагайки всичките си сили и познания и рискувайки средствата си, биха вложили усилията си в една и съща насока с много повече чувство за отговорност, тъй като от това ще изкарват хляба си и от неумелото си действие ще понесат истински реални загуби.

На тези упорити търговци, които с честен труд и с организационен талант тласкаха напред в продължение на близо 70 години българското народно стопанство, пожелаем добри дни и добри възможности да проявят старата си енергия със старите нейни резултати.

ПРЕГЛЕД

ЛИТЕРАТУРА. ТЕАТЪР. ИЗКУСТВО

ЛИТЕРАТУРНА РАВНОСМЕТКА

През първата си годишнина „Балкански преглед“ отдели в страниците си първо място на българската литература. Не всичко бе, тъй както се следваше да бъде. Вината не бе нито в редакцията, нито в сътрудниците. Изобщо нямаше виновни, и затова си присвояваме правото да направим в края на годината една малка равносметка.

В живота на отделния човек хубавите неща не се забравят и се помнят до гроба. В живота на един народ най-хубавите неща са ония творения на духа, които го приближават до великите народи и стават източници на здрава, самобитна култура. Истинските творби не всякога се харесват на съвременниците. Поради силата на внушението, която излъчват, те раздвижват малокултурната и бездарна личност, и само тя е, която ги посреща враждебно и отрицателно.

Случи ли се нещо подобно през тази година? — За щастие на българската литература, ние имаме подобен случай. Колкото и парадоксално да се вижда това на някои, но истината е, че бездарната критика е тая, която отбеляза с отрицанието си появата на двете драми в стихове: „Подвигът“ от Асен Разцветников и „Царица Теодора“ от Магда Петканова. От своя страна софийската театрална публика остана на културна висота и прие единодушно и с вътрешна радост прекрасните стихове и сочната, образна мъдрост на драматичното действие. Имен

но това словесно богатство предизвика някои безидейници за идейни спорове, но тяхното подземно съскане не намери отзвук никъде и си остана само като неприятен шум, умишлено предизвикан в концертна зала, където се свири класическа музика.

Нравствеността не може да бъде подражавана, а още по-малко може да бъде подражаван самият живот. Който се стреми да върши това, той сам се заблуждава. А всяко художествено произведение се ражда от живота по свършените закони на нравствеността; те са, които му дават плът и кръв. Българският народ живее свой самобитен живот, има и свой собствен морал, и само от тяхната светлина се раждат истинските творения. Чуждите произведения на изкуствата са хубави, защото в тях е отражена душата на другите народи. И затова всяко подражание на чуждото е само една безпомощна въздишка, която не достига до ничие сърце.

Кога ще познаем, че едно стихотворение е хубаво? Има ли някакъв ключ за това? — Има. Всяко стихотворение, което обогатява мислите и чувствата, и свободно и възторжено ни въвежда в творческия живот на човека е хубаво и трайно. А това значи да чувствуваме винаги нужда от духовната му сила. За разказа и романа трайното се крие в яркостта на героите. Те пак оживяват само на почвата на здравия български бит и мъдрост. И още едно е нужно да

нажем за трайното в литературата. Че то през всяко време, при всички наши настроения има силата да ни въздейства и да ни насочва към духовно просветление. Всяко творение, което днес ни харесва, а утре ни кара да се прозряваме, има съдбата на всички ония блудкави шлагери, които ни харесват само при дадена обстановка, при лекото замайване на главата и при нечистите удари на сърцето.

За това всички ония, които обичат и четат българска литература, нека сами си направят проверката за всички стихотворения, разкази, романи, драми и критики, които са чели през тази година. Това не е много трудно, защото излезлите книги не са много.

И тази година мина под знака на търсенето. За всички е вече ясно: старото си отиде, новото е на негово място. Но новото, за да стане съдба на всички ни, трябва да намери отражение в литературата. Чрез художественото произведение то ще намери оправдание и трайност. Тъкмо затова българският писател иска да създаде трайни творения за делото на девети септември. Сполучил ли е да направи това през тази година? — Не е сполучил, поне с тия произведения, които са достигнали до нас. Ние мислим, че това може да стане и ще стане, когато се ограничи пътят на бездарността. Тя ще трябва да престане да налага своя безплоден път за път на българската литература. Бездарността е нещо като магарешкия бодил — расте буйно, цъфти ярко, но само край пътищата и в бурените. И да се разбере, че бездарният никога не става носител на идеите на своето време, той само ги изкористява. Той човърка рани, разпалва страсти, защото няма вътрешната сила и призванието да стопли сърцата на всички жадни за мир, любов и братски труд.

В нашата равностойка ние не спомнахме имена. Те са в развитие и може да сгрешим. Освен това голяма част от литературните работници още са в агитката и не са пристъпили прага на худо-

жественото творчество.

„Балкански преглед“

Джон Пристли — „инспекторът дошъл“

„Инспекторът дошъл“ от Пристли, английски автор, се играе с голям успех в Русия. Много е уместно, че се изнася от Народния ни театър. Чрез нея ние се запознаваме с творчеството на този оригинален и прогресивен автор. Пиесата е идейна — пиеса на тезиса. Но веднага трябва да забележим, че авторът не дава сухи или отвлечени образи, но живи и взети от самия живот герои, и те живеят, чувствуват и страдат с днешния ритъм и тежнения на живота. Това е именно ценното на пиесата, че рисува самия живот и дава живи образи, като същевременно авторът построява своите разбирания и идеи извлечени и построени върху живота, тъй както той чувствава и вижда нещата. А Пристли е автор, който вярно чувствава и вижда, и особено добре познава живота на трудящите се.

Сюжетът на „Инспекторът дошъл“ е взет из живота на заможната английска класа, която е подложена на остра критика, и действащите лица са представени много сполучливо; дадена е цялата атмосфера и психиката на хора, които живеят и се радват на живота, отчуждени от грижите и страданията на другите — бедните, борящите се за съществуването си, но през всичкото време се води разговор за простото момиче Ева Смит, което всяко от действащите лица тласка към самоубийство. Всеки от Берлиновото семейство има вина за трагичния край на Ева Смит. Самата тя не се явява на сцената. Но тук е инспекторът Гул, който търси истината и се явява обвинител срещу тези охолни хора, които чрез егоистичните си действия и отношения към беззащитното момиче са го тикнали към отчаяната постъпка. Те различно реагират: Шейла Берлинг най-искрено и сърдечно се разкайва, чрез

нея заговаря и авторът, освен чрез инспектора Гул, когато другите повече или по-малко търсят да се защитят, да оправдаят постъпките си и гледат да се измъкнат от всякаква отговорност. Те дори се радват, когато повярват, че инспекторът не е истински, като пренебрегват моралната, човешката страна, и по този начин проявяват суровостта и безразличието си към едно бедно момиче, което по тяхна вина погива.

В туй психологическо равение в душите на действащите лица, в това търсене да се освободи човекът от неговите страсти и егоизъм, авторът търси истината, правдата и човешкото достойнство. Той е на страната на онеправданите и смело изобличава охолните. Така Пристли се явява един социален писател — драматург, който уверено поставя за разрешение социални проблеми.

Разказание и пречистване, обаче, става само у младите Шейла Берлинг и Ерик Берлинг, докато другите остават такива, каквито животът и тяхната класова принадлежност са ги направили, макар да са твърде смугени и разколебани. Авторът сполучливо противопоставя по младите на по старите.

Освен това, Пристли с рядко умение създава напрегнат диалог. Репликите следват ударно. При това и криминалният елемент е сърчно вмъкнат — той интригува и държи зрителя в напрежение. С умелото преплитане на тези елементи се изгражда една смислена пиеса, която не само държи зрителя в напрежение, не само действа на разума, но възбужда и сърцето.

Пиесата улеснява донякъде играта на артистите, но от друга страна създава известни трудности за тях, защото трябва да представят англичани от висшата, изтънчена класа. За нашите артисти да представят това е било винаги свързано с известни отклонения от първоначалните образи. Това се чувствава и при постановката на „Инспекторът дошъл“, дело на стария и добър артист Вл. Тенев.

Най-верен образ в това отношение създава Ив. Димов, който играе инспектора Гул. И в тон, и в държане, и в походка той е много добър и съдържан, без да потиска необходимия вътрешен драматизъм. Изобщо Димов успява да даде нещо ново: стабилност, спокойствие, разбира се само външно, и пълна мярка. В случая този артист на нерви проявява пълно самообладание, без играта му да губи своята внушителност и темперамент. Той умело движи действието, сърчно води следствието и въпреки документалността на задачата му, влага сърдечност в играта си. Той обвинява и съди действащите лица, и търси да открие не само истината, но да постигне и морални ефекти.

Добър е и Ганчев, като Артур Берлинг. Отначало уверен в своя буржоазен мироглед; под натиска на фактите, той става безпокоен и несигурен.

Сибила Берлинг се играе от Олга Кирчева. При други случаи, в роли от този характер артистката е давала сполучливи образи. Намираме, че е необходима повече съдържаност в играта ѝ.

Младата артистка Дупаринова застъпва ролята на Шейла Берлинг. Наистина, тя предава експанзивността на едно младо момиче, което притежава чувство на справедливост и търси истината, но тя трябва да потърси повече разнообразие в отношенията си към другите действащи лица и по голяма задълбоченост.

Младият артист С. Ганчев, който играе разгулния и изпуснат младеж Е. Берлинг, е добър. Л. Желязков представя добре Д. Крофт. Общо взето, „Инспекторът дошъл“ се играе с нерв, следи се с внимание и буди жив интерес у зрителя.

Ат. К. Георгиев

ПЪРВИТЕ ИЗЛОЖБИ

Вече преваля едно тримесечие от изложбения сезон, през който се уредиха десетина художествени изложби, малко

от които сочат белези на изключителност. Под изключителност разбираме овладяване тематиката на деня, или поне излизане от омагьосания кръг на пейзажа, в който се движи по-голяма част от нашата живопис — към по-сложна композиционна сюжетност, или пък попадане на формално интересни изразни пътища, което собствено, от живописно гледище, е по-важно и е по-сигурен белег за изкуство. Изобщо, в повечето изложби — малко белези на художествени търсения. Голяма част от тях са под знака на „продажбата“. Една живопис *facile à comprendre, facile à vendre*. От стените на изложбените зали ни пресреща най-често една рутинна, един сантиментализъм, един елементарен реализъм, които не извеждат наникъде. Изглежда, че работите около нашето изобразително изкуство ще следват да се развиват в един естествен процес на дълго узряване, който трябва да засегне както художниците, така и публиката. Редом с малцината страстни търсачи на вглъбени начини на изказване, ще продължават да съществуват мнозина занаятчийи или майстори на общопонятни, домоукрасителни картини, които не влизат в никакъв конфликт с вкуса на публиката; последната още не е доказала, че може да различава ценното изкуство от по-малоценното, и затова се носи с неравномерен интерес към истинските стойности. Нашата, така да я наречем, живописна публика стои далеч по-назад от музикалната ни публика: докато последната вече е изработила един не само верен, но и претенциозен вкус, по отношение разбирането на живописната популярният вкус е още твърде назад. Това се дължи както на по-голямата мъчнотия в формалното разбиране на живописната творба, нещо което при музиката не е абсолютно необходимо, така и на липсата на по-системно критично ръководство и на изяснителна литература.

За сега е ясно, че не художниците водят вкуса и разбиранята на публика-

та, но последната води тях. Това е съвсем понятно, като се вземе предвид, че художниците трябва да живеят, като продават своите картини. Богати и школувани меценати вече почти няма, средният заможен гражданин купува сантиментална, сладникава картинка, която „на него лично му харесва“, без всякакво допитване до познавачи и въпреки всичката очевидна съмнителност на такова инвестиране на средства. При това положение, не само че процъфтяват художници, които органически не надскачат неоригиналния вкус, или такива, чиито търговски „антени“ улавят много вярно „пулса“ на тоя вкус; потребата от материални средства за живот принуждава и мнозина най-добри художници да „отдават божията Богу и кесаревото кесарю“, като една голяма част от своите картини нагаждат към едно по-банално харесване, а се представят истински с няколко работи, които се удават или изпъкват сред другите, според нравствения размер на „продажбената концесия“.

Един художествен критик неотдавна развиваше пред нас схващането, че естетически по-леката, разкрасена и сантиментална картина изигравала голяма роля в художественото възпитание на нашето общество, защото създавала изобщо любов към живописното изкуство и към домашната художествена украса, изработвала навик за купуване на картини. По тоя начин непретенциозната картина се явявала мост, който прехвърлял пропастта между лошия, долнокачествен материал за домашна украса, какъвто са шаблонните рисунки и безвкусните отпечатъци, и високото, не всякога лесно разбираемо изкуство. Тази теория, въпреки практическата си привлекателност, не осигурява с нищо възможностите за естетическо развитие, защото от една страна мъчно могат да се оточят границите между грубата и префинена безвкусица, а от друга — опасността за удавяне завинаги на вкуса в тресавището на сантименталната живопис е голяма.

След тия общи думи, нека хвърлим бегъл поглед на досегашните изложби. Сезонът се откри с изложбата на

Тодор Добруджански, една съвсем скромна битова живопис, която неочаквано се радва на изключителна продажба.

Александър Мутафов, добре известният маринист, не прибавя нещо ново към сериозния реализъм на своите морски пейзажи, към познатата плътност на водната маса, на която той е майстор, към дъха на солена влага. . . и на една малко консервирана живопис, която напомня за стари гостни стаи с олеографни картини в позлатени рамки. Все пак, това е един съвестен художник, един силен реалист, този път по-мрачен (затова може би и неподкрепен от публиката), с една „Злокобна нощ“ и едно светло „Настроение“, с едно детско „Рондо“, които свидетелствуват за гами и на повишена чувствителност.

Александър Миленков, старият театрален декоратор, остава привързан и в картините си към театралната стилизация, към малко пищните бои. На единия край на този стилизационен похват стоят решително слабите охридски пейзажи, на другия — богатата композиционна хармония на „Черната скала — Боговец“, едно истинско декоративно панó. Но той може да постига с гвашовата техника и същински живописни ефекти, както в „Софийско поле“, крушовските и тетевиенски пейзажи — с един пространствен хоризонтален ритъм от тонални маси, с добра обработка на терена и живописните планове.

Владимир Димитров се яви като неизяснен еkleктик, който съчетава разни техники и мирогледи, с нееднаква убедителност, с много навеи от сръчни чужди автори от миналия век. Живописният еkleктизъм изобщо е характерен за нашите художници, малцина от които са всякога единни по стил и техника на работите си не само в разни времена, но и в една и съща изложба. Това се дължи в голяма степен на подчине-

нието на живописната работа у нас не на школни и програмни изисквания, а изключително на индивидуалното настроение на художника.

Кирил Матеев е добър ученик на Иван Тричков, който още отначало притежава завидна техника на ножа и четката за отчитане на веществените маси, за създаване на перспективни стойности чрез колорита и осветлението, и за постигане на онова изкуство, което гъделичка сладостния възторг на публиката, но е гибелно за твореца. Той има някои постижения в човешкия образ и в един-два малки пейзажи с нежни и убити въздушни сияния, към които трябва да се отправи, ако иска да има по-малък пазарен успех, но да остане поданик на истинското изкуство.

Съби Иванов и по сюжети и по изпълнение върви по стъпките на Н. Танев, без сам да е по-малък майстор. Той рисува Карлово, и с ножа гради ефектно пространството и слънчево сенчестите повърхнини; понякога, както своя учител, и той изпада в напрежението на чистия тон. Ограничен от малките си рамки, той дава с малко средства една доста интимна и топла живопис, особено сръчно оживена с човешки фигурки.

Добри Добрев е академик, чиито битови картини, без да са съвсем фотографски, са ту достатъчно правдиви, строги и коректни, ту понякога драматично оживени от романтични осветления, ту още несръчно композирани, въществено и колоритно безплътни. Добър рисувач, какъвто е, той има да установи едно общо равнище и по силна непринуденост на своите театрални табла; за сега се чувства известна сценична нагласа, колоритът не е изведен до дълбоки внушения.

Зина Йорданова не можа да бъде достатъчно оценена от зрителите. Нейната изложба предложи за сезона първото изкуство, обладано от живописни търсения. Изкуство на жена, с много мъжествена сила, която заразява околното: нейни съставки са тая ясна хармонична

композиция, тая колоритна наситеност до едно напрежение на живописните маси, тази експресия на веществото и на психичното. Не всички картини са сполучени, но между тях има едно „Голо тяло“ в жълто и червено, един натюр-морт с ябълки, едно момиче в синьо, един интериор, един зимен пейзаж, най-после един автопортрет — всички писани с такава пластична мощ, с проникновение и лекота, с оня самобитен живописен градеж, който единствено обръща рисуването в изкуство.

Дончо Занков е от всички наши рисувачи най-много в плен на угодничеството на дълбоко сантименталния и сладникав вкус, с риск да излезе съвсем извън вниманието и уважението на своите колеги и художествените кръгове.

Иван Табаков, освен с познатите драматични крайморски настроения, се явява с нови чувства — под сурдинка. Нови за него са някои съзерцателни табла с мек и благородно съдържан колорит, в които той успява да предаде такова равновесие на масите и деликатна плътност на простора, че останалите картини, с предишното напрежение и ескизност на живописното вещество, се харесват по-малко на зрителите. Но освен тях, Табаков е от малкото художници, който е нарисувал и излага най-голям брой композиции с човешки фигури, с трудови сцени; някои от тях са облъхвани от силен вътрешен драматизъм и с особена стилова изразителност в композицията, формата и колорита.

Любо Иванов преминава границата над конвенционалната и приятна живопис, към отговорната артистична работа. В някои дунавски пейзажи има постигнат хубав тон („По Дунава“ — 23, „Рибари“ — 36, „Вечер на Дунава“ — 33);

в други към тоя тон се прибавят достоинствата на една леко постигната ритмична композиция и почти гравьорска чистота на рисунъка и формата (9 и 37 — „С лодките“); картината „Рибари“ (26) показва вещи живописни качества, особено в предаване на водната маса; хубавата и смело живописвана група на „Спасилите се“ корабокрушеци би могла да създаде от картината една истинска драма, ако не беше съпоставена с едно банално написано бурно море; примитивистично почувствуваният пейзаж „Камчия“ може да бъде изходно начало на търсене на стил.

Янко Маринов оркестрира с разнообразни живописни продукции и с разнообразни творчески настроения: от микроскопичната миниатюра, която носи само един фин „лъх от картина“, през по-изяснените малки сценки от парковия или крайморски живот, в които има не само интрига, но понякога и елементи на наситена с настроение и живописни качества цялостна картина, — до майсторски импресионистични картини, с много французка рафинираност на маниера.

Любен Доганов е самоук, който няма защо да се стеснява от липсата на професионален диплом. Той изписва Витоша, парковете из София, Охридското езеро, други кътове из България — съвсем леко и свободно, без конфликти с живописната техника. Неговата нежна чувствителност съвпада в някои картини с оная на учителя му Атанас Михов; ала той има някои терени, както във „Витоша предпролет“, които показват една своя жизненост и поетична сила; неговите „зими“ са вариации на една колоритна сигурност, която се изразява в смелата пестеливост на цветни ефекти.

К. Кръстев

ПОЛИТИКА

У Н А С

Условията за мир с България. — Най-после, след едногодишни усилия, условията за мир с България бяха окончателно установени от Съвета на четиримата министри на външните работи в заседанието им на 5 декември 1946 г. в Ню-Йорк. Най-важният въпрос — за границата с Гърция, бе разрешен в наша полза. Границата остава такава, каквато бе преди войната, Маневрата на гърците, в последния момент да сведат териториалните си искания до 1/10 от първоначалните им претенции, не даде никакви резултати, въпреки подкрепата на британския министър на външните работи г. Бевин. С несломима твърдост и неотпадащо постоянство първият делегат на Съветския съюз, г. Молотов, отстоя докрай гледището на своята страна и на всички славянски народи за запазване на досегашните ни граници. Г-н Молотов бе подкрепен и от делегатите на Съединените щати и Франция.

Българската кауза е толкова очевидно справедлива, че не можеше и да се очаква по-друго решение, въпреки всички горещи спорове и разисквания. Струва ни се, че дори и защитниците на гърците не ще да са недоволни в себе си от постигнатото споразумение. Симптоматично е в това отношение обстоятелството, оповестено своевременно, че четиримата министри на външните работи са побързали със своето решение, за да преварят пристигането на гръцкия министър на външните работи г. Цалдарис в Ню-Йорк, който, между другото, възнамеряваше да предприеме една последна офанзива по въпроса за границата с България.

Гърците все пак трябва да бъдат доволни, че поне за сега въпросът за Западна Тракия не можеше да бъде дори поставен и разискван в конференцията за мира и в Съвета на четиримата. По този жизнен за нас и за

отношенията между балканските страни въпрос България все пак получи едно морално удовлетворение. То се състои в това, че през цялото време на преговорите никой не се опита дори да защити по същество гръцката теза за Западна Тракия. Единственият аргумент, който имаше някакво значение за кръговете около конференцията за мира, бе този, че не може и не бива да се иска от страна-победителка да отстъпва територии на друга страна-победена.

Този начин на защита може да прави впечатление и да има решително влияние в настоящия момент, когато се търси чрез взаимни отстъпки да се ликвидира час по-скоро с тъй многбройните и сложни проблеми на мира. За спора между България и Гърция, обаче, този аргумент не е от някаква важност. Въпросът за Западна Тракия е не само и не толкова териториален въпрос, а преди всичко и най-вече е въпрос за изхода на България на Бяло море, какъвто тя вече притежаваше, и правото на който не ѝ бе оспорвано в близкото минало от самите гърци.

Знаменателно е в това отношение изказаното във в. „Балтимор Сън“ мнение на известния английски лейбъристски депутат и журналист г. Филипс Прайс, който неотдавна посети България. В своята статия г. Прайс казва, че българските селяни от Родопската област не могат да изпращат своите тютюни и сушени плодове в Беломорието, понеже Гърция пречи на това, и че славянският свят се чувства затворен в своята земя. Като изказва убеждението си, че славяните ще достигнат Егейско море, по-рано или по-късно, г. Прайс препоръчва на Западните сили да разгледат до къде могат да отидат, за да задоволят искането на България за излаз на Егейско море, като по този начин, чрез едно скорошно и съчувствено разбирателство, си спестят много безпокойства.

След дълги разисквания и спорове, четиримата министри на външните работи намалиха размера на българските репарации от 125 милиона долара, колкото ги бе определила мирната конференция в Париж, на 70 милиона долара, изплащани в срок от шест години, както следва: 45 милиона — на Гърция и 25 милиона — на Югославия. Това значително намаление, резултат на компромис, дължим пак на решителното застъпничество на делегациите на славянските страни, начело със Съветския съюз.

Решението обаче си остава крайно несправедливо. България нито може да понесе такава тежест, нито пък има защо да бъде натоварена с нея. Ако бяха взети предвид действително нанесените щети от българските окупационни власти и ако се държеше сметка за всичко направено и оставено от тях в окупираните територии, България в никой случай не би трябвало да плаща репарации. Но в мирната конференция и в Съвета на четиримата не се вземаха под внимание от мнозинството направените проучвания и представените данни. Ръководеха се само от началото: Гърция е пострадала много от германското и италианско нашествие и тя трябва да получи от България възможно най-големи репарации.

В Съвета на четиримата България получи едно голямо и заслужено морално удовлетворение по въпроса за еврейското малцинство. Пред очевидността на фактите, изнесени от самите заинтересовани български евреи и техните организации, британският министър на външните работи г. Бевин оттегли предложението си за вмъкване в договора за мир с България на клаузата за гарантиране едnakвoтo третиране на еврейското малцинство у нас.

Окончателните текстове на договорите за мир със сателитните държави ще бъдат изготвени от специална комисия в Ню-Йорк. Предвижда се комисията да завърши своята работа към 10 януари 1947 г., след което текстовете ще бъдат изпратени за изучаване от бившите не-

приятелски страни в триседмичен срок. Според последните сведения, мирният договор с България ще бъде подписан на 10 февруари 1947 г. в Париж. Външните министри г. г. Молотов, Бърнс и Бевин нямамо да присъствуват на подписването на мирните договори в Париж, а ще бъдат представени от своите заместници.

*

Третото правителство на ОФ. Работата на VI-то Велико народно събрание. — След избирането на председателя и петте подпредседатели на Великото народно събрание, министър-председателят г. Кимон Георгиев подаде оставката на своя кабинет. Естествено бе новият кабинет да бъде възглавяван от лице, изходящо от най-многобройната парламентарна група — тази на Работническата партия (комунисти), която има абсолютно мнозинство в Камарата. И наистина, на 22 ноември 1946 г. водачът на Работническата партия, г. Георги Димитров, изпълни бързо и сполучливо възложения му неограничен мандат и състави третото отечественофронтовско правителство.

Споровете, повдигнати от опозиционните среди около характера на новия кабинет, са приключени: третото правителство на ОФ е правителство не на РП (к), а на Отечествения фронт. Отечественофронтовският характер на правителството се подчертава и от факта, че и трите отечественофронтовски партии — Земеделският съюз, Социалдемократическата партия и Н. С. Звено не само имат свои представители в кабинета, но — и по едно подпредседателско място в него. Не без значение в това отношение е обстоятелството, че бившият министър-председател г. Кимон Георгиев е първият от тия подпредседатели и му е поверен важният портфейл на Външното министерство.

Кабинетът на г. Г. Димитров прави, както се вижда, усилия да бъде делови кабинет. Работническата партия участвува в него с първите си и най-добри сили.

Фактът, че самият водач на РП (к) пое председателския пост, сведочи за желанието и решението на отечественофронтовските партии да се справят в най-скоро време с всички сложни и мъчни проблеми на вътрешната и външна политика на страната. Ползващ се с огромен авторитет у нас и в чужбина, надарен с неизчерпаема енергия и реалистичен и широк поглед при разглеждането и разрешаването на въпросите от практическата политика, обща е вярата, че работническият водач ще съумее, с искрената и единогодушна подкрепа на отечественофронтовските дейатели, да се справи с всички подлежащи на разрешение проблеми.

Първото дело на правителството на г. Г. Димитров — реформирането на Министерския съвет — показва, че ще се действа решително и бързо. За да се обезпечи бързото проучване на всички въпроси, които се решават от Министерския съвет, и да се направи възможна по експедитивната и оперативна работа при взимането и изпълнението на решенията, при Министерския съвет се създадоха четири комитети, състоящи се от министри: по стопански и финансови въпроси; по вътрешни, културни и социални въпроси; по външните работи, и по отбраната. Тези комитети ще имат за задача да изучават и подготвят за окончателно внасяне в Министерския съвет на всички предложения и законопроекти на отделните министерства, да проучват нови въпроси и подготвят нови мероприятия, да взимат решения по спешните и нетърпеливи отлагане въпроси и пр.

Политиката на новото правителство подробно и ясно бе изложена в декларацията, прочетена от министър-председателя г. Г. Димитров във Великото народно събрание, и единогодушно одобрена от всички депутати на о. ф. партии. Декларацията направи голямо впечатление с ясното поставяне на всички въпроси от вътрешната и външна политика на страната. Тя съставлява една широка и пълна програма за действие, приложе-

нието на която ще отбележи един много важен етап в развитието на нашата страна след войната.

Шестото Велико народно събрание започна своята дейност с гласуването на една резолюция, с която апелира към Съвета на четиримата министри на външните работи, заседаващ по това време в Ню Йорк, за изработването на справедлив и достоен мирен договор с България. Резолюцията бе гласувана единогодушно, с продължителни ръкоплескания и ставане на крака от всички народни представители от мнозинството и от опозицията.

След приключването на разискванията по правителствената декларация, най-важният въпрос, с който предстои да се занимае Великото народно събрание, е въпросът за приемането на Конституцията на народната република България.

*

Гърция и България пред Съвета на сигурността. — Като не успя да откъсне никаква нова българска територия на мирната конференция в Париж и в Съвета на четиримата в Ню Йорк, Гърция потърси начин да си отмъсти, опитвайки се още веднаж да запостави България пред Обединените народи. В своя меморандум до Съвета на сигурността при Организацията на обединените народи, с който обвинява съседите си, че поддържат и улесняват въстаническите отреди в Гърция, гръцкото правителство държи и България отговорна за своите вътрешни междуособици. Гърците инсинуират, че България трупала войски на тяхната граница, улеснявала минаването на четници в гръцка територия и покровителствувала последните.

Нашето правителство реагира веднага срещу тази нова гръцка маневра. То поиска от главния секретар на ООН българският представител да бъде изслушан от Съвета на сигурността при разглеждането на оплакванията на гръцкото правителство. Съветът реши да се из-

слуша нашият представител в Ню-Йорк, г. генерал Стойчев, без право на разискване и глас. Ако обаче Съветът намери, че в случая се касае не за „положение“, а за „спор“, нашият представител ще има право да участва и в разискванията.

Не може да има съмнение, че в Съвета на сигурността истината ще бъде установена и гръцките интриги и този път не ще постигнат целта, която преследват.

ОКОЛО НАС

Албания. — Албанската република постигна един действително голям успех. Това е сключеното с Югославия споразумение за премахване митническите граници, което отбелезваме по-подробно в отдела за Югославия в настоящия ни преглед.

Покрай грижите си във връзка с честите инциденти на гръцката граница, малката Албанска република има напоследък неприятности и с двете велики сили: Съединените щати и Великобритания.

На 8 ноември 1946 г. външното министерство на Съединените щати съобщава за отзоваването на своя политически представител от Албания. Мотивите за това скъсване са, че САЩ са признали правителството на г. Енвер Ходжа през ноември 1945 г. при условие, че то ще потвърди валидността на всички договори и споразумения, които са били в сила между двете страни преди войната. Понеже Албания не била направила това, американското правителство е сметнало, че неговата мисия не може повече да служи на никаква ползена цел, като остане в Албания.

От 22 октомври 1946 г. Албания се намира в конфликт и с Великобритания. В този ден два британски разрушители се натъкнали на мини и били сериозно повредени при преминаването на канала при о. Корфу (между острова и албанския бряг). При тази злополука загинали 44 английски офицери и моряци. Още

на времето, след направените от британска страна постъпки, албанското правителство протестира пред секретариата на ООН и предупреди Англия, че плаването на военни кораби в албанските териториални води и всеки опит да се разчистват тези води от мини, съставляват преднамерено нарушение на албанския суверенитет.

В една остра нота от първите дни на декември 1946 г., подадена от Англия до албанското правителство, се поддържа, че поставянето на мините, намиращи се само на няколко стотин метра от албанските батареи, не е могло да стане без съучастничеството или знанието на албанските власти. В нотата се твърди, какво албанското правителство е знаело, че британските кораби обикновено използват канала и имат право да вършат това, по силата на международните закони и обичаи. В нотата се съобщава също, че и британските търговски кораби, минаващи през водите на канала при Корфу, са били обстрелвани от албанския бряг. Считайки това поведение на албанското правителство като умишлен враждебен акт и нарушение на международното право, с нотата си британското правителство иска в срок от 14 дни извинение и обезщетение за нанесените повреди и за смъртта на 44-те моряци. Ако това удовлетворение не бъде дадено в определения срок, британското правителство щяло да отнесе въпроса пред Съвета на сигурността при ООН.

Трябва да се очаква, че отговорът на албанското правителство ще донесе нови изяснения по конфликта, който ще може да бъде ликвидиран приятелски между двете страни, без да става нужда да се намесва Съветът на сигурността.

*

Гърция. — Гражданската война в Гърция взема все по-широки размери и продължава с растящо ожесточение. Изглежда по всичко, че въстаниците са добре организирани и въоръжени, и действуват по определен план. В един мани-

фест, чието публикуване в гръцките вестници е било забранено от полицията, партизаните са обявили, че те представляват една национална демократическа войска. Напоследък отреди от тази войска са засилили дейността си в областта на турско-гръцката граница, където на няколко пъти са успели да прекъснат железопътните съобщения между Дедеагач и Истанбул.

Всички досегашни усилия на атинското правителство да потуши или да спре партизанското движение останаха безплодни. Не помогна и решението на гръцкия парламент за „снизходителни мерки“, с което на бунтовниците се даде срок от един месец да се предадат доброволно. Също не успя и опитът на краля за помирение на партиите, което би довело и до прекратяването на въстанието.

Присъстващите в Гърция британски войски до сега не са се намесили във вътрешната гръцка борба, макар че на това изглежда да разчитат в краен случай гръцките правителствени среди. В безсилието си да се справят с положението, като обединят политическите сили чрез образуването на едно общонационално правителство, гръцките монархисти се опитват да хвърлят отговорността за гражданската война върху своите съседи. Те усърдно разпространяват клеветата, че партизанските отреди поддържали връзка с чужденци, получавали оръжие от Югославия, Албания и България, и си служели с териториите на тези страни за изходно място на нападенията си. Югославският печат реагира енергично срещу тези обвинения, като от своя страна обвинява гърците, задето при сраженията в областта на границата, гръцки военни аероплани неведнаж са летели и разузнавали над югославска територия. Белградският в. „Борба“ окачествява гръцките твърдения като фантастична измислица, а официалната телеграфна агенция в Белград „Танюг“ прави предупреждение, че гръцката кампания може да има за резултат окончателното скъсване на

дипломатическите отношения между двете страни. Както е известно, преди време югославското правителство отзова своя дипломатически представител в Атина, като там остана един управляващ легацията. „Танюг“ предупреждава сега, че ако гръцката клеветническа кампания не престане, и този управляващ ще бъде отзован.

От каква стойност са гръцките обвинения, че съседните страни формирали и въоръжавали гръцките партизански отреди, се вижда от факта, че такива отреди действуват не само в пограничните области, но и в тия на Централна и Южна Гърция. Показателно е в това отношение съобщението на големия английски вестник „Таймс“, че крайни привърженици на гръцките десни партии са предизвикали безредици и стълкновения в Пелопонес. Същият вестник напомня неодавна изказаното мнение на видния гръцки държавник, бивш министър на външните работи, намиращ се сега в Лондон, г. Софианопулос, главен отговорник за споразумението във Варкиза от февруари 1945 г. (споразумение между всички партии за прекратяване на тогавашните партийни конфликти). Според г. Софианопулос, само едно разумно общокоалиционно правителство може да се справи със сегашното положение в Гърция, което води към анархия.

След пълния си неуспех да се справи с гражданската война и да омиротвори страната, гръцкото правителство реши да прибегне до Съвета на сигурността при ООН за прекратяването, както то се изразява, на „необявената война със своите съседи“. Гръцкият министър-председател замина за Ню-Йорк, където връчи на Съвета на сигурността един меморандум. В този документ се казва, че създаденото положение ще доведе до стълкновение между Гърция и нейните съседи поради факта, че последните давали подкрепа на партизанското движение, което нарушава обществения ред и териториалната цялост на Гърция. Накрая в мемо-

рандума се настоява Съветът на сигурността да предприеме веднага анкета по гръцките оплаквания.

*

Ромъния. — Резултатите от станалите на 19 ноември 1946 г. законодателни избори в Ромъния са такива, каквито се очакваха. Управляващият национален демократически фронт получи голямото мнозинство на гласовете и 348 от всичко 414 мандати. Опозицията има останалите 66 депутатски места. Този изборен успех затвърдява правителството на д-р Петре Гроза и му позволява да пристъпи порешително към вътрешното преустройство на страната, съгласно програмата на народния демократичен фронт. Сравнително добрите условия за мир, които Ромъния получи, ще допринесат също за затвърдяването на сегашния режим в страната.

Както трябваше да се очаква, опозицията, състояща се главно от двете т. н. „исторически“ партии — националцаранистката на Маниу и либералната на Братияну — отдадоха големия правителствен успех на неправилно съставените избирателни списъци и на предизборния терор.

Една телеграма на агенция „Ройтер“ съобщи от Лондон, че двамата опозиционни министри в ромънското правителство, които влязоха в кабинета по силата на московското решение, са подали оставките си веднага след изборите.

По въпроса за начина, по който са се произвели изборите в Ромъния, чуждите журналисти излязоха с декларация, в която се констатира, че изборите са минали при ред и избирателите не са били подложени на натиск и принуда. Тази декларация, предложена от г. Емил Бюре, директор на френския в. „Л'Ордр“, е подписана от всички чуждестранни журналисти, наблюдавали изборите, между които са и американските, английски и швейцарски кореспонденти.

В първите си изявления след изборите пред представителите на чуждия

печат, министър-председателят д-р Петре Гроза е нахвърлил предстоящата работа на своето реорганизирано правителство, както следва: — Управлението ще на сочи вниманието си предимно към стопанските въпроси. Работейки в пълно единство, ние ще преодолеем стопанските трудности, ще стабилизираме монетата и ще възстановим народното стопанство. В новия парламент ще изключим всички лични или партийни интереси и ще осъществим програмата, която получи в изборите одобрението на широките народни маси. Един от първите закони ще бъде законът против спекулата. Д-р Гроза е подчертал ролята на църквата и войската, които показали, че вървят ръка за ръка с народа.

*

Турция. — Понастоящем в Турция на пръв план се изтъкват стопанските и финансови проблеми. Голяма пречка за националното развитие на страната са грамадните разходи за поддържане на турската войска в днешния ѝ състав. Разходите по издръжката на мобилизираната още от началото на войната голяма част от турската армия съставляват половината от всички разходи на турската държава. И въпреки това, турското правителство не се решава да разпусне поне част от мобилизираните вече пет години войски, изчаквайки развитието на политическите събития в Средния и Близкия Изток. От отговорните среди в Анкара се смята обикновено, че докато не се постигне окончателният общ мир и, по специално, докато не се дойде до едно разбирателство по въпроса за бъдещия режим на Проливите, не ще може да бъде възможно да се разчита на едно облекчение в финансовото положение на страната чрез намаление на военните разходи.

Турските правителствени среди са сериозно загрижени от създаденото положение на гръцко-турската граница, в близост на която напоследък гръцкото пар-

тизанско движение взема значителни размери. Инспекционната обиколка на висши турски военни лица в Източна Тракия е имала за цел проучване на положението на самото място.

Независимо от това, макар вероятно и в известна връзка с гръцкото партизанско движение в близост с турската граница, забелязва се в последно време значително охлаждане в отношенията между гърци и турци.

Не бе отдавна времето, когато от двете страни шумно и по много театрален начин се манифестираше сърдечното и вечно приятелство между двете страни. Стигаше се дори до там да се пише и заявява, че границата между Турция и Гърция фактически не съществувала. Сега обаче, по повод на едно посещение на гръцки журналисти в Турция през септември 1946 г., турският печат от месеци насам е изпълнен с горчиви оплаквания за писанията на гръцките журналисти след завръщането им от посещението. Повечето от гръцките журналисти са писали неблагоприятни неща за положението в Турция, както и за лошото отнасяне към гръцкото малцинство в тази страна.

На свой ред и турските журналисти протестират за преднамереното и насилствено изселване на турското население от Западна Тракия, в което виждат указание за скрити гръцки намерения по отношение на турска Източна Тракия. В това отношение, вероятно, известно влияние е оказало и изказаното мнение на гръцката левичарска организация ЕАМ, която в редицата на националните гръцки искания включва и претенциите за придобиване на Източна Тракия.

Наистина, за сега се касае предимно до вестникарски полемики, но те не могат да нямат известно отражение върху бъдещите отношения между двете страни. Явно е, че нещо вече се е променило в тия отношения.

*

Югославия. — Въпросът, който от година държеше в напрежение народите

на Югославия — за границата с Италия и за Триест — получи най-после своето разрешение от четиримата министри на външните работи в Ню-Йорк. Както всички други въпроси във връзка с договорите за мир с бившите съюзници на Германия, и тоя бе разрешен с взаимни отстъпки между Великите сили. И все пак, благодарение на мощната подкрепа на Съветския съюз и на другите славянски страни, националното дело на югославските народи излиза от конференцията на мира значително затвърдено. Ерата на траен мир, която настъпва, ще позволи на славяните от западните покрайнини на Югославската народна федеративна република да затвърдят своите национални позиции и ще допринесе за възтържествуването на справедливостта и демокрацията във всички покрайнини, населени със славяни.

Във външната политика на Югославската република на преден план стои въпросът за отношенията с Гърция. В прегледа за тази страна ние посочихме съвсем накратко неоправданите гръцки обвинения за настръчение и подпомагане на гръцкото партизанско движение от югославските власти. Не може да има съмнение, че в Съвета на сигурността при ООН, където Гърция отнесе въпроса, югославските представители ще съумеят да осуетят гръцките маневри и диверсии, и да улеснят едно пълно осветление не само по гръцките обвинения, но и въобще по създаденото положение на Балканите.

Пак в областта на външната политика, през декември 1946 г. в Югославия се отбеляза едно събитие от голяма важност. На 10 декември правителствата на федеративната народна република Югославия и на народната република Албания оповестиха в едно общо комюнике решението си да сключат споразумение за съгласуване на стопанските планове на двете страни и за премахване на митническите граници и митата между двете държави. Постигнато е било пълно съгласие за хармонизирането на важни финансови и валутни мерки. Споразумението

е било сключено още на 27 ноември 1946 г., и с него Югославия дава широка поддръжка и значителна помощ на Албания за постигането на стопанското по-вдигане на тази страна.

Това събитие ще има широк отзвук както на Балканите, така и в цяла Европа, защото то може да се сметне за начало на една нова ера в отношенията между балканските народи. По този случай агенция „Ройтер“ съобщи, че политическите кръгове в Лондон са проявили жив интерес към съобщението за сключването на митническият съюз, който те характеризират като почти стопанско обединение между Югославия и Албания. В Лондон се вярвало, че станалото споразумение е първа крачка към много разискваната възможност за балканска федерация на всички балкански страни, заедно с Албания, макар че в този момент нямало никакви признаци, че югославско-албанският съюз ще бъде разпространен и върху България.

Във вътрешната политика на страната, вниманието на югославското правителство е насочено по настоящем към стопанските проблеми. Изработен е бил петгодишен план за превръщането на Югославия от земеделска в индустриална страна. В Белград са пристигнали от Берлин няколко десетки германски специалисти, ангажирани с договори, които ще ръководят провеждането на петгодишния план.

През първите дни на декември 1946 г. в Белград има своите заседания грандиозният славянски конгрес. Представителите на 300 милиона славяни се стекоха в югославската столица, за да манифестират по един внушителен начин солидарността на всички славянски народи и тяхната роля за мирното развитие на човечеството. За важноста и значението на този първи по рода си славянски конгрес може да се съди от следните думи на маршал Тито, казани в речта му при откриването на конгреса:

„Славяните имат голяма мисия в света. Тази мисия не е, обаче, създаването на някакъв панславянски блок. Конгресът се е събрал, за да вземе твърдо решение славяните никога вече да не служат на чужди интереси. След двете кървави световни войни и величествената борба за свобода, настъпил е най-последния момент, когато всички славяни ще се намерят обединени ведно, за да се погрижат щото никога вече да няма разделение и вражда между славяните“. — Завършвайки речта си, маршал Тито е изтъкнал голямата благодарност, която всички славяни и целият свят дължат на великия Съветски съюз и на храбрите славянски борци за жертвите, дадени от тях в борбата за свободата на света.

Г. Б.

СТОПАНСТВО

БЪЛГАРСКАТА ЗЕМЯ И ИНДУСТРИЯТА

От всички основни производства, трудът в индустрията се рентира най-добре. Това се дължи преди всичко на обстоятелството, че индустриалното производство се явява една по-висша форма на стопанска дейност, която синтезира постиженията в областта на техниката и химията с тия на организацията на труда и капитала.

Индустриалното производство стои в тясна зависимост от земята и нейните доходи. Индустрията и земеделието, като два основни производствени сектори на стопанството, взаимно се допълват и подпомагат. За нас индустриалното производство е неразривно свързано с земеделското стопанство чрез следните общи връзки: 1) Индустрията черпи суровите си материали предимно от добивите на

българската земя; 2) Индустиалното производство, в своята преобладаваща част, е предназначено за нуждите на селското население, като ред произведения на индустрията се консумират изключително от българското село, и 3) Индустрията създава възможност за работа на онази част от земеделското население, за която не може да се намери препитание в земеделието, като чрез това облекчава демографското напрежение в селата.

Нашата индустрия има предимно земеделски характер. Суровите материали на по-голяма част от индустриалните предприятия в страната изхождат от земеделското стопанство. Това е особено вярно за консервната, мелничарската, маслодобивната, хладилно-преработвателната, пивоварната, спиртната, захарната, кожухарската и текстилната индустрии.

Консервната и пулпената индустрия дават годишно производство от 80 до 100 милиона кг., за която цел изразходват до 320 милиона кг. сурови хранителни материали. Мелничарската индустрия, със своите 960 валцови и 1.650 каменни мелници, обслужва населението с едно годишно производство от около 2 милиона тона брашно, получено само от местни храни. Същото е и с другите клонове на хранителната индустрия, които работят напълно с местни суровини — 564 маслодобивни и 36 захарно-шоколадени фабрики, както и 17 фабрики за производство на фиде и макарони, 10 — за производство на нишесте, 8 — за грис, 18 — за оцет, 5 — за пиво и 3 — за спирт.

Кожухарската индустрия се снабдява изцяло с местни агнешки, дивечови и шилешки кожи. Подобен е случаят с индустрията за производство на лицеви и хастарени кожи. Макар и не изцяло, текстилната индустрия, чрез своите четири клона: производство на вълнени, памучни, ленено-конопени и копринени изделия, черпи суровите си материали също от българската земя

Земеделското население, което съставлява 80% от населението на страната,

естествено, е главният консуматор на индустриалното производство у нас. Селото все повече се свързва с градския пазар, наред с което нараства и потреблението на фабрикати и полуфабрикати.

Връзката на земеделското стопанство с индустрията ще се заякчи в бъдеще още по-силно чрез осъществяването на новите строителни задачи на индустриалната ни политика: създаване на заводи и инсталации за изкуствени торове, син камък, меден карбонат, сода каустик, както и с изграждането на ред обществени металодобивни и металопреработвателни предприятия. Само за изпълнението на първата част от този голям за нашите възможности строителен план се предвиждат 49.100.000.000 лв. обществени средства, като малко по-късно, за осъществяване строежа на проектираните маслодобивни и маслопреработвателни предприятия, ще бъдат необходими поне още 6 милиарда лева, също предимно обществени средства.

С изграждането на заводите за изкуствени торове се планира едно годишно производство от 60 милиона кг. азотни и отчасти фосфорни торове. Строежът на тези заводи ще започне в скоро време, като се очаква да бъде приключен след 2—3 години. Чрез това земеделското ни стопанство ще бъде най-сетне снабдено с достатъчно изкуствени торове, които не само ще възстановят, но и ще подсилят продуктивните сили на почвата, като чрез това добивите на земята ще бъдат увеличени с 20%.

Проектираната инсталация за син камък и меден карбонат ще подsigури земеделието и лозарството ни с мощните обеззаразители срещу пероноспората и главните, като спести на селото милиони загуби.

Създаването на индустрия за производство на земеделски оръдия и машини е близка задача на о. ф. стопанска политика. Паркът на земеделско-стопанските машини у нас е още твърде беден, нееднообразен и изхабен. Общата стойност на земеделските машини възлиза на 6

милиарда лв., като е абсолютно необходима доставката на нови земеделски машини на стойност около 15 милиарда лева. Нашето земеделско стопанство се нуждае от още 10 хиляди трактора, 30 хиляди редосеялки, 4 хиляди вършачки, 500 плугове и 800 хиляди брани и култиватори. Производството на тия ценни и крайно необходими за земеделието ни машини може и трябва да се организира у нас. С това ще се създаде силен тласък за развитие на земеделското стопанство и за разрастването на металопереработвателната индустрия. Ще се подсигури и създаването на еднотипов и подходящ за специфичните ни местни условия земеделско-стопански инвентар. Каква голяма грешка е допусната с доставката на много от нашите земеделски машини, може отчасти да се види от факта, че наличните в страната 4250 трактора са от 52 различни системи, много от които не могат да бъдат правилно използвани и стоят из стопанските дворове, поради липса на резервни части. Да не говорим за всевъзможните плугове, доставени от чужбина, голяма част от които стоят неоползотворени от земеделските стопани.

Разширяването на индустриалния сектор се налага от ред общественостопански положения. У нас липсва хармонично развито народно стопанство: аграрният сектор е преразвит за сметка на градовете; 80% от земеделието е ангажирано от земеделското стопанство, като е претоварило земята с работни ръце и е раздробило земеделските стопанства до необичайни за Европа размери. Докато градското население в страната съставлява едва 20% от общия брой на населението, в Унгария населението на градовете възлиза на 46.9%, в Дания — на 65%, в Германия — на 71%, в Холандия — 79%. Една страна може само тогава да достигне общественото благополучие, политическа и национална независимост, когато бъде в състояние да развие хармонично и правилно земеделското и индустриално производство, и когато сполучи, при наличността на свобода и со-

циална правда, да оползотвори правилно и цялостно трудовите сили на народа.

В страната съществуват по настоящем 3.500 индустриални предприятия, в които работят 125.000 работници, срещу 91.500 работници през 1939 г. Заедно със семействата на административния и ръководен персонал, индустрията дава препитание на около 650.000 души, т. е. на около 10% от населението на страната. Да удвоим и утроим броят на работниците в индустрията, това ще рече да разширим промишления сектор, да облекчим демографското напрежение в селата и да разгънем още повече производствените сили на народа. Индустрията за нашата страна крие още много възможности и нейният принос за икономическото и социално издигане на народа тепърва ще дойде. (СИБ)

Д-р Хр. Мъдров

НОВИ НАСОКИ В ИЗГРАЖДАНЕТО НА МЕРОПРИЯТИЯТА ПО ВОДИТЕ

Използването на нашето водно богатство за напояване и силодобиване ще увеличи няколкократно националния ни доход. Напояването на 10 мил. дкр. земя е равносилно с придобиването на около 30 мил. декара нова работна земя, премахване пренаселеността в нашето земеделско стопанство и последствията от нея — безработица, бягство от селото и имиграция от родината.

Изграждането на напоителните мероприятия, освен няколкократно увеличаване добива на всички земеделски култури, ще създаде условия за добиването на обилен и евтин фураж, който ще подсигури условията за едно действително скотовъдство, като по тоя начин се осъществи желаната трансформация в нашето земеделско производство, което е център на възможности за пресъздаването на цялостното ни народно стопанство във всичките му отрасли.

Изграждането на нашите водни сили за получаването на обилна и евтина електрическа енергия, възлизаща на един милион конски сили, което е равносил-

но на впрягането в производството на 12 милиона работни ръце, ще означава намаляването на черния ръчен труд на човека и увеличение на производителността и общото подобрене на живота.

Съгласно общата държавна програма по водите, която е неразделна част от закона за водните синдикати от 1920 г., язовирите са изтъкнати като основни съоръжения за рационалното изграждане на всички мероприятия по водите на отделните поречия. Водостопанските проучвания, които се направиха, установиха, че в нашата страна могат да се застроят 30—40 язовира, които с подобряване режима на текущите води в поречията, ще ги пригледат за целесъобразно и всестранно използване за засилването на земеделското ни производство и индустрията.

Отечественофронтовската власт застана решително на схващането, че рационалното използване на природните ни богатства, чрез приложенията на техническите методи в производството, трябва да стане с оглед на добиване блага за общността, а разпределението им с оглед на социалната справедливост.

В областта на водното стопанство са на лице усилията на новата власт да поощри изграждането на язовирите в нашата страна, отводняването на низините и заблатените земи, подпомагането на водните синдикати в изграждането на техните мероприятия за напояване, отводняване и силodobиване.

В бюджета на държавата за 1945 г. бяха предвидени 436.800.000 лв., от които: за строеж на напоителни, отводнителни, корекционни и силodobивни предприятия, доставка на материали, машинен инвентар и др. — 328.800.000 лв. и за дялов капитал на водните синдикати — 95 мил. лева.

През 1946 г. се учреди новото Министерство на електрификацията, водите и природните богатства, с което се цели съгласуване в изграждането на мероприятията по водите, мините и електрификацията. В бюджета на това министерство са

предвидени следните кредити за мероприятията по водите:

- 1) За проучване и строеж на напоителни, отводнителни, корекционни и силodobивни мероприятия — 385 300.000 лв.;
- 2) Веществени разходи за набавяне на материали, машинен инвентар, превозни средства и др. — 110.000.000 лв.;
- 3) Строеж на сгради, складове, наемане инвентар на машини и други — 30.000.000 лв.;
- 4) Дялов капитал на държавата и водните синдикати — 150.000.000 лв.;
- 5) Дялов капитал за язовирите „Росица“ и „Тополница“ — 100.000.000 лв.;
- 6) Изплащане лихви и погашения на отпуснати заеми на фонда за напояване и отводняване земите — 52.700.000 лв. и
- 7) Личен състав, общи и веществени разходи — 132.000.000 лв.

За изграждането на язовирите „Росица“ и „Тополница“ през миналата година се образуваша със специален закон-наредба отделни, автономни водни синдикати, които се оглавяват от управителни съвети, състоящи се от по 7 члена, от които по 4 назначени от Министерския съвет, а останалите по 3 се избират от заинтересованото население. Средствата за изграждането на мероприятията им се набират от дялов капитал на членуващите в тях заинтересовани стопани на имоти, ежегодни помощи от държавата, дялов капитал по 50 милиона лв. годишно и от заеми на БЗК банка. С тази организация на тия два водни синдикати се цели да се привлече заинтересованото население, което може да отработи вноските от дяловия си капитал в труд по изграждане на мероприятията.

Работите по изграждането на двата язовира са в усилен ход и се правят върховни усилия за превъзможване на мъчнотиите по доставка на строителни материали, машинен инвентар, технически персонал и др.

Работите по отводняването на низините в Крайдунавската равнина са засилени тая година с участието на няколко групи редовни трудоваци, възлизащи общо на 6.100 души. С трудовите войски

ще се довършат до края на т. г. предпазните диги на: 1) Карабоазката низина, обемаща 175.000 декара работна земя; 2) Арчар-орсойската низина — 22.000 декара; 3) Свищовската низина — 90.000 декара и 4) Довършване на главния напойтелен канал на Цибърската низина — 18 000 декара. Започване дигите на: 1) Козлодуйската низина с дължина 18 клм. — 27.000 декара и 2) Бръшлянската низина с дължина 36 клм. — 85.000 декара.

Проучванията за нови язовири са в усилен ход. До края на тази година ще бъдат привършени геоложките проучвания за язовира „Копринка“ (Казанлъшко), след което ще се изготви генерален план за мероприятията на язовира. Изграждането на мероприятията ще се извърши от специална дирекция за големи строежи, каквато се предвижда в устройствения закон за Министерството на електрификацията, водите и природните богатства, със съдействието на един съюз на водните синдикати, в който ще членуват всички заинтересовани стопани на имоти за напояване и консуматори на електрическа енергия в района на мероприятията.

Започнати са проучванията за язовирите на р. Луда-Яна, р. Пясъчник, р. Струма през с. Студена и р. Мали Искър през с. Караш с оглед да бъдат привършени до края на годината.

С отпуснатите 150 милиона лева от държавата дялов капитал на водните синдикати се цели да могат да се довършат съоръженията и главните напойтелни канали, и се ускори използването на мероприятията.

Остава да се разреши въпросът по финансирането на мероприятията по водите по начин, че да се осигурят повече средства за изграждането им в сравнително по-кратък срок, тъй като финансирането им с бюджетни и заемни източници забавя значително темпото на изграждането им. С правилното и навременно решение на въпроса за финансирането ще се създадат условия за мощен по-

дем в изграждането на мероприятията по водите и електрификацията, като същевременно се привлече сътрудничеството на заинтересованото население да участва със своя труд в работите по строежа на съоръженията и направата на напойтелните и електроразпределителни мрежи на населените места. По този начин се открива нова ера за бързо изграждане на мероприятията, които ще осигурят увеличаване добива на нашата земя и повишаване производителността на труда във всички отрасли на народното ни стопанство. (СИБ)

И н ж. П. Абаджиев

СТОПАНСКИТЕ НИ ВРЪЗКИ С ШВЕЙЦАРИЯ

Швейцария — страната, която е идеал за много от малките държави, има повърхнина 41 хил. кв. клм. с население 4.200.000 души, по 102 души на кв. клм. Граничи с трите големи държави: Франция, Германия и Италия, и няма излаз на море, но използва френските и италиански пристанища, главно Марсилия и Генуа. Въпреки планинския терен и малки равнини, които не могат да осигурят препитанието на народа чрез земеделие, Швейцария е по-гъсто населена от България, която има 60 души на кв. клм. За това швейцарците са насочили своите усилия в създаване на модерна индустрия, в която имат забележителни успехи.

Скотовъдството е силно развито с отглеждането на расови животни, за които се използват високопланинските пасбища. Голяма част от животинските продукти се изнасят в последен завършен вид, като кондензирано мляко, млечни брашна за деца, сирене и пр.

Швейцарската индустрия, въпреки че не разполага с особени запаси от местни сурови материали и подземни богатства, се е развила до завидна висота, особено в тия клонове, където е необходимо влагането на повече човешки труд с умение и прецизност. Тя е известна в цял свят със своята часовникарска индустрия, чиито произведения заемат голям дял в

нейния износ. Има много добре развита химическа индустрия, индустрия за лекарства и медицински специалитети, памучна и копринена индустрия, индустрия за прецизни уреди, апарати и инструменти, машинна индустрия в почти всичките ѝ видове и пр.

Характерното за произведенията на швейцарската индустрия е високото им качество, което осигурява пласмента им на високи цени, които задоволяват вложения труд и постоянство на швейцареца и му гарантират един благоденстващ живот.

Обект на стокообмена между Швейцария и България са тия висококачествени произведения на швейцарската индустрия, срещу които България е доставяла хранителни произведения, главно яйца, домашни птици, зеленчуци и пресни плодове — грозде, тютюн, просо, билки, розово масло, пашкули и коприна и пр.

Участието на Швейцария във външната търговия на България от Освобождението ни до 1945 г. е показано в следващата таблица, изчислено средно годишно в процент на стойността:

1886—90 г.	1891—900 г.	1901—10 г.	1911—20 г.	1921—30 г.	1931—40 г.	1941—45 г.
Внос 1.34	1.10	0.76	2.23	1.53	3.66	2.70
Износ —	—	0.40	0.84	3.58	3.64	1.86
Общо 0.67	0.55	0.58	1.53	2.56	3.65	2.28

Характерът на стопанствата на двете държави позволява за разрастване на стокообмена между тях, което се подчертава и от горната таблица. Швейцария, поради географските си особености, винаги ще се нуждае от нашите земеделски произведения за изхранване на своето население и от домашни животни, срещу които България, за нуждите на индустрията ни, ще купува висококачествените швейцарски машини, мотори, апарати, химически и медицински произведения и специалитети.

Следващата таблица показва развоя на стокообмена между Швейцария и България по видове стоки през 1940 г., която е най-благоприятна за двете държави.

На 4 декември 1946 г. се подписа нова клирингова търговска спогодба за размена на стоки между двете държави в размер на около 30.000.000 шв. франка.

Предвижда се износ от България на тютюн — около 300 тона, доматино

пюре — 200 тона, розово масло и розов конкрет, грозде, сушени и консервирани плодове и зеленчуци, вина и ракии, свинска четина, фризони и кайнари, каменни въглища, руди — манганова и пиритна; билки, кожи — сурови и полуобработени: агнешки и ярешки, при възможност яйца и др. произведения, всичко за около 15.000.000 шв. франка.

От Швейцария ще се внесат лекарства и медицински специалитети за нуждите на Министерството на народното здраве; машини — електрически и съоръжения за електрификацията на страната; измервателни уреди и инструменти, хирургически инструменти и болнични инсталации, расов разплоден добитък, анилинови бои и химически произведения, преди от памук и изкуствена коприна и др., всичко за около 15.000.000 шв. франка.

При налични продукти за износ у нас дава се възможност стойността на клиринговата спогодба да се увеличи.

Внос — износ по видове стоки
през 1940 г.:

Стоки	Тона	Хиляди лева
Внос:		
Анилинови бои	55	11.731
Химически произведе- ния, разни	21	1.249
Лекарства и медицин- ски специалитети	12	20.738
Масла — етерични и ароматични	3	2.724
Памучни прежди	102	26.714
Памучни тъкани	47	21.198
Автомобили	3	312
Апарати — електриче- ски и частите им	10	3.275
Мотори и електромотори	38	3.140
Машини, машинни части и принадлежности	60	4.782
Часовници и части	1	6.600
Турбини, водни и парни	5	— 891
Мед на разни форми, тел и електропров. жица	27	1.834
Други стоки	123	21.404
Всичко	507	126.592
Износ:		
Кокошки, заклани	6	280
Яйца	4.793	177.760
Просо	3.427	23.647
Грозде, прясно	41	443
Зеленчуци, сушени	93	3.160
Тютюн на листа	119	12.427
Корени, кори и листа (билки)	5	209
Розово масло	0.2	6.036
Копринени пашкули	22	1.995
Други стоки	20.205	62.159
Всичко	28.711	282.116

С тази спогодба се нормализират от-
ново традиционните стопански отношения

между двете страни и се дава нов тла-
сък на стокообмена, който при добра
воля и желание от двете страни, може
да се разшири, което ще бъде само от
интерес за двете държави

Ив. Йорданов

АГРАРНАТА РЕФОРМА В ЧЕХОСЛОВАКИЯ

Чехословакия осъществи първата си
твърде обширна аграрна реформа след
миналата Европейска война. Тогава бяха
парцелирани и раздадени на дребни
земеделски стопани големи количества
земи от чифликчийските владения за
индивидуално или, както беше на много
места в Южна Моравия и Словашко, за
колективно обработване. Тогава, обаче,
в аграрната реформа не бе вложен т. н.
национален елемент, и пред закона бяха
третираны с еднакви права както чехи
така и немци.

Законът за новата аграрна реформа,
замислен след събитията от миналата
1945 година, е сложен не само на со-
циално стопанска, но и на национална
основа. По силата на този закон се из-
зеха от пограничните области земите на
инородния немски елемент и послужиха
не само за богат поземен фонд, но и
за пълното национализиране на Судет-
ските области, чрез заселването им с
здрав чешки елемент. Исторически по-
гледнато, тези земи са били в чешки
ръце и впоследствие по различни на-
чини са отнемани от чешкия селянин,
за да се денационализират стратегиче-
ските области около Чехия. Погледнато
социално, направи се размяна на населе-
нието от едната и от другата страна.

Законът се прилага вече цяла година,
и в Чехия, Моравия и Силезия са били
конфискувани от инородни елементи, в
случая немци, и от чехи, които са сътруд-
ничили с германците — 2.500.000 хектара
земя, от която 1.600.000 хектара земе-
делска обработваема площ и 900.000 хек-

тара горски площи. От посочените 1.600.000 хектара, само 100.000 хектара са във вътрешността, а останалите 1.500.000 хектара са в пограничните области. Същото съотношение е и с горските площи: 99% от конфискуваната земя е била притежание на немци, а само 1% на чешки предатели. Ако вземем предвид, че в Чехия, Моравия и Силезия земеделско обработваемите и горски площи са около 8 милиона хектара, ще видим, че конфискуваната земя е почти една трета от земята на тези три области. И за това се смята, че в Чехословакия е извършена най-голямата до сега аграрна реформа върху национална и социална основа.

Интересно е, както пише комунистическият седмичник „Творба“, че при оземляването, особено в пограничните области, се е давало предимство на индивидуалното оземление, като се е допускало колективно оземляване само там, където има здрави условия за кооперативно стопанисване на земята. Това становище се поддържа и прокарва и от самата чешка комунистическа партия. Очевидно е, че съображенията тук са не само социални и стопански, но преди всичко национални.

100.000 хектара от вътрешността (касае се предимно за конфискувани чифлици) са били раздадени на 25.000 земеделски работници и дребни земеделци-стопани под формата на нови стопанства или като допълване на старите. Новите стопанства са изградени върху база 5—8 хектара, а допълнителното оземляване се е движило от 1—3 хектара.

Горската площ от около 250.000 хектара от вътрешността, с изключение на 10.000 хектара — раздадени на общини, горски кооперации и други, е била етатизирана. В пограничните области, от 1.500.000 хектара конфискувана немска земя са били раздадени за индивидуално стопанисване 1.150.000 хектара на 120.000 чешки земеделски семейства. Значи, средно са били създадени около 120.000 нови земеделски стопанства с по десетина хектара земя. Около 150.000 хектара об-

работваема земя е била превърната в пасища и раздадена на около 100 говедовъдни кооперации. Остатъкът от 200.000 хектара обработваема земя, съставена предимно от обекти над 30 хектара, се запазва за оземляване на емигранти и за поземлена резерва.

От горските обекти, 350.000 хектара са иззети от държавата и 100.000 са ангажирани от военното министерство. 200.000 хектара селски гори, притежание на частни стопани, ще се раздадат на общини и горски кооперации.

С привършването на тази аграрна реформа се осъществява, както казват чехите, националното очистване на чешката земя при девиза: „Земята за този, който я обработва“. (СИБ)

А. Г.

СТОПАНСКИ ВЕСТИ ИЗ СССР

НОВОТО ИНДУСТРИАЛНО СТРОИТЕЛСТВО
В СЪВЕТСКИЯ СЪЮЗ

Изпълнението на задачите на новия петгодишен план на СССР зависи в значителна степен от строителите: за тези пет години те трябва да възстановят и построят изново около 5.900 предприятия.

В настоящата статия ние ще засегнем изключително новото индустриално строителство, като оставим на страна възстановяването на индустрията в районите, които попаднаха под хитлеристка окупация.

Петгодишният план предвижда създаването на нови опорни бази на тежката индустрия във всички главни икономически райони на СССР, приближаването на индустрията към източниците на суровини и местата на потребление на производството, всестраниното, комплексно развиване на тези райони и специално на националните републики.

Изхождайки от това, новата петилетка предвижда особено широк размах на новото индустриално строителство в източната част на страната — в Урал, Сибир и Далечния изток, в Кавказ и Средна

Азия. В резултат на това към края на петилетката относителното тегло на индустрията в Изтока ще се увеличи значително в общия обем на индустриалното производство в цялата страна.

През изтеклите осем месеца от първата година на новата петилетка в металургичните нови строежи се развърнаха грамадни начинания. На строителната площ на Закавказкия металургичен завод се издигат вече постоянните производствени здания на ковачното, леярното, ремонтно-механичното отделения, на отделението за метални конструкции и др. Положени са основите на материалното отделение. Набелязано е първата стомана да бъде дадена в началото на идущата година. Общата производствена мощ на завода ще възлиза на 430.000 тона чугун, 500.000 тона стомана и 300.000 тона валцовани метали годишно. Новият завод се строи на базата на кавказките железорудни залежи — Дашкесанския и др. Строителството в Дашкесан се развива успешно. Въодушевени от първите успехи, неговите строители се задължиха да въведат напълно в действие мината в края на 1949 год., т. е. една година порано от предвиденото по плана.

На 28 август т. г. съветските вестници публикуваха съобщението за влизането в строя на първенеца на черната металургия в Казахстан — заводът в Темир-Тау. Казахстан получи своята металургична база. Този завод ще бъде разширен по-нататък много. Определени са вече площите и се пристъпи към строеж на нови големи доменни пещи, коксови батерии, мощни мартенови пещи и отделения за валцовани метали.

Привършен е в основни линии строежът на Узбекския металургичен завод — първенецът на черната металургия в Узбекистан. Строежът му започна през 1942 год. на 180 км. далеч от Ташкент в голата степ. В 1944 год. бе пусната мартеновата пещ, която даде първата узбекска стомана. След няколко месеца започна да работи и втората мартенова пещ. Едно-временно с това се строеше термоелек-

тро-центра за 4.000 киловата. Накрай през август 1946 год., влезе в строя отделението за валцовани метали с преса „300“. Агрегатът ще произвежда ъглесто, ивичесто и кръгло желязо. Производителността на пресата е 60.000 тона валцован метал годишно.

Провежда се голямо строителство в Челябинск — Южен Урал. В тръбния завод е привършен строежът на мартеновата пещ № 3, на механичното отделение и на отделението за нарязване на тръбите. В най-близки дни новата мартенова пещ ще даде първата топилка стомана. В същия завод се строят ковачно и термитно отделения. Започва монтирането на нова мощна преса за изтегляне на тръби.

В Челябинския металургичен завод се предава за експлоатация коксовата батерия. В другите заводи в Челябинск — в завода за ферросплави и ковачно-пресовия завод се създават нови, разширяват се и реконструират съществуващите отделения. Строи се текстилна фабрика и часовникарски завод, чието привършване е към края си.

Първенецът на стругостроенето в Армения — Ереванският завод „Держжински“, започна да въвежда производството на стругове за нарязване на винтове и на точни режещи инструменти. Заводът е рожба на новата петилетка и е влязъл неотдавна в строя на действащите предприятия.

Провежда се голямо строителство в каменовъглената индустрия на СССР. Пристъпено е към разработването на нови каменовъглени басейни и райони: Екибостузкия — в Казахската ССР, Кюргазинския — в Башкирската автономна съветска република, Узгенския — в Киргизската ССР.

Създаден е нов каменовъглен басейн в Узбекистан — Ангренският. Сега тук мощни екскаватори прокарават ново корито за р. Ангрен, за да открият за добив мощния каменовъглен пласт, скрит под старото корито. Подготвя се за добив голям открит разрез. В най-близко

време ще влязат в строя три мини. Това ново строителство в Узбекистан е интересно с туй, че се съчетава с всестраниното използване на р. Ангрен. Голямата водна станция и водният басейн с вместимост 200 милиона куб. м., към построяването на които е пристъпено, ще извикат на живот до 40.000 хектара нови земи.

За осигуряване на ленинградската индустрия с гориво, а също и за осигуряване на индустрията и транспорта в европейската северна част на Съветския съюз има важно значение развитието на добива на камени въглища в новия Печорски басейн, чиито запаси от въглища са един път и половина повече, отколкото в Донбас. За темповете на новото капитално строителство в басейна говори фактът, че през годините на войната добивът на въглища тук е порастнал повече от десет пъти. Сега в Печора се пуцат в действие нови мини.

Привършва се построяването на първата част на минно-химичния комбинат в Казахстан, който ще дава торове — фосфатно брашно. Строежът на комбината се съчетава с използването на р. Талша за добив на електрическа енергия и напояване на голяма земна площ. Построен е вече бентът на реката, който е образувал басейн с вместимост 8 милиона куб. метра вода. Привършва се строежът на рудника и мелницата за производство на фосфатно брашно и на електрическата централа.

Във Ферганската долина в Узбекистан наскоро бе привършен строежът на една от Наманганските хидроелектроцентрали. Тя осигурява града с шест пъти повече електрическа енергия в сравнение с тази, която той получаваше до сега. Върви в пълен ход същевременно и построяването на втората хидроелектроцентрала. Тази година трябва да бъде пусната в републиката най-голямата Ферхадска хидроелектроцентрала. Строят се още седем водни централи.

Развърна се строителството на грамадната хидроелектроцентрала в Грузия —

Храмгес. Храм е буйна планинска река, извираща от езеро, което се намира на 2.421 м. височина. Тя притежава големи запаси водна енергия. Храмската водна централа ще изиграе огромна роля в развитието на народното стопанство на Грузия.

От другите грамадни строежи на петилетката ще споменем Мингечаурската електроцентрала в Азербейджанската република. В 1952 год. Мингечаур ще дава толкова електрическа енергия, че тя ще стигне за пълното задоволяване с електрическа енергия на десет града като центърът на петролната индустрия — Баку. Сега тук се прокарват с усилените темпове пътища, строят се жилища и мощни предприятия. Привършено е прокарването на шосето Халдам — Мингечаур, дълго 19 км. Към края си е построяването на 20-километровият железопътен клон от станция Мингечаур до бъдещата станция Хидроузел. През р. Куру са прокарани два понтонни моста. В района на Мингечаур се строи селище, първоначално за 5.000 работници, и инженерно-технически работници. Обзаведени са временни електрически централи.

През новия петгодишен период в СССР ще бъдат пуснати в действие електрически централи с мощност 11.7 милиона киловата, което е повече в сравнение с всички предшествувачи съветски петилетки. С други думи, наличните мощности на съветските електрически централи ще бъдат удвоени през време на петгодишния период. Това изразява ориентирането на петгодишния план към развиване на производството на електрическа енергия пред ръста на индустрията.

Л. Мануилов

МЕХАНИЗАЦИЯТА НА СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО В
СЛЕДВОЕННАТА СТАЛИНОВА ПЕТИЛЕТКА

Най-важните задачи на съветското селско стопанство през следвоенната Сталинова петилетка са: всестраниното повишаване на плодородието и увеличаване общия добив на селско-стопанските кул-

тури, а в областта на скотовъдството — значителното увеличаване броя на животните и повишаване на тяхната продуктивност.

За осъществяване на тези задачи Върховният съвет на СССР набеляза в приетия закон за петгодишния план голяма програма за механизирани на процесите във всички области на селското стопанство. Като доказателство за това могат да послужат следните цифри: в 1937 г. — през периода на максималното производство на селско-стопански машини — бяха произведени такива за 595 мил. рубли (по твърди цени от 1926—27 г.), а според плана за новата петилетка производството на селско-стопанското машиностроене ще възлезе в 1950 г. на 1.264 мил. рубли (по същите цени). Или да вземем производството на трактори. В 1936 г. (в годината на най-усиленото производство) бяха произведени 177 хиляди трактора (преведени за 15 конски сили единия), а в 1950 г. ще бъдат произведени, при същото изчисляване, 254 хиляди машини. В течение на петилетката селското стопанство ще получи не по-малко от 325 хиляди нови трактори, което, при превеждане на 15 конски сили единия, ще се равнява на 720 хиляди трактора.

В перспективата на петгодишния период от 1946 до 1950 г. придобиват много актуално значение въпросите за производство на такива типове и конструкции, прикачващи се към тракторите, и конни селско-стопански машини, които биха отговорили на изискванията на агротехническите полски работи.

В най-близките още години в СССР ще се възстанови довоенното развитие на механизацията на главните полски работи, а към края на петилетката са предвидени в плана следните показатели за механизация: оран — 90%, посяване на пролетни и зимни култури — не по-малко от 70%, жетва на зърнените култури с комбайни — 55%, обръщане на угарите — 90% и есенна оран — 90%.

Редом с възстановяването и по-нататъшното развитие на механизиранието на

основните полски работи, през новия петгодишен период ще се обърне особено внимание на разширяването на механизацията в трудовите процеси на различните видове помощни работи.

Една от най-важните задачи, поставени от плана за втората петилетка, в областта на механизацията на селското стопанство е широкото модернизиране на съществуващите типове и конструирането на нови селско-стопански машини. Задачите, които се поставят от петгодишния план за 1946—50 г., се състоят във вземане на всичко най-хубаво от плана в селско-стопанското машиностроене, придобит в заводите и научните учреждения през годините на Сталиновите петилетки, в отчитане опыта на другите страни и в бързото придвижване напред развитието на машиностроителната техника.

През годините на новата петилетка ще се развие широко изработването на навесни за селско-стопански машини и оръдия с усъвършенствувания в механизмите за повдигане и управление.

Производството на навесни плугове, култиватори и др. машини и оръдия е ново в развитието на техниката на селско-стопанското машиностроене и е сериозно постижение в механизиранието на полските работи. Навесните, прикачващи се към тракторите — машини и оръдия, ще позволят да се намали значително изразходването на метал за тяхното изработване. Понижаване теглото на машините ще намали тяговото им съпротивление, а следователно, ще се увеличи полезният коефициент на мощта на двигателя. Използването на навесни машини ще позволи да се намалят и разходите на труд при тяхното обслужване. Намалява се и нуждата от гориво, а маневреността при тяхното използване, обратно, се повишава значително.

Широко разпространение ще получи в новата петилетка използването на дискови плугове както за тракторна, така и за конска тяга. Програмата за производство на дискови плугове ще порастне рязко през 1946—1950 г. Масовото въвеждане

на тези оръдия в процесите на почвообработването е ново мероприятие за повишаване на плодовитостта. Ако в 1940 г. в МТС и совхозите имаше само 28 хил. тракторни дискови плуга, за петгодишния период 1946—1950 г. се предвижда да бъдат произведени 176 хиляди такива.

Ще се увеличи много производството на различни типове култиватори, и на пръв план — на тракторни култиватори с приспособления за сухо подхранване на растенията, леки тракторни култиватори, конни култиватори, ротационни мотики, специални култиватори за работа в овощарството и градинарството.

Законът за петгодишния план поставя на дневен ред проблемата за въвеждане на правопоточни и самодвижещи се комбайни в селското стопанство. Както показва практиката, тези машини притежават голяма маневреспособност при жетвата на жита в различно състояние и дават голяма производителност.

В плана е отчетено голямото разнообразие на природните и икономическите условия в Съветския съюз, които изискват цяла система от машини за прибиране на реколтата. В широките простори на степната южна част на Украйна, Северен Кавказ, Поволжието, Казахстан и Сибир главната машина за прибирането на реколтата ще бъде комбайнът. В по-северните и западните райони на Украинската ССР, в цвекловите райони, в зоната на горско-степните централно черноземни области ще имат сериозно значение, редом с комбайна, и другите машини: сноповързачката, както за тракторна, така и за конска тяга. Разбира се, във всички зони на страната ще играят роля и простите жетварски машини, а също винд-роуерите с подбиратели, които позволяват да се прибира житото в периода на още непълна зрялост и с повишена влажност.

Цялостната механизация на трудовите процеси при вършитбата ще се извършва чрез въвеждане на сложни вършачки с механизано отделно транспортиране на сламата и плявата, а също и чрез натрупване на сламата на купни, посред-

ством използване на кранови и други системи за изхвърляне.

В петгодишния план заема специално място механизирането на трудовите процеси в производството на технически култури. Една от първите задачи в тази област е специално създаването на надеждни типове памукоберачни машини с започване на тяхното серийно, масово производство. Съветското правителство утвърди конструкцията и разгърна програмата за създаване на много ефективни памукоберачки.

В главния център за производство на машини за памукоотглеждането — Ташкент — е създадено специално държавно конструкторско бюро за разработване на нови и за усъвършенстване на съществуващите памукоберачни машини.

С. Демидов

БЕЛЕЖКИ

ДЖОН СТЕЙНБЕК

Джон Стейнбек, един от най-личните съвременни романисти на Америка, принадлежи на онова славно поколение, което даде Хемингвей и Фокнер: той е две години по-млад от първия и две или три по-стар от втория.

Роден е през 1900 г. в Селинас, едно малко градче в Калифорния, прочуто като сборище на ковбоите. Животът не е бил много благосклонен към него и още от млади години той е трябвало да си изкарва сам прехраната. Най-напред работи като ратай в една ферма (едно ранчо), след това постъпва в университета в Станфорд, който напуска на няколко пъти, за да се върне отново в любимите си ферми в Селинас. Тласкан от жажда за приключения, един ден се качва на товарен кораб и пристига в Панама, а от там след известен престой — в Ню-Йорк. В Ню-Йорк опитва разни занаяти: известно време е дописник на един вестник, работи и като зидар; после пак заминава за Калифорния. Наемат го за вардянин на една вила висо-

ко в Сиера Невада до бреговете на езерото Тахо. Тук, затрупан по цели месеци под снеговете, откъснат от света, останал само със спомените и бленовите си, той написва романа „Златната чаша“, който един издател се съгласява да издаде. Стейнбек не се задържа дълго в своето ледено уединение. След написването на романа напуска вилата, постъпва в едно рибовъдно заведение, дето отвъжда пъстърви, после се оженва и се настанява на брега на Тихия океан, близо до Кармел, едно поселище на артисти, което съперничи с Таос в Ню-Мексико.

„Златната чаша“, романизиран животопис на един прочут морски разбойник от времето на английския крал Чарлс II, е първият печатан роман на Стейнбек. След него идват романите: „Пасбищата на небето“ (1932 г.), всяка глава на който е разказ за живота на едно от семейства, които са се поселили в долината, носеща това име; „На един незнаен бог“ (1933 г.), проникнат със силен пантеистичен дух; „Тортилска равнина“ (1935 г.), героично-хумористичен роман, който има грамаден успех; „В една съмнителна борба“ (1936 г.), дето е разказан един трагичен епизод от борбата между собствениците и работниците; „За мишки и хора“ (1937 г.), покъртителна история на една дружба между двама работници, които поради нещастната слабост на единия от тях, добродушен и полуумен исполин, са принудени да скитат от едно ранчо до друго, и „Голямата равнина“ (1938 г.), сборник разкази. Последните произведения на Стейнбек са: големият роман „Гроздове на гнева“, преведен на български под заглавие „Гневът на мравките“, и „Лунни нощи“, който е най-несполучливата му книга, преведен също на български, дето е описана борбата на норвежците срещу немските окупатори.

Стейнбек съчетава обективното наблюдение на реалиста с романтичната фан-

тазия и острата чувствителност на поета. Когато четете човек книгите му, чувствувате, че всичко, което той разказва, е видно. Стейнбек не се плаши от грубостите на живота и у него често се срещат описания на грозни произшествия и диалози пълни с цинизъм. Но неговото поетическо въображение е тъй силно, че съумява да хвърли и над най-суровите и жестоки сцени някакво було на приказност. Към обективното писане на американските писатели той прибавя известен лиризм, читателят чувства неговото отношение, неговите симпатии не е мъчно да се видят.

За разлика от Хемингуей, който е интернационалист (и все пак американец, тъкмо защото е такъв), Стейнбек е по-срастнал с американската обстановка. Действието на почти всичките му романи се развива в Калифорния и то в тая нейна част, дето се е родил и отрастнал авторът им. Героите му не са авантюристи и космополити, а калифорнийски селяни, работници или скитници, надарени с нежна и мечтателна душа. Почти всеки един от тях храни по една мечта, по една илюзия, която го поддържа в живота и която действителността накрай разрушава безмилостно. В основата на всяка книга на Стейнбек има една драма. И затова не е никак трудно книгите му да се драматизират, както това е сторено например с романа му „За мишки и хора“, който, след като е представян в Ню Йорк, сега се играе с голям успех и в Париж.

С драматическото в произведенията, обаче, е свързана тяхната красота. Драмата изисква малко пространство. Стейнбек е написал и големи рочани, но неговата сила е в по-късите му произведения, като романът „За мишки и хора“, който е неговата най-хубава работа, и разказите, събрани под общото заглавие „Голямата долина“. Андре Жид цени особено много разказите на Стейнбек и ги сравнява дори с тия на гениалния Чехов. Един от тези разкази, омасловен „Чер-

веникавото пони", читателите ще намерят преведен в тази книга на „Балкански преглед“.

А. Д.

ПОЛУЧЕНИ В РЕДАКЦИЯТА НОВИ КНИГИ

Николай Дончев. Западноевропейска литература. Изд. Хемус. София, 1947. Стр. 322. Цена 240 лв.

Георги Илиев. От вятър отвяни. Роман. Изд. М. Г. Смрикаров. София, 1946. Стр. 194

Иван Богданов. Между примирието и мира. Беседи с един приятел. Изд. Хр. Г. Данов. София, 1946. Стр. 142. Цена 130 лв.

Боян Болгар. Подялба на щастието. Роман с 25 илюстрации в текста от Борис Китанов. Изд. Хемус. София, 1946. Стр. 240. Цена 250 лв.

Боян Болгар. Вратарят на Содом. Роман. Изд. Слънце. София, 1946. Стр. 328. Цена 270 лв.

Христо Миндов. Над страната няма противникови самолети. Роман, подвързан. Изд. Петър Иванов. София, 1946. Стр. 308. Цена 340 лв.

Георги Томалевски. Слънце след буря. Есета. Изд. авторът. София, 1946. Стр. 408. Цена 300 лв.

Н. Мавродинов. Росписи Боянския церкви. Превод на руски от Н. М. Дилевски. Изд. Дирекцията на изкуствата при Министерството на информацията и изкуствата. София, 1946.

Инж. К. Братанов. Хладилни инсталации, ремонт и обслужване. Част I. София, 1946. Стр. 144

Петър Антоу. Трудови норми и рационализация. Изд. Институт за стопанска рационализация. София, 1946. Стр. 70. Цена 70 лв.

СССР в карти и диаграми. Съставил В. Кулев. Изд. Буква — О. О. Д-во. София, 1946. Стр. 64. Цена 250 лв.

Социалната политика на Отечествения фронт. Изд. Институт за социални проучвания при Министерството на социалната политика. София, 1946. Стр. 80.

СПИСАНИЯ

Трудове на Института за социални проучвания. Редактира комитет. Год. I, кн. 1. София, 1946. Год. абонамент 600 лв. Отд. кн. 250 лв.

Изкуство. Списание за литература, изобразителни изкуства, театър и музика. Редактира комитет. Гл. редактор: Георги Цанев. Год. абонамент 800 лв. Кн. 1 — 9.

Съвременник. Двуседмично списание за политика, наука и култура. Редактира комитет. Изд. на БРП (к), София. Год. II, кн. 1 — 21. Год. абонамент 700 лв.

Икономически проблеми. Месечно списание по стопанските въпроси. Урежда комитет. Редактор: Петко Кунин. Изд. на БРП (к), София. Год. II, кн. 1 — 9. Год. абонамент 400 лв.

Бразда. Двуседмично списание за обществена култура и стопански въпроси. Гл. редактор: Трифон Н. Трифонов. Год. IX, кн. 1 — 19. Год. абонамент 500 лв.

Юридическа мисъл. Списание за правна наука, правна политика и съдебна практика. Редактира комитет. Изд. Министерството на правосъдието, София. Год. I, кн. 1 — 7.

Планово стопанство. Месечно списание за стопанска политика и планиране. Гл. редактор: Ал. Костов. Изд. Върховният стопански съвет, София. Год. I, кн. 1 и 2. Год. абонамент 300 лв.

СЪДЪРЖАНИЕ

	Стр.
ЙОРДАН ВЪЛЧЕВ. Пешо, разказ	1
БОРИС РАЗМОВ. Изкусител, разказ	7
ПРОФ. АНДРЕЙ СТОЯНОВ. Музикалният човек	14
ДРАГОМИР КАЗАКОВ. Българската народна опера	20
КИРИЛ КРЪСТЕВ. Реализъм и новореализъм	32
ШАРЛ РИШЕ. Труд и семейство	39
ПЕНЬО РУСЕВ. Усещанията и възприятията у Яворов	46
ЛЮБЕН ЦВЕТАРОВ. Родината в поезията на Яворов	52
Д-Р ХРИСТО М. ДАНОВ. Из римската и късноримската история на нашите земи	57
КИРИЛ НЕДЕВ. П. Корней и античният Рим	66
ДЖОН СТЕЙНБЕК. Червеникавото пони, разказ	72
ИВ. П. ОРМАНДЖИЕВ. Западна Тракия в международните договори	93
МАРСЕЛ ЛЮСЕН. Политика за човека	104
ПЕТЪР РАЙЧЕВ. Организацията на обединените народи	110
МАЙОР МЛ. СИЛВЕСТРИЕВ. Египет и политико-стратегическото положение на Великобритания в Близкия изток	121
Б. СМЕХОВ. Съветското планиране	126
К. С. Търговията и търговците	129

ПРЕГЛЕД

ЛИТЕРАТУРА-ТЕАТЪР-ИЗКУСТВО

* * * Литературна равностетка	133
А. т. К. Георгиев. „Инспекторът дошъл“ от Д. Пристли	134
К. Кръстев. Първите изложби	135

ПОЛИТИКА

У нас — Условиата за мира с България. Третото правителство на ОФ. Работата на VI-то Велико народно събрание. Гърция и Бъл- гария пред Съвета на сигурността	139
Около нас. — Политическото положение в Албания, Гърция, Ромъния, Турция и Югославия	142

СТОПАНСТВО

Д-р Хр. Мъдров. Българската земя и индустрията	146
Инж. П. Абаджиев. Нови насоки в изграждането на меро- приятията по водите	148
Ив. Йорданов. Стопанските ни връзки с Швейцария	150
А. Г. Аграрната реформа в Чехословакия	152
Стопански вести из СССР. — Новото индустриално строителство в СССР. Механизацията на селското стопанство в след- военната Сталинова петилетка	153

БЕЛЕЖКИ

А. Д. Джон Стейнбек	157
-------------------------------	-----

СПИСАНИЕ БАЛКАНСКИ ПРЕГЛЕД ИЗЛИЗА ВСЕКИ МЕСЕЦ,
ОСВЕН ЮЛИ И АВГУСТ. РЕДАКТИРА КОМИТЕТ. ИЗДАВА ДИ-
РЕКЦИЯТА НА ПЕЧАТНИТЕ ИЗДАНИЯ НА НАРОДНИЯ СЪЮЗ
ЗВЕНО. ГОДИШЕН АБОНАМЕНТ — 1500 ЛЕВА, ЗА ЧУЖБИНА
— 1800 ЛЕВА. АДРЕС: СОФИЯ, УЛИЦА „БАЧО КИРО“ 2
ПОЩ. ЧЕК. С/КА 10.271
